

בסייד

תורה ומצוות

חגים

סוגיית הַגְּבֵר, מחשבת ישראל ממייד

כתיבה ועריכה:

הרב ד"ר יוחאי רודיק – מפמ"ר מחשבת ישראל

צוות הדרכה וסיוע:

הרב ד"ר חגי שטמלר

הרב גלעד שטראוס

שמואל מאור

אור אהרון

תוכן עניינים

5.....ראש השנה ויום הכיפורים

- 5.....מבוא
- 6.....הרב שלמה זוין - "וקול דממה דקה ישמע"
- 9.....הרס"ג - טעמי תקיעת שופר
- 10.....הראי"ה קוק – שופרות
- 13.....האדמו"ר מסלונים - היום הרת עולם
- 15.....הראי"ה קוק – ישוב האדם אל עצמו
- 17.....הרב יונתן זקס – מה אומר לנו ראש השנה?
- 20.....הרב סולובייצ'יק – דרך חוטאים ודרך חטאים
- 23.....הרב עוזיאל – שתי מטרות לתקיעת השופר
- 24.....הרב עוזי קלכהיים – הכנה לתשובה והתשובה עצמה
- 26.....הרמב"ם – ההלכות לחזרה בתשובה
- 28.....ש"י עגנון – זכרון ילדות ראשון מיום כיפור (סיפור)

29.....חג הסוכות

- 30.....הרב יעקב אריאל – היבטים רעיוניים של הסוכה
- 31.....הרב מרדכי אליהו – תפקידם של ענני הכבוד
- 32.....הרב אליהו דסלר – הסוכה כסמל לענווה
- 33.....הראי"ה קוק – הביטחון בה' הוא החוזק של ישראל
- 35.....ארבעת המינים
- 35.....ספר החינוך – מצוות נטילת לולב
- 36.....ושמחת בחגך
- 37.....הרש"ר הירש – עבודת ה' בשמחה בכל השנה
- 38.....הראי"ה קוק – העונג והשמחה
- 38.....הראי"ה קוק – שתי דרכים להתמודדות עם העצבות

41.....חנוכה

- 42.....הראי"ה קוק – פך השמן
- 43.....ר' לוי יצחק מברדיצ'ב – התלהבות בעבודת ה'
- 44.....הרב יוסף זוין – הדרך להתמודדות עם היצר הרע
- 46.....הרב רונן נויבירט – הניצחון שבתוך מסגרת הטבע
- 48.....הראי"ה קוק – הערך שבלימודי החול

52 ט"ו בשבט

- 53 הרב אורי שרקי – עולם התורה והטבע
- 54 הרב עוזי קלכהיים – ישוב ארץ ישראל כחלק מהגאולה
- 56 הרב עוזי קלכהיים – מטרת הנטיעות בארץ ישראל
- 56 הראי"ה קוק – עם ישראל ואומת ישראל
- 57 הרב יהודה איגר – כי האדם עץ השדה
- 58 הרב חרל"פ – סגולת האדמה באדם

60 פורים

- 60 מבוא
- 60 הרב יעקב אריאל – גילוי ההסתרה
- 63 על השְׁכָרוֹת והשמחה בפורים
- 63 הרמב"ם – שְׁכָרוֹת ביום טוב
- 64 הרמב"ם – מצוות "לבסומי"
- 65 המהר"ל – "עד דלא ידע"
- 66 רבי נחמן מברסלב – השמחה
- 67 האדמו"ר מסלונים – כוח האחדות
- 68 הראי"ה קוק – עד דלא ידע

71 פסח

- 71 הרב יעקב חיים סופר – התחדשות הארת הזמן
- 71 הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ – מהי חירות?
- 74 הרב שג"ר – הנס בעולם האמונה
- 77 פרופסור נחמה ליבוביץ' – אמונת הלב
- 78 הרב עוזי קלכהיים – גישה חינוכית בארץ ישראל
- 81 הרב חיים דרוקמן – חמץ ומצה – בטחון והשתדלות
- 81 הרב חיים דרוקמן – לא להחמיץ את השעה
- 82 הרב משה שפירא – ביעור חמץ

חגי תשרי

ראש השנה ויום הכיפורים

מבוא

ראש השנה מוזכר בתורה פעמיים. פעם אחת בספר ויקרא ופעם שנייה בספר במדבר:

”דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זְכוֹרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ: כָּל מְלֹאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אֵשֶׁה לַ-י'.”
(ויקרא פרק כג, כ"ד כ"ה)

”ובַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֹאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם.”
(במדבר פרק כט, א')

קריאת הפסוקים מלמדת כי ראש השנה מוזכר בשתי הגדרות בלבד: "זכרון תרועה" ו"יום תרועה". התורה איננה מתייחסת למהותו של ראש השנה, איננה מבארת את עניינו של השופר ומשמעות תקיעת שופר. לעומת זאת, בדברי חז"ל אנו מוצאים התייחסות משמעותית לראש השנה הן בהקשר ליום הדין והן בהקשר ליום המלכת הקב"ה: "וּנְתַנָּה תוֹקֵף קִדְשֵׁת הַיּוֹם כִּי הוּא נוֹרָא וְאִיּוֹם וּבּוֹ תִנְשָׂא מַלְכוּתָךְ וַיְכוֹן בְּחֶסֶד כְּסָאָךְ וַתִּשָּׁב עָלָיו בְּאַמַּת". (מתוך פיוט "ונתנה תוקף").

להלן נעסוק בהיבטים שונים של יום קדוש זה ובמשמעותם עבורנו בחיי יומיום.

הרב שלמה זיון¹ - "וקול דממה דקה ישמע"

לתורה ולמועדים, עמ' 283 – 285

ישנם רגעים בחיי האדם, אשר השפה היותר עשירה והיותר יפה שבעולם אין בכוחה לבטא את אשר ירגיש ואת אשר יחוש אז; ישנם רגעים בחיי האדם אשר רגשותיו נובעים אז מעמקי הנקודה הפנימית של נשמת-נשמתו, ובאותם רגעי הקודש אין בכוחו של האדם להוציא מפיו מלה אחת, אפילו אות אחת. המלה היותר קדושה תוכל לחלל אז את קדושת ההרגשה. רגעי קודש כאלה בחיינו הכלליים היו לנו לשעבר בזמן קבוע, אחת בשנה. כשהכהן-הגדול היה נכנס ביום-הכיפורים לפני ולפנים, בבית קדשי-הקדשים, והיה מעלה לפני כסא כבודו של יושב בסתר עליון את רחשי ליבותיהם של בית ישראל, לא היה מוציא מפיו אפילו הגה אחד וניב אחד, אפילו מלה אחת או אחת אחת, ורק לאחר שיצא מקדשי הקדשים היה מתפלל "תפילה קצרה בבית החיצון". אין זכר לכל אותן התפילות והסליחות והתחינות והפיוטים הארוכים והמרובים של יום-הכיפורים שלנו, אלא דממת קודש מוחלטת בקודש- הקדשים פנימה ו"תפילה קצרה" בהיכל הסמוך. התפילה היותר נהדרה והיותר קדושה עלולה לחלל את קדושת הרגע הנאדר בקודש של ביאת כהן-גדול ביום-הכיפורים בקדשי-הקדשים.

1. *האט חוויטס פאט
חווייה שהאייזט פאכט
היו "קטנות" פאפיל
פאטאר אותה? כתבו
כתאצ'יות מה הייתה
החווייה.*

ומעין קדושת אותו רגע של כהן-גדול לפני ולפנים יש לכולנו ברגע של תקיעת שופר. אף מבחינת ההלכה דומים הם שני אלה: "כיוון דלזכרון הוא כפנים דמי" ולפיכך כשם שאי-אפשר היה להיכנס לפני ולפנים בדבר המזכיר את עבודה-הזרה הראשונה של ישראל, את עגל הזהב, כך אסור להשתמש בדבר המזכיר את עבודה זרה זו ברגע של תקיעת שופר. וכשם שלפני-ולפנים הוא מקום העומד למעלה מ"עולם הדיבור", ולו גם היותר קדוש, כך אנו מגיעים למרום פסגת אותו המקום של דממת-קודש בשעת תקיעת שופר.

"אין קטגור נעשה סגור". הלשון שלנו "לוחכת את העפר" בכל ימות השנה, מגואלת ומנואצת היא בדברי-מרמה ושפתי שקר, ברכילות ולשון הרע וקנאה ושנאה ותולדותיהן וכיוצא בהן, ואשר על כן אין בכוחו של "קטגור" זה להיות לנו ל"סגור" ביום-הדין אלא אם כן נזדרז קודם שנבוא ללשון התפילות הנשגבות של מלכויות, זיכרונות ושופרות לחתור חתירה בעומק הנשמה, לפני ולפנים של הלב, ולהוציא משם את מה שהוא עמוק יותר וקדוש יותר מהלשון והשפה, את דממת-הקודש של עצם הנפש, שאין ערוך לה אפילו בשפה היותר עשירה והיותר יפה שבעולם. ומכאן — סוד. הקולות

¹ הרב שלמה יוסף זיון (ה'תרמ"ה, 1885 - ה'תשל"ח, 1978) נולד בעיר קזמירוב שבמחוז פינסק, למד בישיבת מיר בחברותא עם הרב יחיאל יעקב ויינברג, מחבר ה"שרידי אש". כיהן ברבנות בקהילות רוסייה בתקופה הקשה שלאחר המהפכה הקומוניסטית, ואף נטל חלק פעיל במאבק לשמירת גחלת הדת ברוסייה הסובייטית. עלה לארץ ישראל ב-תרצ"ד. כתב מספר ספרים תורניים והיה העורך הראשון של האנציקלופדיה התלמודית. חתן פרס ישראל לספרות תורנית.

הפשוטים של השופר. אל דבור ואל סיפור. "ממעמקים קראתיך ד'" ממעמקי חביון עוזה של הנפש מתפרץ "הקול קול יעקב", הקול הפשוט שאין לו לא גוף ולא דמות הגוף של תיבות ואותיות וצרוּפִי-צירופיהן. "ובשופר גדול יתקע וקול דממה דקה ישמע". מדוכא ומשוקע היה הקול הפנימי הזה בקרבנו בכל ימות השנה על ידי "הידיים ידי עשו" שלנו, על ידי "עורות גדיי העיזים" שלבשנו לא לשם קבלת ברכותיו של יצחק, אלא לשם נזיד העדשים של עשיו. אבל אחת בשנה, ברגע של תקיעת שופר, כשאנו מסירים מאתנו את בגדי הניכר, את לבושי החול, את "עורות גדיי העיזים", אז מתפרץ מעמקי תעלומות הלב "הקול קול יעקב", הקול היהודי הנחנק.

ויותר מדי קטן ומצער היה ערכו של השופר אילו היה בא רק ללמד על עצמו, על אותו הרגע בלבד, ולא על הכלל כולו. יעברו ימי ראש-השנה, יעברו הימים הנוראים, ועוד הפעם נכנס בראשנו ורובנו לתוך עולם שכולו חול, עוד הפעם נלבש את "עורות גדיי העיזים", ואפשר שגם הידיים שלנו יתראו לפעמים כ"ידי עשו" — אל נא ניתן, לפחות לדכא ולהחניק את קולנו הפנימי. יישאר נא, בתומתו ובטהרתו "הקול קול יעקב"...

2. *מה לדעתכם נולד
לצרות כדי לנולד
את ההתעללות
הנפשית של ראה
הנה לכל הנה?*

הרב זוין מלמד אותנו כי לפעמים דווקא השתיקה שלנו למתן האפשרות לקולו של השופר לחדור לעומק נשמתנו, הן שמחוללות בנו את השינוי. דווקא דממת הקודש של השומעים הן שמעוררות את הקריאה הפנימית: "ממעמקים קראתיך ד'".

🌟🌟 התרועה שאבדה (סיפור) 🌟🌟

חמדת ימים, הלכות ראש השנה, פ"ז דף מ"ג.
מתוך אתר "חכימא" - סיפורים מחכמי המזרח

תוקע מיומן בשופר מאבד את היכולת להפיק את צליל ה"תרועה" לאחר שהמיר את דתו.

הרב אברהם היכיני מגלה לו מדוע קרה הדבר:

מעשה באדם שבמשך שנים רבות שימש כתוקע בשופר בבית הכנסת בראש השנה באחת מערי טורקיה. ברבות הימים, לצערה של הקהילה, המיר האיש את דתו והצטרף לתזמורת המלכותית. באחד הימים התרברב התוקע בפני חבריו לתזמורת כי הוא מיטיב לנגן בקרן של איל, והללו הפצירו בו לנגן בפניהם.

הביא האיש שופר והחל לתקוע בקול גדול: "תקיעה" ו"שברים", אך בהגיעו אל ה"תרועה" כשל ולא הצליח להוציא קול מן השופר.

שוב ושוב ניסה התוקע להריע "תרועה" בשופרו, ולמרות ניסיונו הרב כתוקע בבית הכנסת – לא הצליח. כאשר שב לביתו ניסה שוב להפיק את צלילי ה"תרועה", אך כל ניסיונותיו כשלו. נמס ליבו של התוקע בקרבו, ואמר לעצמו: לא אשקוט ולא אנוח עד כי אדע מדוע איני מצליח להריע "תרועה". ניגש התוקע אל הרב אברהם היכיני, וביקש לדעת מה זה ועל מה זה.

הקשיב הרב לדבריו, ובסוף הדברים ציטט פסוק מתהלים: "אֲשָׁרֵי הָעָם יוֹדְעֵי תְרוּעָה" ... (פט טז) הסביר הרב שהפסוק משבח דווקא את "העם יודעי תרועה" ולא את יודעי תקיעה או שברים. "סגולת התרועה", הסביר, "ניתנה לעם ישראל בלבד. ה"תרועה" מעוררת רחמים יותר מכל הצלילים האחרים, ה"תקיעה" מסמלת את אברהם אבינו, שהיה אביו של יצחק, אך גם של ישמעאל; ה"שברים" מסמלים את יצחק, שהוא אבי יעקב, אך גם אביו של עשו. לעומת זאת ה"תרועה" היא מידתו של יעקב, שכל בניו הם חלק מעם ישראל".

פנה אליו הרב ושאלו: "עתה תוכל להבין מדוע לאחר שהחלפת את עמך בעם אחר הצלחת לתקוע את ה'תקיעה' וה'שברים', אך כשלת ב'תרועה'?"

לשמע הדברים השפיל התוקע את ראשו ודמעות עלו בעיניו.

תקיעת שופר בראש השנה היא "גזירת הכתוב" כלומר: מצווה מהתורה ואין צורך לחפש את טעמיה. למרות זאת, רב סעדיה גאון כותב עשרה עניינים וטעמים לתקיעת שופר:

הרס"ג² - טעמי תקיעת שופר

פירוש הרס"ג לחומש ויקרא

העניין הראשון: מפני שהיום התחלת הבריאה, שבו ברא הקדוש ברוך הוא את העולם ונעשה מלך על עולמו; כך עושים המלכים, שתוקעים לפניהם בחצוצרות להודיע ולהשמיע בכל מקום תחת מלכותו, וכן אנו ממליכים עלינו את הבורא יתברך ביום זה.

העניין השני: כי יום ראש השנה הוא ראשון לעשרת ימי התשובה ותוקעים בו בשופר להכריז ולהזהיר על ראשנו, כמי שמזהיר ואומר: כל הרוצה לשוב - ישוב, ואם לאו - אל יקרא תגר על עצמו (=אל יבוא

בטענה); וכך עושים המלכים: מזהירים את העולם תחילה בגזרותיהם, וכל העובר אחר כך אין לו טענה.

העניין השלישי: להזכירנו מעמד הר סיני, שנאמר בו: "וקול שופר חזק מאוד" (שמות י"ט, טז), ונקבל על עצמנו מה שקיבלו אבותינו על עצמם, כשאמרו "נעשה ונשמע". (שם כ"ד, ז)

העניין הרביעי: להזכירנו דברי הנביאים, שנמשלו בתקיעת שופר, שנאמר: "ושמע השומע קול השופר ולא נזהר, ותבוא חרב ותיקחהו, דמו בראשו יהיה... והוא נזהר-נפשו מילט". (יחזקאל ל"ג, ד-ה)

העניין החמישי: להזכירנו חורבן בית המקדש וקול תרועת מלחמת האויבים; וכשאנו שומעים את קול השופר, נבקש מאת השם על בניין בית המקדש.

העניין השישי: להזכירנו על ידי תקיעת שופר של איל עקדת יצחק, שמסר נפשו לשמים ונשחט תמורתו איל: וכן אנחנו נמסור נפשנו על קדושת שמו ויעלה זיכרונו לפניו לטובה.

העניין השביעי: כשנשמע תקיעת שופר נירא ונחרד ונשבור עצמנו לפני הבורא, כי כך הוא טבע השופר - מרעיד ומחריד, כמו שכתוב: "אם ייתקע שופר בעיר, ועם לא יחרדו" (עמוס ג', ו).

3. צִיּוּן הַטָּעֵם תְּקִיעַת
הַשּׁוֹפָר שְׂכַתְּבֵי רַס"ג.
לְאִיזָה מִטָּעֵם
הַתְּקִיעָה אַתָּם
מִתְחַפְּרִים בְּאֹפֶן
אִישׁ? נִמְקוּ אֵת
תְּשׁוּבַתְכֶם.

² רב סעדיה בן יוסף אלפיומי גאון (יולי 882 - 21 במאי 942) בן העיר פיוס, המכונה גם בקיצור: רס"ג, היה איש אשכולות, מגאוני בבל. בהמשך שימש כראש ישיבת סורא בבגדאד. הצטיין בבקיאות במרבית כתבי הקודש היהודיים וגם במרבית ענפי המדע שהיו בתקופתו. כתב ספרים בענייני הלשון העברית ודקדוקה, פיוטים, פרשנות מקרא, ונושאים תאולוגיים ופילוסופיים. רס"ג הוא הראשון שעסק בדקדוק של השפה העברית בצורה מסודרת.

העניין השמיני: להזכיר יום הדין הגדול ולירוא ממנו, שנאמר: "קרוב יום ד' הגדול, קרוב ומהר מאוד, יום עברה היום ההוא, יום צרה ומצוקה...יום שופר ותרועה על הערים הבצורות..." (צפניה א', יד-טו)

העניין התשיעי: להזכירנו קיבוץ נידחי ישראל ולהתאסף אליו, שנאמר: "והיה ביום ההוא ייתקע בשופר גדול, ובאו האובדים בארץ אשור". (ישעיה כ"ז, יג)

העניין העשירי: להזכירנו תחיית המתים ולהאמין בה, שנאמר: "כל יושבי תבל ושוכני ארץ, כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו". (שם י"ח, ג)

תקיעת השופר המיועדת לעורר את העם לתשובה, מוזכרת במקומות שונים, בתפילה ובתנ"ך, גם בהקשר לקיבוץ גלויות. הראי"ה קוק במאמרו "שופרות" כותב על שופר של משיח" ומציג שלושה סוגי התעוררות הגורמות לתחיית עם ישראל בארצו.

הראי"ה קוק³ – שופרות

מאמרי הראי"ה, חלק א'⁴

"והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים" (ישעיה כ"ז, י"ג) אלקינו ואלקי אבותינו תקע בשופר גדול לחירותנו..."
(תפילת שופרות, מוסף של ר"ה)

על שופר גדול של גאולה ניבא הנביא ולתקיעת שופר גדול אנו מתפללים. גדול דווקא. כי מדרגות שונות יש בשופר של גאולה: יש שופר גדול, שופר בינוני ויש שופר קטן, ושופרו של משיח נמשל אל השופר כפשוטו, אל השופר של ראש השנה. ההלכה קובעת בשופר של ראש השנה שלש דרגות:

(א) שופר של ר"ה מצוותו בשל איל (שלחן ערוך אורח חיים תקפ"ו א).

(ב) בדיעבד כל השופרות כשרים (שם).

(ג) שופר מבהמה טמאה וכן שופר מבהמות עבודה זרה של גוי פסול, אבל אם תקע בו יצא ידי חובתו. ומותר לתקוע בכל שופר שהוא אם אין שופר כשר, ובלבד שלא יברך עליו (ע"י משנה ברורה שם).

³ הרב אברהם יצחק הכהן קוק (אלול ה'תרכ"ה, 1865 – ג' באלול ה'תרצ"ה, 1935). שימש ברבנות בלטביה, עלה לארץ ישראל בכ"ח באייר תרס"ד (1904), בתק' העלייה השנייה, ופיתח משנה פילוסופית - קבלית אוהדת ביחס לציונות וליישוב החדש. התמנה לרבן של יפו והמושבות, ולאחר מלחמת העולם הראשונה לרבה האשכנזי של ירושלים. הקים את הרבנות הראשית לארץ ישראל וכיהן כרב הראשי האשכנזי הראשון. יסד את ישיבת מרכז הרב בירושלים ועמד בראשה. פוסק, מקובל והוגה דעות. נחשב לאחד מאבות הציונות הדתית.
⁴ מדברי הראי"ה קוק זצ"ל בראש השנה תרצ"ד בחוברת רבי יהודה החסיד, נרשם ע"י מאיר מדן.

ודרגות אלה המנויות בהלכה בשופר של ראש השנה מקבילות הן לדרגות בשופר של גאולה. מהו לאמיתו של דבר שופר של גאולה? בשם "שופר של משיח" אנו מתכוונים להתעוררות ולדחיפה הגורמת לתחייתו ולגאולתו של עם ישראל. התעוררות זו - היא התקיעה המקבצת את האובדים והנדחים והמביאתם להר הקודש בירושלים.

היה הייתה בישראל בזמנים שונים וישנה גם כיום בחלקים וביחידים מישראל התעוררות ורצון שמקורם בקדושה באמונה החזקה בה ובתורה, בקדושת ישראל ותעודתו וברצון לקיים את רצון ה' שהיא גאולת ישראל השלמה. זהו השופר הגדול והמעולה רצון עם להיגאל מתוך הרצון הנעלה למלא את תעודתו הגדולה שאינה ניתנת להתמלא בהיותו גולה ועלוב.

ויש שהרצון הקדוש נחלש, אין ההתלהבות הגדולה לרעיונות עליונים שבקדושה. אבל נשאר לפחות הטבע האנושי הבריא, שגם הוא מקורו בקדושה. וטבע אנושי בריא זה מחולל רצון טבעי פשוט באומה להקים את שלטונה בארצה, לקום ולהשתחרר לחיות חיי חופש פשוטים ככל העמים. רצון טבעי זה מתוך הרגשה לאומית טבעית, זהו השופר הבינוני הרגיל, המצוי בכל מקום. אף הוא שופר כשר, אעפ"י שמצווה בראשון יותר מאשר בו". בדיעבד כל השופרות כשרים".

4. ציונו הפולני של סוכה
השופרות. אינה
שופר מסמל
לדעתכם את
החלוצים הראשונים
שהגיעו לארץ
ישראל? הסבירו את
תשובתכם.

אולם יש גם דרגה שלישית בשופר של משיח ואף היא מקבילה לשופר של ראש השנה: שופר קטן, פסול, שתוקעים בו בהכרח, אם אין שופר כשר בנמצא. אם אפסה התלהבות הקודש ורצון הגאולה הנעלה הנובע ממנה, ואם גם הרגשה אנושית לאומית וטבעית ורצון של חיי לאום בכבוד גם הם אפסו, אם אי אפשר לתקוע בשופר כשר לגאולה באים אויבי ישראל ותוקעים באוזנינו לגאולה. הם מכריחים אותנו לשמוע קול שופר, הם מתריעים ומרעישים באוזנינו ואינם נותנים לנו מנוח בגולה. שופר של חיה טמאה נהפך לשופרו של משיח. עמלק, פיטלורה⁵, היטלר, וכו', מעוררים לגאולה. ומי שלא שמע קול השופר הראשון, ואף לקול השופר השני הרגיל לא רצה לשמוע כי אזניו נאטמו הוא ישמע לקול השופר הטמא, הפסול, בעל כורחו ישמע.

ואף הוא יוצא ידי חובה, גם לאומיות זו של השוט, של "צרת היהודים", גם בה יש מן הגאולה. אולם, על שופר זה אין לברך, "כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו" (משנה ברכות ו, ד).

אנו מתפללים, שלא יביאנו הקב"ה עוד לידי שמיעת השופר הפסול והטמא בעל כרחינו. ואף לשופר הפשוט, הבינוני, החילוני כמעט, אין אנו מתגעגעים ביותר. אנו תפילה: תקע בשופר גדול לחירותנו, שופר שבא מתוך עומק קדושתה של נשמת ישראל, מתוך קדש קדשינו, ואז תהא הגאולה שלמה.

⁵ מנהיג אוקראיני שהיה אחראי על רדיפות יהודים.

להלן נשלב במהלך החוברת מספר סיפורים, בעיקר מעולמם של חכמי יהדות המזרח. בסיפורים אלו ניתן לקרוא על היבטים ערכיים וענייני מידות משמעותיים המהווים חלק בלתי נפרד מההיבט הרעיוני של החגים. לדוגמה, בסיפור להלן ניקרא על הרב יהודה פתייה⁶, ואשתו רחל, שהסתפק באכילת פיתה כמנה עיקרית ויחידה בסעודת ליל ראש השנה ובלבד שלא לכעוס... המסר העולה מסיפור זה הוא שחשיבות תיקון היחסים בין אדם לחברו חשוב לא פחות מתיקון היחסים בין אדם למקום.

🌞🌞 כל הסימנים ב... פיתה (סיפור) 🌞🌞

מתוך אתר "ספימא" - סיפורים מחכמי המזרח

אף תקלה אחת לא פסחה על ביתם של הרב יהודה פתיה ואשתו רחל בליל ראש השנה. המנורה התנפצה וכל הסעודה הושחתה, ובכל זאת מאותו הערב צמחה ישועה. מה סודה של אותה סעודה?

כל הזקוקים לברכה מצפים לטקס הסימנים בליל ראש השנה, שהוא זמן מתאים לברכות. הרב יהודה פתיה ואשתו רחל ציפו שנים רבות לפרי בטן, ותלו תקוותם בטקס הסימנים. כאשר ערכה הרבנית רחל את השולחן, הניחה את מנורת הנפט בכניסה לבית, ולא השגיחה שהדלת נפתחה והרב יהודה נכנס ונתקל במנורה, שהתנפצה על הרצפה והתיזה נפט לכל עבר. אף שבגדיו התלכלכו מנפט, הרב פתיה האיר פנים לאשתו, איחל לה שנה טובה ואף ביקש את סליחתה על הפלת המנורה.

על הבית נפלה חשכה, והרב ואשתו החליטו לערוך את הסעודה על הגג. אך כשהתארגנו להעלות את מאכלי החג אל הגג החליקה הרבנית רחל על שלולית הנפט, וכל האוכל נפל על הרצפה. מכל הסעודה המפוארת, מכל סימני החג, לא נותרו אלא שתי פיתות.

נטלו הרב פתיה ואשתו את הפיתות הנותרות ועלו לגג. תחילה קידש הרב על הפיתות, אחר כך אמר עליהן את כל הברכות והסימנים, ולבסוף אכלו את הפיתות כמנה העיקרית והיחידה של סעודת החג. באותה השנה נפקדו הרב פתיה ואשתו רחל בפרי בטן. הרב פתיה נהג להסביר שזכו לכך משום שלא כעסו זה על זה בליל החג.

⁶ **הרב יהודה משה ישועה פתיה** (ב' בשבט ה'תר"ט - כ"ז באב ה'תש"ב) רב ומקובל. נולד בבגדאד, עיראק, האזין לדרשותיו של הרב יוסף חיים מבגדאד - "הבן איש חי". בהיותו כבן 17 הוסמך לרב ומורה הוראה על ידי הרב עבדאללה סומך. בשנת ה'תרצ"ד (1933) עלה לארץ ישראל, והתיישב בירושלים עד ליומו האחרון. נטמן בנקודה הגבוהה ביותר בחלקה הבלבית בבית הקברות בהר הזיתים.

מהמקורות לעיל למדנו על ראש השנה כיום תשובה והמלכת הקב"ה עלינו. מדוע לא נזכרות משמעויות אלו בתורה, ולמעשה בתורה כלל לא מתואר מהותו של יום קדוש זה חוץ מהגדרתו כיום תרועה? נעיין בדברי ה"נתיבות שלום" להלן בנושא זה:

האדמו"ר מסלונים⁷ - היום הרת עולם

נתיבות שלום, עמודים ק"ז – ק"י

ונתנה תוקף קדושת היום כי הוא נורא ואיום. יש להבין עניינו של ראש השנה שהוא היום הקדוש לאדונינו כלשון הנביא (נחמיה ח'). דהנה בפשטות הוא יום הדין. בו יעמיד במשפט כל יצורי עולמים. וכמאמר חז"ל (ראש השנה ט"ז). בראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון...

לפי זה תמוה מאד, מפני מה לא נזכר כלל עניין יום הדין בפרשת המועדות (ויקרא כ"ג) דכתיב "בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זיכרון תרועה מקרא קודש" וגו', ולא נאמר שום רמז שהוא יום הדין כעין שנזכר עניינו שחל יום לגבי יום הכיפורים או בחג הפסח וסוכות שנתבאר ענינם בתורה.

ובעצם מהות יום הדין גם כן יש להבהיר. דמלשון חז"ל שכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, משמע שיום הדין מקיף בני ברית ושאינם בני ברית, בעלי בחירה ושאינם בעלי בחירה, וכמאמר הפייטן: "ותספור ותמנה נפש כל חי ותחתוך קצבה לכל בריותך". וכמו שאומרים בזיכרונות כי תביא חוק זיכרון להיפקד כל רוח ונפש להיזכר מעשים רבים והמון בריות לאין תכלית מי לא נפקד כהיום הזה וכו'. והיינו שכל רוח ונפש והמון בריות נכללים ביום הדין. וצריך לפי זה להבין מה משמעות יום הדין ביחס למי שאינו בעל בחירה, ועוד יותר מצינו שאפילו מלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין לפקוד על צבא מרום בדין וכו' מה שייך יום הדין לפקוד לגבי המלאכים, וכי יש להם בחירה לעשות כרצונם?...

עוד יש להתבונן שהרי מצינו דראש השנה כלשון הכתוב (תהילים פא) "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו", ונכתב בתורתנו הקדושה בפרשת המועדות, וכן מברכים עליו שהחיינו ושמחים על הופעתו, ובתפילה אומרים ותיתן לנו ה' אלוקינו באהבה את יום הזכרון הזה, ואם היה רק כפשוטו שהוא יום הדין והמשפט הרי לכאורה אינו חג אלא יום עצב ודאגה. וביותר צריך להבין בספר נחמיה שכתוב "ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל למאיש ועד אישה וכל מבין לשמוע ביום אחד לחודש השביעי ויקרא בו" וגו' "ויקרא בספר... ויאמר נחמיה וגו' היום קדש הוא לה' אלקיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה: ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו

⁷ רבי שלום נח ברזובסקי (י"ד באב תרע"א, 8 באוגוסט 1911 - ז' באב תש"ס, 8 באוגוסט 2000) האדמו"ר מסלונים, מקימה וראש הישיבה של ישיבת בית אברהם של חסידות סלונים. מחבר סדרת ספרי החסידות "נתיבות שלום".

מִמֵּתְקִים וְשִׁלְחוּ מְנוֹת לְאֵין נֶכֶן לוֹ כִּי קְדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנָינוּ וְאֵל תִּעְצְבוּ כִּי חֲדָת ה' הִיא מְעֻזָּכֶם: " ופירש רש"י שהיו בוכים על שלא קיימו התורה ועל זה אמר להם כי קדוש היום וגוי כי יום זה היה ראש השנה. ולכאורה הרי זה מה שצריך יהודי לעשות ביום הדין. לשוב בתשובה ולבכות על החטאים, ולמה אמר להם אל תבכו אכלו משמנים וכו' משמע דעניינו של ראש השנה הוא חג שצריך לשמוח בו.

נבאר עניין עיצומו של יום הקדוש ראש השנה, שהכתוב מפרש בו כי קדוש היום לאדונינו, יתר על כל שאר המועדים שנקראו רק בשם מקראי קודש. ואמנם בכדי לדעת להבין, אפס קצהו מקדושת היום הזה, כי הוא נורא ואיום ובו תינשא מלכותיך. הרי עלינו ללמוד מהתפילות דראש השנה אשר אנשי כנסת הגדולה קבעו אותן ובהם מרומז משמעות קדושת הימים וכל התוכן והכוונות ע"פ הנגלה והנסתר. דהנה בכל תפילות ראש השנה לא משתקף ולא מובלט כלל עניין יום הדין, אלא כולם סובבים על עניין הכתרת מלכותו יתברך שמו על כל הבריא. וכל הבקשות המה ובכן יתקדש שמך ה' אלוקינו וכו', ובכן תן פחדך ה' אלוקינו על כל מעשיך, ותמלוך אתה ה' אלוקינו מהרה לבדך על כל מעשיך, מלוך על כל העולם כולו בכבודך. היינו שמבקשים שכבר יהיה התיקון הגמור ומלאה הארץ דעה את ה'. ותהי הכתרת מלכותו יתברך על כל הבריא... וההוספות השייכים לעניין הדין והמשפט. כמו זכרנו לחיים וכו' וכתוב לחיים טובים וכו' בספר חיים וכו', אינם מעיקר נוסח התפילה ואם לא אמרם אינו חוזר.

והביאור בזה כי יסוד ושורש ראש השנה הוא כמו שכתוב היום תחילת מעשיך זיכרון ליום ראשון. וכדאיתא מהאר"י ז"ל אשר בכל שנה ושנה כל הדברים חוזרין לקדמותן ובראש השנה מתחדשת הבריא ומתהווים שוב העניינים שהיו במעשה בראשית... כי כל שנה היא יחידה מיוחדת בבריא, ובבריא העולם מחדש.

ולפי זה מבואר עניין המשפט והדין בראש השנה, דמאחר שהיום הרת עולם פירוש שהוא יום חידוש הבריא, על כן מתמלא על ידם היעוד והמטרה שיעד הבורא יתברך שמו בבריא העולם על פי סודות הבריא הידועים אליו יתברך שמו והאם הטוב שבעולם מתגבר על הרע, או חס ושלום להיפך שהכל מתנה נגד הכוונה העליונה, שאז אין צורך בו. ועומק הדין הזה בוודאי שייך ביחס לכל היצורים. אפילו אלו שאין להם בחירה. האם נגרמה על ידם התקרבות להכוונה העליונה שבבריא או לא. וכמו שמצינו בדור המבול שנמחה כל היקום, גם אלו שאין להם בחירה, ואף האדמה נמחתה עד ג' טפחים כי עד שם התפשט הפגם. דעל פי סודות הבריא הידועים לבורא יתברך יש לכל נאצל ונברא נוצר ונעשה, לכל פרט ופרט מהבריא בפני עצמו, תפקיד וייעוד משלו בתוך כל המטרה הכללית של הבריא, אשר בלאו הכי לא היה נברא וכמו שכתוב (ישעיה מג) הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ועל כן בהתחדשות הבריא יש דיון אם נצרך הפרט הזה גם לשנה החדשה, אם מילא את ייעודו ותפקידו או שהוא מיותר ואין צורך בו. והדיון הזה הוא על כל באי עולם והמון בריות לאין תכלית, מי לא נפקד כהיום הזה. וגם על צבא מרום הדין הזה, שגם הם

בכלל הבריאה ונידונין אם הם נחוצים למטרה העליונה או שיתבטלו. אמנם באופן מיוחד הדין הוא על בעלי הבחירה, כיוון שהם נשמת הבריאה, ובידם לשנות את חשבונם ע"י שעושים תשובה ומקבלים עליהם למלא תפקידם ויעודם מכאן ואילך, על ידי זה משתנה גזר דינם לטובה. כי אלוקים עורך דין בוחן לבבות ביום דין...

ועל פי הדברים האלו יבואר מה שראש השנה הוא יום חגנו, ולובשים בו לבנים ומברכים שהחיינו על היום הזה, הכל מטעם שהוא יום התחדשות הברית עם קוב"ה וישראל. ומובן מה שאמר נחמיה אל כל העם היום קדוש הוא לה' אלוקינו אל תתאבלו ואל תבכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו'. כי התפיסה של העם בראש השנה הייתה שהוא יום דין על העבר. ובכיתתם הייתה בבחינת אבלות כבוכה על מת שאין לו תיקון עוד, על כן אמר להם אכלו משמנים וכו' היינו את המשמנים והמתקים שיש ביום הקדוש הזה כי קדוש היום לאדונינו, שהוא יום כריתת ברית מחדש ובו כל יהודי ממליך עליו מחדש את הקב"ה, קבלו עליכם את הברית מכאן ולהבא. והוא על דרך שמפרש בספר הקדוש תולדות יעקב יוסף (עיי'ן פרשת פנחס) מה שאמרו חז"ל ג' ספרים נפתחים בראש השנה, צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים וכו', היינו שפותחים שלושה ספרים חדשים שכל אחד רושם את עצמו לשנה החדשה באיזה שרוצה, ואם מקבל עליו לשנה החדשה להיות נמנה עם הצדיקים ושימלא ייעודו ותפקידו בעולמו מעתה, על ידי זה נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, ובינוניים ורשעים וכו' היינו אלו שלא מקבלים עליהם למלא את ייעודם ותפקידם בשנה הבאה, ממילא אין להם עוד תפקיד בעולמם.

5. האט ראק הענה
הוא יום דין אלו
יום חגנו? נא
את תשובתכם.

השופר נועד לעורר אותנו לתשובה, אולם גם אנו מחויבים לא לשכוח את עולמנו הפנימי ואת הנשמה הטהורה שנמצאת בכל אחד מאיתנו, כדברי הראי"ה קוק להלן:

הראי"ה קוק – ישוב האדם אל עצמו

אורות התשובה, פרק ט"ו

כְּשִׁשׁוּכְחִים אֶת מַהוּת הַנְּשֵׁמָה הַעֲצָמִית, כְּשִׁמְסִיחִים דְּעָה מְלַחֶסֶת פֶּלַל בְּתוֹכֵיהֶם הַחַיִּים הַפְּנִימִיִּים שֶׁל עֲצָמוֹ, הַכֹּל נַעֲשֶׂה מְעַרְבָב וּמְסַפֵּק. וְהַתְּשׁוּבָה הַרְאֵשִׁית, שֶׁהִיא מְאִירָה אֶת הַמְחַשְׁבִּים מִיָּד, הִיא שֶׁיָּשׁוּב הָאָדָם אֶל עֲצָמוֹ, אֶל שְׂרֵשׁ נִשְׁמָתוֹ, וּמִיָּד יָשׁוּב אֶל הָאֱלֹקִים, אֶל נִשְׁמַת כָּל הַנְּשֵׁמוֹת, וְיִצְעַד הַלָּאָה מֵעֵלָה מֵעֵלָה בְּקִדְשָׁהּ וּבְטַהֲרָהּ. וְדָבָר זֶה נוֹהֵג בֵּין בְּאִישׁ יְחִידִי, בֵּין בְּעַם שָׁלֵם, בֵּין בְּכָל הָאֲנוּשִׁיּוֹת, בֵּין בְּתַקוּן כָּל הַהוֹנָה כְּלָה, שֶׁקְלֻקּוּלָהּ בָּא תְּמִיד מִמָּה שֶׁהִיא שׁוֹכַחַת אֶת עֲצָמָהּ. וְאִם תֹּאמַר שֶׁהִיא חֲפָצָה לָשׁוּב אֶל ד' וְאֶת עֲצָמָהּ הִיא אֵינָה מְכֻוֹנֶנֶת לְקַבֵּץ אֶת נְדַחֶיהָ - הֲרִי הִיא תְּשׁוּבָה שֶׁל רְמִיָּה, שֶׁתִּשָּׂא עַל יָדֵי זֶה אֶת שֵׁם ד' לְשׁוֹא. עַל כֵּן רַק בְּאֲמַת הַגְּדוּלָה שֶׁל הַתְּשׁוּבָה אֶל

6. מִזֶּה צִדְדֵי חֲצֵת כֶּסֶם
הֵן עֵינֵי
אֵת אֵת
וְיִצְעַד?

עצמו ישוב האדם והעם, העולם וכל העולמים, התנוה פלה, אל קונה, לאור באור חיים. וזהו הרז
של אורו של משיח, הופעת נשמת העולם, שבחאירו ישוב העולם לשרש התנוה, ואור ד' עליו ינלה.
וממקור התשובה הגדולה הזאת ישאב האדם את חיי הקדש של התשובה באמתה.

הרב קוק קובע כי מקור החטא ושכחת הקב"ה מקורם בהתנכרות ובניתוק האדם מעצמיותו
ועולמו הפנימי. עיקרה של התשובה היא ההשתדלות להגיע אל שורש הנשמה: "חטא אדם
הראשון שנתנכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש ואבד את עצמו" (הרב קוק, אורות
הקודש, כרך ג', ע"מ ק"מ). חזרתו של האדם אל עצמו היא חזרתו אל האלוקים. החטא הוא
הפרדה בין האדם לבין ה"אני" העמוק שלו.

הרב יונתן זקס⁸ – מה אומר לנו ראש השנה?

מועדים לשיחה, עמ' 18-22

אם כן, מה אומר לנו ראש השנה? מה הוא מבקש להזכירנו? איך בכוחו לשנות את חיינו?

גאונותה של היהדות טמונה בין היתר בכך שהיא נוטלת אמיתות נצחיות ומתרגמת אותן לחוויות מעשיות הנחוות על ציר הזמן. לתרבויות אחרות יש מערכות מובנות של פילוסופיה ותיאולוגיה והגות מופשטת. היהדות מעדיפה את האמת הנחוות על פני האמת שרק נהגית...

הדבר הראשון שחג זה מלמדנו הוא שהחיים קצרים. תעלה תוחלת החיים ככל שתעלה, עדיין לא יוכל אדם להשיג במהלך חייו את כל היעדים שהוא עשוי להעלות בדעתו; "ונתנה תוקף" שר על עראיות חיינו בפתוס מצמית:

אָדָם יְסוּדוֹ מְעַפֵּר וְסוּפוֹ לְעַפֵּר. בְּנַפְשׁוֹ יָבִיא לְחַמוֹ. מְשׁוּל כְּחֶרֶס הַנְּשֻׁבָר, כְּחֶצִיר יָבֵשׁ וּכְצִיץ נוֹבֵל, כְּצֶלַע עוֹבֵר וּכְעֵנָן כְּלָה וּכְרוּחַ נוֹשֶׁבֶת וּכְאֶבֶק פּוֹרֵחַ וְכַחֲלוֹם יְעוּף.

החיים הללו הם כל אשר לנו. איך ראוי שנשתמש בהם? אנחנו יודעים שלא עלינו המלאכה לגמור – אך גם איננו בני חורין להיבטל ממנה. זוהי האמיתה הראשונה שראש השנה מלמדנו.

האמיתה השנייה היא שהחיים עצמם, כל נשימה שאנו נושמים, הם מתת האל. כאמור בתוספת לברכת אבות בתפילת העמידה בעשרת ימי תשובה:

זְכַרְנוּ לְחַיִּים, מְלֶאֶךְ חַפֵּץ בְּחַיִּים, וְכִתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים – לְמַעַנְךָ, אֱלֹהִים חַיִּים.

החיים אינם דבר מובן מאליו. אם נראה אותם ככאלה, לא נדע להוקירם. מתנת החיים, אומר הרמב"ם, היא הגדולה במתנות שנותן לנו אלוהים, וכל יתר הדברים שניים לה. דתות אחרות מחפשות את אלוהים בשמיים, או בחיים שלאחר המוות, בעבר הרחוק או בעתיד הרחוק. כאן הסבל, ושם הגמול; כאן התוהו, ושם הסדר; כאן הכאב, שם המרפא; כאן העוני, שם השפע. ואילו היהדות, באורח בלתי נלאה, מחפשת את אלוהים בחיי הכאן והעכשיו שעל פני האדמה. כן, אנו מאמינים בחיים שלאחר המוות, אך את הגדולה האנושית האמיתית אנו מוצאים בחיים שלפנינו.

שלישית: אנחנו חופשיים. היהדות היא דתו של האדם החופשי הנענה מתוך חופש לאלוהי החופש. איננו נתונים בצבת החטא. איננו בובות בידי כוחות כלכליים, דחפים פסיכולוגיים או גנים הקובעים את התנהגותנו. עצם העובדה שאנחנו יכולים לעשות תשובה, שאנחנו יכולים לנהוג מחר אחרת מכפי שנהגנו אתמול, מלמדת שאנחנו חופשיים...

⁸ הרב יונתן יעקב צבי זקס (ה'תש"ח, 1948 – ה'תשפ"א 2020). כיהן כרב הראשי של הקהילות העבריות המאוחדות בחבר העמים הבריטי. היה פעיל בדיאלוג בין-דתית בממלכה ועסק בחשיבותה של האמונה היהודית בעולם המודרני, נושא שעליו חיבר ספרים רבים. מאז פרישתו מתפקיד הרב הראשי הוא שימש כפרופסור באוניברסיטאות שונות.

רביעית: לחיים יש משמעות. איננו רק תאונות של חומר, פריו של עולם שהתהווה בלי שהיה לכך טעם ואשר ביום מן הימים, גם זאת בלי טעם, יחדל להיות. אנחנו כאן מפני שאלוה אוהב ברא את העולם ואת החיים ואותנו – אלוה היודע את פחדינו, שומע את תפילותינו, מאמין בנו יותר מכפי שאנו מאמינים בנרעצמנו, אלוה הסולח לנו כשאנו כושלים, מרים אותנו כשאנו נופלים ונותן לנו כוחות לגבור על הייאוש...

חמישית: החיים אינם קלים. היהדות אינה רואה את העולם במשקפיים ורודים. סבלם של אבותינו מרחף על פני תפילותינו. העולם שאנו חיים בו איננו העולם שראוי כי יהיה. זהו הטעם לכך שלמרות כל הפיתויים, היהדות לא הסכימה אף פעם לומר שימות המשיח הגיעו – ועם כל זה היא מחכה למשיח בכל יום שיבוא. כשהיהודים יצאו לגלות יצאה עמהם השכינה. ה' תמיד איתנו; "קרוב ה' לכל קראיו, לכל אשר יקראוהו באמת" (תהלים קמה, יח). הוא אולי מסתיר את פניו, אבל הוא כאן...

שישית: החיים יכולים להיות קשים ועדיין מתוקים, כמו החלה והתפוח של ראש השנה שאנו טובלים בדבש. היהודים אף פעם לא היו צריכים הון כדי להיות עשירים ולא עוצמה כדי להיות חזקים. להיות יהודי הוא להיות בשביל הדברים הפשוטים: האהבה שבין איש לאשתו, החיבור המקודש בין הורים לילדיהם, ומתנת הקהילה – אשר בה אנו עוזרים ונעזרים גם יחד, ובה אנו לומדים שהשמחה מוכפלת והיגון נחצה כאשר חולקים אותם עם אחרים. להיות יהודי הוא לתת צדקה ולגמול חסדים. להיות יהודי הוא ללמוד ולעולם לא להפסיק לבקש דעת, להתפלל ולא לחדול להודות, לעשות תשובה ולא להפסיק לצמוח. באלה טמונים סודות השמחה... ליהדות גישה אחרת לגמרי: לקדש את העונג על ידי עשייתו לחלק מעבודת האלוהים. החיים מתוקים כאשר האלוהי נוגע בהם.

שביעית: חיינו הם יצירת האומנות הגדולה ביותר שניצור אי פעם. הרב יוסף דוב סולוביצ'יק, באחד מחיבוריו המוקדמים, דיבר על "איש ההלכה" ועל כמיהתו ליצור, להוליד דבר מה חדש ומקורי. גם ה' כמה שניצור ועל ידי כך ניעשה שותפיו במלאכת החידוש "עיקר העיקרים הוא שהאדם חייב ליצור את עצמו" זו מהות התשובה: מעשה של יצירת עצמנו מחדש. כאותו צייר הצועד צעד לאחור כדי לראות את מלוא התמונה שיצר על הבד, בראש השנה אנו צועדים צעד לאחור ומתבוננים בבד חיינו, לראות מה עלינו לשנות כדי שהתמונה תהיה מושלמת.

שמינית: אנחנו מה שהיננו בגלל אלה שבאו לפנינו. חיינו אינם חלקיקים מבודדים. כל אחד מאיתנו הוא אות בספר החיים של אלוהים. אותיות הן נשאות של משמעות, אך אין לאות הבודדת משמעות כשהיא לעצמה. רק כאשר האותיות מצטרפות למילים, והמילים למשפטים, והמשפטים לפסקאות, יש סיפור. ולהיות יהודי הוא להיות חלק מהסיפור המוזר ביותר, העתיק ביותר, הבלתי צפוי ונוגד האינטואיציה מכל הסיפורים שהיו אי פעם: סיפורו של עם זערורי, חסר־בית לאורך נתחים נכבדים מתולדותיו, שבכל זאת האריך ימים הרבה יותר מהעצמות שבאימפריות – מצרים, אשור, בבל, יוון ורומא בעת העתיקה, האימפריה הנוצרית והחיליפות האסלאמית בימי הביניים, והרייך

השלישי וברית המועצות בדורותינו. כל אחת מהן חשבה בתורה שהיא בת אלמוות. כולן חלפו מהעולם. רק עם ישראל עוד חי.

בראש השנה אנו זוכרים את אלה שחיו לפנינו, ומבקשים מה' לזכרם למעננו: את אברהם ויצחק, את שרה וחנה ורחל, את בני ישראל בימי משה ואת היהודים שבכל דור ודור, שכל אחד מהם הותר איזו טביעת־מורשת חיה בתפילות שאנו אומרים או במנגינות שאנו שרים בהן את התפילות הללו. ובאחד הפסוקים המרגשים ביותר בברכת זיכרונות שבמוסף אנו שבים אל המילים הנשגבות שאמר ה'; בפי הנביא (ירמיהו ב, ב) "זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ, אֶהְבֵּת פְּלוּלְתַיִךְ, לְקִתְּךָ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא יְרוּעָה". אבותינו חטאו לפעמים, אך לא חדלו אף פעם ללכת אחר ה' גם כשהדרך הייתה קשה כדרך המדבר והיעד היה רחוק. איננו מתחילים מאפס. ירשנו עושר, אך לא בחומר אלא ברוח. אנחנו יורשי גדולתם של אבותינו.

תשיעית: אנחנו יורשיה של גדולה מסוג נוסף – זו של התורה... ערכיה התובעניים, מערכת המצוות שלה, אתגריה העיוניים והקיומיים. היהדות מבקשת מאיתנו דברים גדולים, ועל ידי כך מגדילה אותנו...

ולבסוף – קול השופר המבקיע את עורלת ליבנו. זוהי צעקה חסרת מילים בדת של מילים. זהו קול המופק מהרוח הנושבת מפינו, כמו לומר לנו שהחיים הם רוח נושבת וחלום יעוף – אך רוח זו היא רוח האלוהים שבתוכנו "וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֹפֵר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשֹׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (בראשית ב, ז). אנחנו עפר מן האדמה, אך בתוכנו נשמת החיים שנפח בנו אלוהים.

בין שהשופר הוא צעקתנו אל ה' בין שהוא צעקת ה' אלינו, הינה בתקיעה ובשברים ובתרועה הללו, בקריאה וביפחה וביבבה, מצוי כל הפתוס שבמפגש בין אלוהים לאדם: אותו מפגש שבו מבקש האלוהים מאיתנו לקחת את תשורתנו לנו, את החיים, ולקדשה במעשים המכבדים אותו ואת עצמנו העשויים בצלמו. אנו גוברים על המוות לא באמצעות חיי נצח, אלא באמצעות חיים על פי ערכי נצח; בעשיית מעשים ברוכים שיוסיפו לחיות אחרינו; ובהתקשרותנו, בני החלוף החיים באמצע הזמנים, עם האלוהים החי מעבר לזמן "אֱלֹהִים חַיִּים וְיִמְלֹךְ עוֹלָם" (ירמיהו י, י).

המילה "להתפלל" באה מהשורש פל"ל, לשון פלילים, ומובנה המדויק הוא 'לשפוט את עצמנו'. בראש השנה אנחנו עומדים במשפט. אנחנו יודעים את אשר יש לדעת. ואף כי אנו יודעים על עצמנו רעות, ה' רואה את המיטב שבנו; וכשאנו פותחים אליו את ליבנו, הוא נוסך בנו כוח להיעשות למה שהיננו באמת.

מי שחווה את ראש השנה במלוא עומק משמעותו מגיע אל השנה החדשה טעון, מומרץ, ממוקד ומחודש, ספוג בידיעה כי להיות יהודי הוא לחיות לנוכח שכירת האל, לקדש את החיים למענו, ולרומם את חייהם של אחרים; כי המקום שאנו מביאים בו ברכה אל חיי הזולת הוא המקום שאלוהים, אל חי, איווה לו למשכן.

הרב סולובייצ'יק⁹ – דרך חוטאים ודרך חטאים

על התשובה, עמ' 21 – 23

עיקרה של תשובה הוא הווידוי, ויש כאמור, שני מיני וידוי, אחד וידוי של כפרה ואחד וידוי של טהרה. אמנם נוסחתם וצורתם שווה, אבל בכל-זאת שונה היא תשובה של כפרה מתשובה של טהרה.

ברייתא היא במסכת סנהדרין (כה:) וכן הובאה להלכה ברמב"ם (הלכות עדות פ"ב הל' ה-ח) על עוברי עבירה שנפסלו לעדות. ביניהם מונה הברייתא את המשחק בקוביא, המלווה בריבית, את מפריחי היונים ועוד. "המשחק בקוביא, אלו הן המשחקים בפספסין – ולא בפספסין בלבד אמר, אלא אפילו קליפי אגוזין וקליפי רימונין. ואימתי חזרתן? משיקרעו את שטריהן ויחזרו בהן חזרה גמורה ואפילו לעכו"ם לא מוזפי... מפריחי יונים וכו' דאפילו במדבר נמי לא עבדי".

התשובה של אלה הרי אינה אלא על איסור גזל ולמה אין תשובתם תשובה ברגע שהם מתחרטים על העבר ואינם עוסקים יותר בדברים אלו שיש בהם גזל? והרי משחק בקוביא בחינם, הלוואה בריבית לעכו"ם והפרכת יונים במדבר, הם דברים שבהיתר ולמה אין חזרתם "חזרה גמורה" עד שישברו פספסיהם, יקרעו שטרותיהם ויהרסו את מצודותיהם?

מעניין, שבהלכות תשובה אין הרמב"ם מזכיר הלכה זו ששייכת לעניין תשובה. כיוון שתשובתם של אלו, תשובה המכשירה לעדות, היא תשובה של טהרה והיא מצריכה הרבה יותר כפרה, עליה מדבר הרמב"ם בהלכות תשובה, שדיו לחוטא אם הוא מתחרט ומקבל עליו שלא ישוב לכסלו.

בתשובה של טהרה לא מספיק לפרוש מן החטא, אלא צריך לפרוש פרישה גמורה מכל האוירה, הסביבה, הגורמים, התנאים והכוחות שסיבבו את האדם והביאוהו לידי חטא. תשובה של טהרה, המחזירה את האדם לכשרותו הראשונית, מחייבת אותו לשבור את הפספסין, לקרוע את השטרות, להרוס את כל הגשרים המוליכים ממנו ולעולם החטא שמשם יצא.

ואמנם כי כן, שני מיני פרישות יש, אחת פרישה מן החטא והשנית, פרישה מדרך חטאים. אין חטא נולד "יש מאין", Ex nihilo nihil. החטא הוא פרי של אוירה מסוימת, של תנאים המכשירים לחטא, של חנופה לגוי, של התבטלות, של פחד אמיתי ופחד מדומה, של מורד-לב, של חוסר חוט שדרה – של "דרך חטאים".

גם כאשר אין אנחנו חוטאים ממש, אנו עומדים פעמים הרבה על "דרך חוטאים". על דרך זו המאפשרת לחטא לנבט, לפרוח, לגדל פרי ולהשתרש. שכן, החטא כמו כל יצירה אורגנית, צריך

⁹ הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק (ה'תרס"ג, 1903 - ה'תשנ"ג, 1993) פילוסוף דתי, מראשי הציונות הדתית ותנועת המזרחי, וממנהיגייה הרוחניים של היהדות האורתודוקסית בארצות הברית.

לנשימה ואינו יכול לבוא לעולם מבלי שיספוג מסביבתו, מן הקרניים המחממות אותו מבחוץ ומן האויר המקיף אותו, כמו עץ צומח.

לכפרה מספיקה חרטה. יתר-על כן: מי שלא חטא ממש אינו צריך כלל לכפרה. אבל לא כן במה שנוגע לטהרה. כאן לא מספיק לפרוש מן החטא. כאן לא מספיק לא לבצע את החטא עצמו לפי פרטיו שנאסרו עלינו במפורש, אלא צריך לפרוש מדרך חטאים. "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו".

7. כתבו דא
אח"י יוא"ט
מאנין "פרישה"
מדבק חטאים".

אין מדובר כאן על החטא עצמו אלא על הדרך המובילה אל החטא ומן החטא. אין מדובר על מחשבות חוטאות, אלא על "מחשבותיו". על כל מערך מחשבתו, כל תפיסת עולמו, כל חוסר-הבהירות והפסיחה על הסעיפים — היוצרים את החטא ומכניסים את האדם לתוכו, כאל מצודה. "לב חדש ורוח חדשה" אינם באים אלא בעזיבה מוחלטת של דרך חוטאים, כלשון שנאמרה בהכשרתם של הפסולים לעדות: "חזרה גמורה", בה בשעה שבכפרה מספיקה פרישה מחטא בלבד.

להלן נקרא את הסיפור "הכוח לסלוח", שהתרחש בקרב יהודי שרעב שבתים. מספור זה אנו יכולים ללמוד על חשיבות בקשת הסליחה מאדם שפגענו בו. בד בבד, לפעמים אצל הנפגע, שחש עלבון כבד מתעורר רצון שלא לסלוח או להחמיר מאד בדרישותיו כדי שיסכים לסלוח. הסיפור מלמד אותנו שאסור לאדם להיות אכזרי ולא למחול ובוודאי לאור העובדה שהקב"ה מוחל על חטאינו, ראוי גם לנו למחול לאחרים על חטאיהם.

🌞 הכוח לסלוח (סיפור) 🌞

מתוך אתר "תְּפִימָא" - סיפורים מחכמי המזרח

פעמים רבות אנו דורשים מאחרים יותר ממה שאנחנו מצפים מעצמנו. מורי רצון מנג'מי מבקש להעמיד מראה אל מול פנינו, ולכוון אותנו להקל במעט על חברינו.

סערה גדולה פרצה בקרב יהודי שרעב שבתים.

שני יהודים מעשירי האזור התקוטטו ביניהם, ובמהלך המריבה פגע האחד בחברו.

הלך הנפגע אצל הדיין מורי רצון מנג'מי ותבע את עלבונו. זימן מורי מנג'מי את הפוגע לבית דינו, ואז סיפר התובע בכאב את השתלשלות הדברים ופירט עד כמה פגע בו חברו. להפתעת הרב מנג'מי, הנתבע אישר את הדברים, והסביר ששגגה יצאה מלפניו. הוא ביקש להתנצל בפני חברו על הפגיעה ואף הבטיח לתת סכום כסף לצדקה, כנהוג בתימן.

אך הנפגע לא הסתפק בהתנצלות בבית הדין: "אני דורש שתיתן כקנס מחצית מרכושך לצדקה. עוד אני דורש שתתנצל לעיני כל הקהל בבית הכנסת בשבת." לכך לא יכול היה הפוגע להסכים, והשניים המשיכו להתווכח.

מורי מנג'מי חשב קמעה, וביקש מן הפוגע לצאת מאולם הדיונים. אז פנה אל הנפגע ושאלו: "האם פעם חטאת חטא חמור כלפי שמיים?" ניכר היה שהתובע נבוך. הוא שתק מעט ואז הודה שכמה שבועות קודם לכן, בשובו עמוס בסחורה ממסע ארוך, נכנסה השבת קודם שהספיק להיכנס לעיר. "אף שהדבר אסור דהרתי עם סוסי אל העיר ואף פרקתי בעיצומה של השבת את כל הסחורה."

שאל אותו מורי מנג'מי: "האם התוודית על חטאך בבית הכנסת בשבת לעיני כל הקהילה?"

ענה העשיר: "חס וחלילה! מה לכל הקהל ולחטאי? את וידויי שמע רק האל השומע כל תפילות."

המשיך מאיר מנג'מי והקשה: "האם נתת צדקה? מחצית מרכושך?"

גם לכך התכחש העשיר: "אין צורך בכך. נתתי מעט מעות לעניים, כפרה על חטאי."

על כך ענה מורי רצון מנג'מי: "מה שהספיק בינך לבין קונך, מספיק גם בינך לבין חברך. חברך מצר על מעשיו ומבקש את מחילתך. מחל לו!"

התהליך שאנו עוברים לקראת תשובה שלימה חשובה ומשמעותית מאוד. הראי"ה קוק מבדיל להלן בין שלבי ההכנה לקראת התשובה, לבין בניין התשובה עצמו. להלן נלמד את פתגם הראי"ה קוק לחודש תשרי ואת ביאורו של הרב עוזי קלכהיים לפתגם זה.

הראי"ה קוק – מגד ירחים

”חשבון הנפש וסילוד היראה –

הם ניר התשובה,

אומץ הדעת וצהלת הרוח –

ראשית תבואתה”

הרב עוזי קלכהיים¹¹ – הכנה לתשובה והתשובה עצמה

באור מגד ירחים עמוד ה' - ז', הארת פתגמי הראי"ה קוק על חודשי השנה

בתהליך התשובה, יש להבחין בין השלבים המכינים את הדרך להופעתה, ובין השלבים המהווים כבר את בנינה של התשובה. חשבון הנפש כולל בקרבו את החרטה והסלידה מהחטא, המולידים את המכאובים של הניתוק מחלקי הנפש הרעים, שהם ייסורי הנפש שהנשמה נכווית בהם מפני החטא עצמו, או שהחטא גרם לסתור ולהרוס את האחדות שבין האישיות הפרטית עם כל ההוויה. תהליכים אלו הם השלבים המכינים את הנפש לתשובה, כמו החרושה המכשירה את הקרקע לקראת הצמיחה. לכן הגדיר את חשבון הנפש וסילוד היראה כ”ניר התשובה”. כמו שדימה (מסכת שבת דף ל”א). את היראה לקב חומטין, לשמירת החיטים, כשומר לאוצר התבואה, שאין החומטין חלק מהמאכל עצמו, אלא נחשב כשומר לתבואה, כן היראה שומרת את החכמה והתורה מפני הפסד. זו היא היראה – לעומת החכמה.

8. **מהו הקשר בין
”חרישה המכשירה את
הקרקע לקראת
הצמיחה” לבין
תהליך התשובה?**

אבל יש לדעת, שעיקר כוונתה של התשובה, אינה בהחלשת הרצון ובשבירת האופי האישי של האדם, כי-אם במאמץ הרוחני והגברת הערך של אישיותו. על-כן, אומץ הדעת וצהלת הרוח, מבטאים כבר את הבניין החיובי של האדם, את הצמיחה של אישיותו הבאה בעקבות היראה, וזוהי כבר ”ראשית תבואתה” של התשובה, לעומת התהליכים הקודמים של חשבון הנפש והסלידה מן החטא, הנחשבים כמכשירים, כ”ניר התשובה”...

¹¹ **הרב עוזי קלכהיים** (י”ד באדר א’ ה’תרצ”ה - ט’ באייר ה’תשנ”ד) היה ר”מ אמונה בישיבת מרכז הרב ומחבר ספרים במחשבת ישראל.

הוא הדין גם ביחס למהות התשובה. הדגיש הרב בפתגמו את חשבון הנפש וסילוד היראה כשלבי הכנה – כ"נר התשובה", אבל התשובה עצמה באה לאחר בינה, וצריכה להישאר כזו, כתשובה שיכלית, שאומץ הדעת וצהלת הרוח יהיו מרכיביה, והם יהיו "ראשית תבואתה", דהיינו גם תכלית התשובה.

להלן נעיין בהסברו של הרב יעקב כולי¹², על חשיבות ההכנות לקראת תשובה שלימה ואמיתית. יש החושבים בטעות שניתן להסתפק בכניסה אל בית הכנסת בראש השנה ולהתפלל ולחזור בתשובה. יש להבין כי תהליך התשובה איננה מעשה חד פעמי בלבד, אלא תוצאה של תהליך ושינוי נפשי עמוק. תהליך זה דורש מחשבה וזמן. חודש אלול הוא חודש ההכנה לימים הנוראים. במהלך חודש זה אדם נדרש למצוא את הפגמים במעשיו, לתקן אותם ורק אז יהיה ראוי לתשובה שלימה.

🌞🌞 **לצייר תשובה ברגע (סיפור)** 🌞🌞

מתוך אתר "פּימא" - סיפורים מחכמי המזרח

בעזרת משל עממי נאה מסביר הרב יעקב כולי את ייחודם של רגעי החתימה של יום הכיפורים, שאליהם מתנקזת מלאכת התיקון של השנה כולה.

ההתרגשות בבית הכנסת שבקונסטנטינופול (קושטא) הייתה בשיאה לקראת סיומו של הצום ביום הכיפורים, ושררה אווירה של תשובה ותיקון. רגע לפני תפילת נעילה עלה אל הבמה הרב יעקב כולי, ובדרשתו ניסה לעורר את הלבבות. את דבריו פתח במשל עממי ידוע.

פעם אחת ביקש המלך מן הצייר המלכותי שיצייר את דיוקנו. המלך דרש מן הצייר לסיים את מלאכתו בתוך אחד עשר חודשים, וקבע לו שכר הגון תמורת הציור. בהגיע המועד, התדפק שליח המלך על דלתו של הצייר, ודרש את הציור. הצייר התנצל וביקש מהשליח למסור למלך שהוא זקוק לחודש ימים נוסף.

לאחר חודש ימים שוב הגיע שליח המלך את הצייר, ושוב ביקש הצייר ארכה, הפעם של עשרה ימים. כעבור עשרה ימים פקעה סבלנותו של המלך, והוא ניגש בעצמו אל ביתו של הצייר ודרש ממנו את הציור לאלתר.

¹² הרב יעקב כולי (ה'תמ"ט - י"ט באב ה'תצ"ב) היה מחכמי ירושלים ושיד"ריה, מחבר ועורך ספרים. יום והוציא לאור את סדרת הספרים "מעם לועז".

הצייר השיב: "אדוני המלך! כמה רגעים והציור יהיה מוכן." הכניס הצייר את המלך אל חדר העבודה שלו, שעל רצפתו פזורים בדים רבים ובהם ניסיונות ציור של דיוקן המלך. בעוד המלך מתבונן סביבו ניגש הצייר אל כן הציור, ובכמה משיחות מכחול צייר ציור מופלא ויפהפה.

המלך עמד משתאה ושאל: "אם ציירת את הציור הנפלא הזה בכמה רגעים, מדוע לא עשית זאת קודם? מדוע עיכבת אותי עד עתה?"

השיב לו הצייר: "במשך כל השנה האחרונה עסקתי בניסיונות רבים, שכולם הוליכו לרגע זה, שבו ציירתי ציור מושלם."

חתם הרב כולי את המשל שלו: "עברו אחד עשר חודשים, ואחריהם חלף חודש אלול, ואף עשרה ימי תשובה תמו. נותרו לנו רק עוד כמה רגעים עד נעילת שערי התשובה. כל הרגעים מולכים אל רגע זה, שבו אנו נדרשים לתשובה שלמה."

הרמב"ם¹³ – ההלכות לחזרה בתשובה

הלכות תשובה, פרק ב'

הלכה א

אי זו היא תשובה גמורה זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה לא מיראה ולא מכשולון כח כיצד הרי שבא על אשה בעבירה ולאחר זמן נתייחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה ופירש ולא עבר זהו בעל תשובה גמורה הוא ששלמה אמר וזכור את בוראיך בימי בחורותיך (קהלת יב, א').

ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה אף על פי שאינה תשובה מעולה מועלת היא לו ובעל תשובה הוא אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו כל עונותיו נמחלין שנאמר עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושב העבים אחר הגשם (קהלת יב ב) שהוא יום המיתה מכלל שאם זכר בוראו ושב קודם שימות נסלח לו:

הלכה ב

ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד שנאמר יעזוב רשע דרכו ואיש אוון מחשבותיו (ישעיהו נה ז) וכן יתנחם על שעבר שנאמר כי אחרי שובי

¹³ רבי משה בן מימון ד' תתצ"ח, 1138 - ד' תתקס"ה, 1204; גדול הפוסקים בכל הדורות, מחשובי הפילוסופים בימי הביניים, איש אשכולות ורופא. אחד האישים החשובים והנערצים ביותר ביהדות. עליו נאמר "ממשה עד משה לא קם כמשה". הוכתר בכינוי "הנשר הגדול".

נחמתי (ירמיהו לא יח) ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנאמר ולא נאמר עוד אלקינו למעשה ידינו וגוי' (הושע יד ד) וצריך להתוודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בליבו :

הלכה ג

כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו שאין הטבילה מועלת לו עד שישליך השרץ וכן הוא אומר ומודה ועוזב ירוחם (משלי כח יג) לפרוט את החטא שנאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב (שמות לב לא) :

הלכה ד

מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים ועושה צדקה כפי כוחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה וגולה ממקומו שגלות מכפרת עוון מפני שגורמת לו להיכנע ולהיות עניו ושפל רוח :

הלכה ה

ושבח גדול לשב שיתוודה ברבים ויודיע פשעיו להם ומגלה עבירות שבינו לבין חבירו לאחרים ואומר להם אמנם חטאתי לפלוני ועשיתי לו כך וכך והריני היום שב ומתנחם וכל המתגאה ואינו מודיע אלא מכסה פשעיו אין תשובתו גמורה שנאמר "מכסה פשעיו לא יצליח" (משלי כח יג)

במה דברים אמורים בעבירות שבין אדם לחבירו אבל בעבירות שבין אדם למקום אינו צריך לפרסם עצמו ועזות פנים היא לו אם גילם אלא שב לפני האל ברוך הוא ופורט חטאיו לפניו ומתודה עליהם לפני רבים סתם וטובה היא לו שלא נתגלה עונו שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהילים לב א).

להלן נעיין בסיפורו של הסופר שמואל יוסף עגנון בילדותו. הסיפור מתאר את האווירה המיוחדת בבית הכנסת ביום הכיפורים. הציבור עטוף בטליתות ועטרות כסף בראשיהם ובגדיהם בגדי לבן. הדרישה המרכזית מאיתנו ביום הכיפורים היא כוונת הלב וטהרתו. בד בבד אנו יכולים ללמוד מהסיפור על החשיבות הגדולה של האווירה המיוחדת והמעשים החיצוניים כגורם משמעותי בהשפעה על כוונת הלב בבחינת "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות". עלינו ללמוד מכאן גם על עולם המצוות בכלל עד כמה חשוב המעשה החיצוני, לדוגמה: מתן צדקה, אווירה של תפילה בציבור וכדומה.

שׁי עגנון¹⁴ – זכרון ילדות ראשון מיום כיפור (סיפור)

ימים נוראים, עמוד ז'

השמים היו טהורים והארץ הייתה שקטה וכל הרחובות היו נקיים, ורוח חדשה הייתה מרפרפת בחללו של עולם. ואני תינוק כבן ארבע הייתי ומלובש הייתי בגדי מועד, ואיש אחד מקרובי הוליכני אצל אבי ואצל זקני לבית התפילה.

ובית התפילה היה מלא עטופי טליתות ועטרות כסף בראשיהם ובגדיהם בגדי לבן ובידיהם ספרים, ונרות הרבה תקועים בתיבות ארוכות של חול, ואור מופלא עם ריח טוב יוצא מן הנרות. ואיש זקן עומד מוטה כלפי התיבה וטליתו יורדת עד למטה מליבו וקולות ערבים ומתוקים יוצאים מטליתו.

9. *מה לצאת
כרס לילך לחוות
חוויה מיוחדת
בלאן התפילה?*

ואני עומד בחלון בית התפילה מרעיד ומשתומם על הקולות הערבים ועל עטרות הכסף ועל האור המופלא ועל ריח הדבש היוצא מן הנרות נרות השעוה. ודומה היה לי שכל הארץ שהלכתי עליה והרחובות שעברתי בהם וכל העולם כולו אינם אלא פרזודור לבית זה.

עדיין לא הייתי יודע להגות במושגים עיוניים ואת המושג הדרת קודש לא הכרתי. אבל אין ספק בליבי שבאותה שעה הרגשתי בקדושת המקום ובקדושת היום ובקדושת האנשים העומדים בבית ד' בתפילה ובניגונים. ואף על פי שעד לאותה השעה לא ראיתי דבר כזה לא עלה על דעתי שיש הפסק לדבר.

וכך הייתי עומד ומביט על הבית ועל האנשים שעמדו בבית, ולא הבחנתי בין אדם לאדם, שכולם כאחד עם כל הבית כולו דומים היו עלי כחטיבה אחת. ושמחה גדולה הייתה בליבי ולבי נדבק באהבה לבית זה ולאנשים אלו ולניגונים אלו. על יד על יד פסקו הניגונים, ועדיין בת קול הייתה מנהמת עד

10. *תארו חוויה אישית
שחוויתם בלאן
תפילה והסבירו מה
היה הכורס לחוויה.*

שפסקה אף היא. נקמטה נפשי פתאום וגעיתי בבכייה גדולה. אבי זקני נתחלחלו ושאר כל העם עמדו עלי לפייסני. ואני דמעתי מתגלגלות והולכות מתוך הבכייה. אלו לאלו שואלים, מי גרם לתינוק שיבכה? ואלו לאלו משיבים, מי יודע.

עתה אספר מי גרם לי שאבכה. אותה שעה שנפסקה התפילה נפסקה פתאום אותה חטיבה נאה. מקצת מן האנשים הורידו טליתותיהם מעל ראשיהם ומקצתם התחילו מסיחים זה עם זה. אותם שאהבתי נדבקה בהם החליפו פניהם פתאום והשחיתו את דמותם הנאה ואת דמות הבית ודמות היום. ועל זה היה דווה לבי ועל זה געיתי בבכייה.

¹⁴ שמואל יוסף עגנון (היתרמ"ז, 1887 – היתש"ל, 1970), מכונה בשם שׁי עגנון. מגדולי הסופרים העבריים בעת החדשה. חתן פרס נובל לספרות לשנת 1966 וחתן פרס ישראל לספרות. נולד בעיירה בוצ'אץ' שבגליציה המזרחית (באוקראינה של היום). שמו שניתן לו בלידתו היה שמואל יוסף צ'יק'קס. בשנת 1908 עלה לארץ ישראל כסופר צעיר ב-1924.

חג הסוכות

מבוא

מצוות רבות מאפיינות את חג הסוכות כפי שמצווה אותנו התורה:

"בַּסֻּכּוֹת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֶזְרַח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכּוֹת... לְמַעַן יִדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַּסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם... וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרֵי עֵץ הַדָּר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵגֶף עֵץ עֵבֶת וְעֵרְבֵי נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים".
(ויקרא, כ"ג, מ – מ"ב)

חג הסוכות הנקרא גם חג האסיף, מיוחד במצוות השמחה המוזכרת שלוש פעמים בהקשר לחג זה:

- א. ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים (ויקרא כ"ג).
- ב. ושמחת בחגך (דברים ט"ז).
- ג. והיית אך שמח (דברים ט"ז).

להלן נעמיק במצוות הסוכה, במצוות ארבעת המינים ובמצוות השמחה בחג הסוכות. נתייחס ל"אושפיזין", האורחים המכובדים והקדושים הבאים לבקר אותנו בחג הסוכות, ונעיין בתפילת "הושענא" הנאמרת בקהילות ספרד אחרי תפילת שחרית, ובקהילת אשכנז אחרי תפילת מוסף.

מצוות סוכה

הרב יעקב אריאל¹⁵ – היבטים רעיוניים של הסוכה

מאוהלי תורה, לתורה ולמועדים, עמ' 350

1. סכנו פלסונכט
מדאז אנהנו
יוצאים מהבית
אל הסוכה?

חג הסוכות בא להוציאנו מראייה חושנית. בשעה שכל בני האדם חוזרים מן הסוכות הביתה, יוצא עם ישראל מן הבית לסוכה. הבית הוא חוסנו של האדם ומבטחו מפגעי טבע ואדם. שמחתו הטבעית של האדם באסיף היא על ביטחונותיו הכלכליים. הוא צבר רכוש ומזון וחש את עצמו בטוח ומוגן. הוא מלא סיפוק וגאוה, וזהו מקור שמחתו. התורה באה להוציא את האדם מתפיסתו זו, שהיא גם מדומה. אל יאמר האדם כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. לא כך, אלא: וזכרת את ה' אלקיך, כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל. צא, בן אדם, מבינתך הפיזי ומתפיסתך החומרית, לסוכה דלילה וקלה, ותחוש את הפסוקים כי יצפנני בסוכו... טוב לחסות ב-ה' מבטוח באדם. חסה בצל השכינה. לכן הסכך חייב להיות מן הצומח הטבעי, כפי שבראו ה'. ללא עיבוד מלאכותי בידי אדם. עיבוד המלאכותי מביא לו טומאה ופוסל אותו מלשמש סכך כשר. חזור אל הטבע הבראשיתי, האלוקי, קוראת התורה לאדם. יש כאן גם מחאה נסתרת על הפרזת המלאכותיות ועל ההינתקות מהטבע. הן עלולות להביא את האדם לסגידה ולהערצה יתירה של כוחו האנושי, עד כדי שכחת המקור אלוקי. אין הכוונה לחזור אל היערות, אלא לשמירת האיזון בין הטבע המקורי לבין המלאכותיות האנושית. זאת, כדי שזכור שהאדם הוא לא רק יוצר אלא גם יצור, וכל כוח יצירתו, מיוצרו בא לו. לכן יש לכוח זה כיוון, מטרה, השגחה והנהגה.

שתי סכנות אורבות לאדם: סכנות טבעיות וסכנות אנושיות. כנגד פגע הטבע זקוק האדם בעיקר לקורת גג על ראשו. כנגד פגעי אנוש זקוק האדם בעיקר לקירות שיגנו עליו בסביבתו. הסוכה, אף היא בנויה מסכך ודפנות. הסכך עשוי מחומר טבעי, בראשיתי, כדי להדגיש את המבטח ב-ה'. הדפנות אמנם עשויות גם מחומר מלאכותי, אך אפשר שיהיה מרובה בהן הפרוץ על העומד. שתיים כהלכתן, ושלישית – אפילו טפח, ואף אלו – גוד ולבוד ודופן עקומה. דפנות הלכתיות הן רוחניות יותר ממשיות. התורה וההלכה הן הן מבצרו של האדם, ובהן עליו למצוא את מבטחו וחוסנו.

הכרה זו היא המביאה שמחה לאדם. האדם יודע שאינו בודד, שאינו נתון למקרה העיוור שיפגע בו, הוא חוסה בצל ה'. אמנם אין הדבר מבטיח לו הגנה מפני כל נזק. אך הוא יודע דבר אחד, שכל מה שיקרה לו – מיד ה' הוא. הכל מתוכנן, הכל משמעותי ותכליתי.

¹⁵ הרב יעקב אריאל (שטיגליץ) (ה'תרצ"ח 1937) מחשובי הפוסקים והרבנים בציונות הדתית. שימש במשך כ-25 שנה כרב המושב כפר מימון. ייסד ועמד בראש ישיבת ההסדר ימית (עד לשנת ה'תש"ט), יחד עם אחיו, הרב ישראל אריאל. שימש כרב העיר רמת גן ואב בית הדין לדיני ממונות, נשיא ארגון רבני צוהר ונשיא מכון התורה והארץ.

התורה מצווה אותנו "בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות. למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (ויקרא כ"ג). מצאנו דעות שונות מה היו אותן סוכות. יש המסבירים כי הכוונה סוכות ממש בהן ישבו בני ישראל בהיותם במדבר. סוכות אלו היו כמובן ארעיות ולא בניינים קבועים. אחרים מסבירים כי הכוונה לענני הכבוד ששמרו על עם ישראל בדרכו הארוכה במשך ארבעים שנה. קיימת דעה נוספת המשלבת את שני הטעמים: בתחילת מסעם ישבו בני ישראל בסוכות ארעיות ובהמשך היו אלו ענני כבוד. משותף לכל הדעות שראינו כי הסוכה היא זכר ליציאת מצרים ובטחונו של עם ישראל בכוחו של ה' להוליכם במדבר.

הרב מרדכי אליהו¹⁶ – תפקידם של ענני הכבוד

דברי מרדכי, סוכות, עמ' ר"כ – רכ"א

שואל החיד"א (הרב יוסף חיים דוד אזולאי) ז"ל (ברכי יוסף סימן תרכ"ה סעיף א', "ראש דוד" פרשת אמור). מדוע אנו עושים יום טוב מיוחד לזכר ענני הכבוד, ואין אנו עושים יום טוב מיוחד לזכר המן והבאר? ותירץ, שאכן אנו עושים זכר למן ב"לחם משנה" כאשר אנו מכסים את שתי החלות מלמעלה ומלמטה, כפי שהיה המן מכוסה מלמעלה ומלמטה. וכמו כן אנו עושים זכר לבארה של מרים בניסוך המים על גבי המזבח, וגם במזיגת מים לתוך היין בקידוש ליל שבת.

אך עדיין קשה: מפני מה לא קבעה לנו התורה חג מיוחד לזכר למן ולבאר, כפי שקבעה לנו את חג הסוכות לזכר לענני הכבוד?

יש שביארו שאמנם אוכל ומים מזינים את כל הגוף, אך הם מפעילים רק אברים מסוימים באדם (מערכת העיכול), מה שאין כן ענני כבוד, שהקיפו את עם ישראל מכל העברים וכל גופם היה בתוך ענני הקדושה והטהרה, כך שכל מעשיהם התקדשו עם כל חלקי הגוף, לכן נקבע חג הסוכות כזכר לזה (עיי' למקורות שהביא הגר"א ביאורו לשו"ע סי' תרכ"ה סעיף א').

ואכן, כל אדם, משיער ראשו ועד ציפורן רגלו, צריך להיות בתוך הקדושה והטהרה. אין לאדם שמחה שלימה אלא כשהוא שלם במצוות הבורא, וכל כולו קודש לעבודת ה'. שמחת משה ואהרן הייתה כשראו את ענני הכבוד מקיפים אותם מכל הצדדים, וגם מלמעלה ומלמטה, מצווה שנעשית ברמ"ח אברים ובשס"ה גידים היא המצווה המושלמת.

2. *מהו ההבדל בין
ענני הכבוד לבין
ירידת האן
והבאר?*

החיד"א תירץ בכמה אופנים, ומהם: לא נקבע חג לזכר למן ולבאר משום שלחם (מן) ומים (באר) הם הכרחיים לקיום, ובלעדיהם אין לאדם חיים; אם כן ברור הוא ש-ה' לא היה מונע מעמו את הצרכים

¹⁶ הרב מרדכי אליהו (ה'תרפ"ט 1929 – ה'תש"ע; 2010) פוסק, מקובל ומנהיג דתי. כיהן בתפקיד הראשון לציון והרב הראשי לישראל בשנים ה'תשמ"ג–ה'תשנ"ג (1983–1993).

הבסיסיים ביותר. לעומת זאת, ענני כבוד אינם הכרחיים לאדם, והרבה אנשים הולכים במדבר ללא ענני כבוד. נתינתם לישראל היא ביטוי של חיבת ה' אלינו ואהבתו אותנו.

עוד אפשר לומר, שענני הכבוד הם ביטוי לאהבת ה' בכמה אופנים: הם היו מגן מפני שרב ושמש, הם היו מגינים על ישראל מאויביהם, כפי שהגנו עליהם מפני המצרים בים סוף. עננים אלו היו גם שומרים על בגדיהם של ישראל שלא יבלו, ואף היו מכבסים ומגהצים אותם בעודם עליהם, כדברי הכתוב (דברים ח' ד'): "שמלתך לא בלתה מעליך ורגליך לא בצקה זה ארבעים שנה". הדברים האלה אינם הכרחיים להולכים במדבר, וה' העניק לנו אותם רק בגלל אהבתו היתירה אלינו.

הרב אליהו דסלר¹⁷ – הסוכה כסמל לענווה

מכתב מאליהו, כרך שני

ומהי העצה הטובה המיוחדת של הקב"ה המתגלה לנו בצורה של סוכת שלום?
הנה סוכה היא דירת ארעי, והיא בחינת ביטול היש בעולם הזה. בחינה זו צריך שישג האדם - שאין שום קביעות בעולם הזה, ואדרבה כל תאוותיו והנאותיו חולפות עוברות. וגם כל מחשבות האדם שלפיהן יוכל לבסס את עצמו בחיים מסודרים לדורי דורות - אינן אלא דמיונות שווא, והשגה זאת, בבחינת ידיעה שכלית, הרי היא הבחינה התחתונה שבעניין סוכה, גם בני אומות העולם יכולים להשיגה. הכרה זו מצויה היא אצל כל בן דעת, כי הרי החיים עצמם מוכיחים ששאירות העוה"ז הבל הנה, ורק השאירות הרוחניות מביאות לידי אושר ושמחה, כמבואר אצלנו בארוכה בקונטרס החסד (מכתב מאליהו ח"א עמ' 39 ואילך).

ולכן בצאת ישראל מצרים לא הושיבם הקב"ה בארמונות אלא בסוכות (עיי' סוכה יא, יב) ולא במקרה היה, וגם לא שייך בדיעבד אצל הקב"ה, אלא את עיקר גדר ביטול היש בא ללמדם. והיינו מה שאמרו חז"ל "יאה עניותא לישראל (חגיגה ט, ב), כי היא מלמדת ביטול היש. ולימוד זה הוא שלימות הגאולה ממצרים, כמו שכתוב (ויקרא כג, מג) "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל - בהוציא אותם מארץ מצרים", והיינו כי ללא בחינת ביטול היש, הרי עדיין הם במצרים הרוחנית.

ועיין בספר טעמי המצוות לרדב"ז (מצוות סוכה) שהביא המחלוקת של רבי יהודה וחכמים אם סוכה דירת קבע או דירת ארעי בעינין (סוכה ב, א). וביאר שסוכה דירת קבע היא בחינת סוכה מלעילא לתתא, וסוכה דירת ארעי - מתתא לעילא; ואלו ואלו דברי אלוקים חיים בטעמם.

ביאור דבריו, כי הנה ישנה בחינת ביטול היש הבאה מלמטה למעלה, מתוך עבודת האדם עצמו הלוחם את יצרו וכובש דרגה אחר דרגה ביגיעתו

3. מדוע אף אתכם יש
לרק עם ה"ה"ס
היש" אצמ אורא
אולמ?

¹⁷ הרב אליהו אליעזר דסלר (ה'תרנ"ב, 1892 - ה'תשי"ד, 1953) נחשב לאחד מגדולי בעלי המוסר. כיהן כרב באנגליה, עלה ארצה בשנת 1947 וכיהן כמשגיח רוחני בשיבת פוניבז' בבני ברק. לאחר פטירתו של הרב דסלר ערכו תלמידיו את ספרו המרכזי "מכתב מאליהו", שיצא בחמישה כרכים.

בעבודת ה' הפנימית. אך ישנה דרך אחרת, והיא גדר "אתה נותן יד לפושעים" המבואר לעיל, דרך חנינת הדעת, איתערותא דלעילא, שהשי"ת משפיע מחשבות האמת אל תוך שכלנו, ואף בהיותנו קבועים עדיין בתוך העוה"ז מעורר אותנו לחשוב על ארעיות העולם הזה ולשאוף לגילוי רוחני, ופעולת עבודת המחשבה הינה בשני אופנים: ששומרת מיצר הרע, כמאמר הרמב"ם ז"ל (עיין פרק כ"ב מאיסור"ב הכ"א) "מה יעשה האדם וינצל מן התאוות, ירחיב דעתו בחכמה". ועוד, שעל ידי זה יוכל האדם להכין את ה"פתחו של מחט" של התבוננות פנימית שהיא תחילת ההתפתחות הרוחנית.

הראי"ה קוק – הביטחון בה' הוא החוזק של ישראל

מאמרי הראי"ה, חלק א, עמ' 148 – 149

הסוכה היא בעדנו מבצר הגנה, "תִּצְפְּנִים בְּסֻכָּה מְרִיב לְשָׁנוֹת" (תהלים לא כא).

אנשי כנסת הגדולה שבטלו יצרא דעבודה זרה מישראל, כתוב עליהם שעשו סוכות כאלה שלא נעשו כמותם מימות יהושע בן נון "וַיַּעֲשׂוּ כָּל הַקְּהָל הַשְּׂבִיִּים מִן הַשְּׂבִי סֻכּוֹת וַיָּשִׁבוּ בְּסֻכּוֹת כִּי לֹא עָשׂוּ מִיָּמֵי יֵשׁוּעַ בֶּן נֹון כִּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַהוּא וַתְּהִי שְׂמֵחָה גְּדוֹלָה מְאֹד" (נחמיה ח, יז). ומה היו הסוכות המפוארות הללו? מפרשים שם בתלמוד "דבעי רחמי על יצר דעבודה זרה ובטליה, ואגין זכותא עלייהו כי סוכה". ואם כן הסוכה היא בעלת תוכן של הגנה. (=זכות ביטול עבודה זרה זכו עם ישראל להגנה כמו בסוכה).

ואם יפלא בעינינו איך תוכל דירת עראי כסוכה להגן עד שבלא היסוס נוכל עוד לקחת אותה כדוגמא להגנה והבטחון שלנו, איך יוכל בנין של "שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח" להפך למבצר ולמגן נגד כל צר ואויב?

מוכרחים אנחנו להגיד גלוי לפני כל באי עולם שאמת נצחית היא, שדווקא זאת הסוכה שהיא נבנית דווקא בצורה כל כך קלושה עד שמצד צורתה החיצונה אינה ראויה לכאורה להיות נקראת אפילו בשם של בית דירה, היא היא הראויה להיות לנו למגדל עוז ולמבצר מפני כל אויב ומתנקם.

כי באיזה אופן תוכל הסוכה הפרוצה ופתוחה מעברים ליהפך לבית דירה? הוי אומר לא מפני החוזק החומרי שבמחיצותיה הקלושות והחלשות, אלא מפני שהחוק, דבר ד', הוא אשר גזר אומר שבימי החג הקדוש הזה חג האסיף, זאת היא בית דירתנו.

זה יהיה לנו לימוד לדורות, כי להאומץ הדרוש לנו לבניין ביתנו, כלומר בנין הבית הלאומי שלנו, זקוקים אנו דווקא לאימוץ הרוחני, לאימוצו של החג, לאימוצו של דבר ד' הקיים לעד. ואם כלי המשחית היותר חדישים יכולים לפרוץ פרץ נבעה גם במבצרים היותר חזקים, יכולים למגר גם חומות נחושת עבים, הרי אין בכוחם ולא בכוח שום כלי יוצר שבעולם להפיל את החומה החזקה והבצורה של החוק, ומזה נדע שהחוק, הוא יהיה מבצרנו הנצחי ומשגב לנו.

גם כעת בשעה שאנו נגשים לבנות מחדש את ביתנו הלאומי על ארץ אבותינו, נכיר נא את האמת המוחלטת שהחוק הרוחני שהוא דבר ד' אשר גזר אומר, שבית ישראל יבנה, הוא הוא חומתנו הבצורה, למרות מה שהעין הקלושה של האדם לא תוכל להכיר חסנו ועוזו. וכשאנו באים לבנות את סוכתנו המגינה בעדינו גם בהמתתו של יצרא דעבודה זרה, בכל המובנים שלו, העתיקים והחדשים, יהיה נא נגד עינינו, שהחוסן שלנו יהיה החוק חוקנו חוקי תורתנו הקדושה העומדים וקיימים וחיים לעד!

ארבעת המינים

התורה ציוותה אותנו לקחת ארבע מינים: אתרוג, לולב, הדס וערבה ולברך עליהם בימי החג. "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל" (ויקרא כ"ג). מדוע נבחרו דווקא ארבע מינים אלו? "ספר החינוך" מתייחס לעניין זה להלן:

ספר החינוך¹⁸ – מצוות נטילת לולב

מצווה שכ"ד

משרשי המצווה. הקדמה. כבר כתבתי שהאדם נפעל כפי פעולותיו שיעשה תמיד וכו', ועל כן כי רצה המקום לזכות את עמו ישראל אשר בחר הרבה להם מצות להיות נפשם מתפעלת בהן לטובה תמיד וכו'. וכמו כן מצוות הלולב עם שלשת מיניו מזה השרש היא, לפי שימי החג הם ימי השמחה הגדולה לישראל כי הוא עת אסיפת התבואות ופרות האילן בבית, ומפני כן נקרא חג האסיף. וצוה האל לעמו לעשות לפניו חג באותה העת לזכותם להיות עקר השמחה לשמו, ובהיות השמחה מושכת החומר הרבה ומשכחת ממנו יראת אלקים, בעת ההיא צונו ה' לקחת בידינו דברים המזכירים אותנו כי כל שמחת לבנו לשמו ולכבודו, והיה מרצונו להיות המזכיר מין המשמח כמו שהעת עת שמחה, וידוע מצד הטבע כי ארבעת המינים כלם משמחי לב רואיהם. ועוד יש בארבעה מינים אלו ענין אחר, שהם דומים לאברים היקרים שבאדם. שהאתרוג דומה ללב, שהוא משכן השכל, לרמוז שיעבוד בוראו בשכלו, ולולב דומה לשדרה שהיא העקר שבאדם רמוז שיישיר כל גופו. לעבודתו ברוך הוא, וההדס דומה לעיניים, לרמוז שלא יתור אחר עיניו ביום שמחת לבו, והערבה דומה לשפתיים, שבהן יגמר האדם כל מעשהו בדבור, לרמוז שישים רסן בפיו ויכון לדבריו ויירא מהשם יתברך אף בעת השמחה.

מסקנה:

בשעה שאנחנו אוחזים ארבעת המינים, השונים אחד מהשני, באגודה אחת יחד, ומנענעים אותם לארבע רוחות השמיים אנו מסמלים בזה את מלכות ה' בכל העולם ומבטאים את האחדות שצריכה להיות בינינו למרות ייחודו של כל אדם והשוני בינו לאדם אחר.

¹⁸ הספר מסביר את תרי"ג (613) המצוות שמופיעות בתורה על פי מניינו של המחבר. הספר נכתב בשלהי המאה ה-13 בהמשך למסורת רחבה של מוני מצוות, ביניהם הספרים ספר המצוות לרמב"ם, ספר מצוות גדול וספר מצוות קטן. לא ידועה זהותו המדויקת של המחבר.

ושמחת בחגך

אחת המצוות המיוחדות לחג הסוכות היא מצוות השמחה "ושמחת בחגך". התורה מצווה

אותנו:

"חג הסוכות תעשה לך שבועת זמנים באספף מגרנד ומיקבך:

ושמחת בחגך ויבנד ובתך ועבדך וצמיתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך:

שבועת זמנים תחג ל-ה' אלקיך במקום אשר יבחר ה' כי יברכך ה' אלקיך בכל

תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אף שמח"

(דברים פרק טז פס' יג – טו)

הציווי בתורה ובחז"ל אינו מופיע כציווי ישיר לעבוד את ה' מתוך שמחה תמיד אלא הציווי

נלמד מתוך דברי התוכחה:

"תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרב כלי"

(דברים פ' כח מז)

המקום היחיד שהתורה מצווה על שמחה מיוחדת הוא חג הסוכות והרמב"ם מתייחס, בהלכות

שופר וסוכה ולולב, למהות השמחה וחשיבותה בעבודת ה' בכלל:

"מצוה להרבות בשמחה זו ולא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה אלא גדולי חכמי ישראל

וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין

ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות אבל כל העם האנשים והנשים כולן באין לראות ולשמוע:

השמחה שישמח אדם בעשיית המצווה ובאהבת האל שצווה בהן עבודה גדולה היא וכל המונע עצמו

משמחה זו ראוי להיפרע ממנו... ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה'" (רמב"ם יד החזקה -

הלכות לולב פרק ח הלכות יד – טו)

מה מיוחד בחג הסוכות שדווקא בחג זה קיים ציווי מיוחד על השמחה בשתי צורות: "ושמחת

בחגך" ובהמשך "והיית אך שמח"? ניתן לומר שתי סיבות לשמחה זו:

שמחה על איסוף התבואה והצלחה כלכלית. ("חג האסיף").

שמחה אחרי יום הדין – יום הכיפורים – וביטחון בבורא עולם שיצאנו זכאים בדין.

ה'רש"ר הירש – עבודת ה' בשמחה בכל השנה

פירוש לחמישה חומשי תורה, דברים ט"ז ט"ו

באותן סוכות נודדים אתה שמח בהתרוממות לאומית עם כל בני ביתך בשעריך. יתר על כן בתקופת האסיף אתה עוזב את השדה ואת הכרם, את הגורן ואת היקב ואתה מתאחד עם הקיבוץ הלאומי הנאסף במקדש ה' במקום הנבחר, שכן מקור שמחתך אינו בשעריך, בשדותיך ובכרמיתך, בגורןך וביקבך, אלא ה' אלוקיך הוא המשפיע עליך את הברכה ממקום תורתו ובאמצעות תורתו – אם תגור באוהלה בנאמנותו... "והיית אך שמח".

"והיית שמח" הוא דרגה נעלה בהרבה מאשר "ושמחת". "ושמחת" הוא פעולה זמנית, גילוי זמני של שמחה, ואילו "והיית שמח" הופך את השמחה לתכונה, לאופי קבוע של האישיות. "אך שמח" מורה שהשמחה תתמיד גם בנסיבות שיש בהן לעכור את השמחה, או לערב עימה הרגשה אחרת "על אף הכל" תישאר שמח ו"רק" שמח. השמחה היא המובחר שבפרחים ובפירות המבשילים בעץ החיים של התורה, אולם אין זו שמחה המוגבלת לזמני החג... היא מתקיימת מעבר לזמן החג ונמשכת ממנו אל חיי יום יום... לפי מדגיש עניין זה להלן: כך אתה עוזב את הגורן ואת היקב ועולה אל המקום הנבחר בידי ה'... משם תשאב את הרוח שתכשיר אותך לשמחה של אמת, שמחת החיים, שתלווה אותך בכל החיים... תלמד להיות שמח על אף הכל: "והיית אך שמח".

4. *מהו ההבדל בין "ושמחת" לבין "והיית שמח"?*

5. *כיצד לדעתכם יוכל אדם להיות שמח בחיי יומיו ולא רק בחג הסוכות?*

הדרישה לעבודת ה' בשמחה איננה מצטמצמת רק לימי חג הסוכות, אלא מדובר בדרישה עקרונית לשמחה בעשיית המצוות בכלל. הראי"ה קוק מדגיש עניין זה להלן:

הראי"ה קוק – העונג והשמחה

העונג והשמחה, אדר היקר, עמי קי"ז

העונג והשמחה, הם דברים מוכרחים להיות מתלווים אל כל עסק רוחני; רק כשיתענג האדם וישמח במעשה הטוב והישר, אז יהיה חרוץ לעשותם בתכלית שלמותם ולהוסיף עליהם מדי יום ביומו; רק אז יהיה חל רוח השכינה וזיו כבודה על האדם, כי עז וחדוה במקומו, ויעזור לו להיות נעטר בחוט של חן וחסד, שימצאו מעשיו ופעולותיו ג"כ חן בעיני כל הבריות, ויצאו גם הם בדרכיו, ותרבה הברכה והטובה בעולם. רק כשיש עונג ושמחה פנימית בלב מצורפים למעשה הטוב והצדק, אז הם מתבססים באדם להיות קבוע בדרכי האל הטוב ב"ה, וממקור נפשו ימצא מים חיים נוזלים להשכילו ולהדריכו באורחות חיים. כל פעולות רגשות ומחשבות הנעשות מצד הכרח ומועקה, בין שתהיה המועקה חמרית או רוחנית אינם בתכלית שלמותם, והם אינם באים כי-אם כדי להעמיד את האדם על המצב המוסרי הנכון, שיהיה בו שמח ומתענג בעשות הטוב, ובהינזרו מן הרע והכיעור תגל נפשו וישמח כבודו.

6. כי'ז ד'צתכט
השמחה בצעיית
המלוכה מביאה
לחריצות
ולתפנה מה?
(לפי הראי"ה
קוק)

אחת השאלות העיקריות שעימן נדרש המאמין להתמודד היא: כיצד ניתן לשמוח למרות שיש קשיים ומשברים? הראי"ה קוק מציג להלן שתי אפשרויות שבאמצעותן ניתן להגיע לשמחה למרות הקושי:

הראי"ה קוק – שתי דרכים להתמודדות עם העצבות

עין איה, מסכת ברכות, פרק ה' סעיף ט"ו

יש שני אופנים לשמח את האדם: האופן האחד הוא לשפך ממנו את עמלו ולהסיח דעת מכל הדברים המעציבים. אמנם שמחה זו אינה שלמה ומתמדת, כי הלא הדברים שהאדם מתעצב עבורם הם קיימים ונמצאים ומערבבים את שמחתו. ע"כ הדרך המובחר הוא הדרך השני, שהאדם יצייר לעצמו באמת הדברים שמעציבים את רוחו, ויעמיק וישכיל בשכלו בשביל הדברים שהם הסיבות היותר גדולות להתעצב אין בהם דרך עוצב באמת. כי כל מה שברא הקב"ה הכל הוא לטובה, וגם הרע הגדול של המוות אינו רע וראוי להתעצב עבורו כ"א להשתדל להשלים תכלית החיים כראוי... כלומר נצייר תחילה הדברים שאפשר להתעצב עבורם ונשכיל כי באמת אין לאדם כלל על מה להתעצב רק להתחזק ללכת בדרך השלימות לעסוק בתורה ומצות, ואז הוא מביא עצמו אל תכלית החיים, ואין לו להתיירא מן המוות כשהשלים חוקו. וכיון שהתורה והמצווה מגינים גם על מר המוות, ק"ו שהם מגינים על יתר הדברים שהאדם מתעצב עבורם שכולם הם פחותים בעוצב מן מר

המוות. ע"כ בזה ההשתכלות סרו כל דרכי העוצב, והאדם מתעורר בשמחה אמיתית ושלמה והוא בטוח מכל הרעיונות העלולות לערבב את שמחתו, ע"כ ענו על הצעת העוצב, הי תורה והי מצוה דמגני עלן, וראוי להיות אך שמח וחדות ד' יהי מעוז ליראיו וחושבי שמו.

חנוכה

להלן מספר מקורות העוסקים במשמעות הרעיונית של נס פך השמן והדלקת הנרות.

הראי"ה קוק – פך השמן

מאמרי הראי"ה חלק א', פך השמן, עמ' 152-153

...אמנם הפך כאשר נשאר בקטנותו, כאשר האמונה תהיה גנוזה רק בלב, ולא תראה את כחה על החיים בפועל, במה זה תוכל עמוד? וכיון שהחיים בפועל כבר לקחו להם דרך אחרת, שלא על פי היסוד של האמונה הפנימית, הלא תוכל חלילה שארית הפליטה להכבות מערמת הדשן של החיים המוזרים המוצברים עליה ומונעים את אורה מלהתפשט, באפס עצים תכבה אש. אבל זהו הכח הנפלא שיש ברשף האור הגנוז, שאף על פי שימצא לפניו דרכי חיים הפוכים מתכנו, דעות המתפשטות העומדות מנגד לו מבלי שבעלי הדעות ידעו שהם הולכים בזה בדרך הפוכה מאשר טמון בפנימיות היותר עמוקה שבנפשם; אך הנה תגלה יד ד' ע"י עלילותיו עם זו בחר לו, והניצוץ הקטן יתלהב, ויעקור משרש את כל אורחות החיים הזרים ואת כל הדעות ההפכיות, אשר נערמו עליו חומרים חומרים, ויתפשט על כל אורחות החיים להשיב לבן של ישראל לאביהם שבשמים, עד שיספיקו כחות החיים המעשיים שהם כבר הולכים לדרך התורה והמצוה, להחיות את ישראל ולהאיר אורם, עד עבור כל הזמן ההוא ועד בוא התקופה החדשה של אור חדש על ציון, עד בוא שנת גאולה ויום רצון לד'. ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב...

הראי"ה קוק מלמד אותנו כי פך השמן רומז לנו על כוחות אמונה עמוקים הטמונים עמוק בתוך עם ישראל בכלל ובכל יחיד בפרט. כוחות אמונה אלו מאפשרים להחזיק באמונה ולבטוח בבורא עולם, למרות שהסביבה הרוחנית מסביב היא לכאורה סביבה עוינת לעבודת ה'.

המציאות מלמדת כי לא תמיד כוחות האמונה הטמונים בפנימיותינו באים לידי ביטוי חיצוני, ולכן לפעמים אנו מהססים אם לקיים מצווה מסוימת מאחר ואיננו חשים באותו זמן התלהבות ותשוקה לקיום המצווה. ר' לוי יצחק מברדיצ'ב מלמד אותנו כי יש ערך גדול לקיום המצווה גם אם בשעת קיומה איננו חשים התלהבות מיוחדת:

ר' לוי יצחק מברדיצ'ב¹⁹ – התלהבות בעבודת ה'

קדושת לוי, פירושי אגדות

ברוך אתה ה' כו' להדליק נר חנוכה. הנה ידוע, שעיקר עבודת האדם בתפלה ובתורה ובמצות להתלהב נפשו ולבו לה' באהבה ותשוקה נפלאה על ידי התבוננות בגדלות ה' בהעמקת הדעת אז תתלהב נפשו לה' בעריבות מתיקות ידירות כו'. וכמו שידוע בעניין שמחה של מצוה שהעיקר לעשות כל מצוה ומצוה באהבה ותשוקה גדולה ובהתלהבות עצומה. וזהו פירוש הברכה ברוך אתה ה' וכו' להדליק וכו', שאנו מברכים ומשבחים לה' אשר בחר בנו לעם סגולתו לעשות מצותיו בהדלקה ובהתלהבות עצומה כשלהבת העולה מאליה. אמנם לפעמים כאשר נתטמטם לבו ושכלו של אדם אשר אי אפשר לו לעשות המצווה בהתלהבות ותשוקה בשביל זה לא ימנע חס ושלום מלעשות המצווה אלא יעשה המצווה בהנחה גם בלי התלהבות...

ובזה מובן הפלוגתא (=מחלוקת) שבין שני מאן דאמרי (שבת כב:): חד אמר הדלקה עושה מצוה וחד אמר הנחה עושה מצוה. ובאמת אלו ואלו דברי אלהים חיים... מאן דאמר הדלקה עושה מצוה, פירוש שלכתחילה צריך האדם לעשות המצווה בהדלקה ובהתלהבות בתשוקה נפלאה. ומר אמר הנחה עושה מצוה, פירוש לפעמים כאשר נופל ממדרגתו ואין לו מוחין דגדלות (=רמה רוחנית גבוהה) לא ימנע מלעשות המצווה חס ושלום אלא יעשה בהנחה פירוש גם בלי התלהבות. וזה כוונת חכמינו ז"ל מאן דאמר הדלקה עושה מצוה סבר כבתה זקוק לה, פירוש כי לכתחילה כאשר האדם שאין לו התלהבות צריך לייגע מוחו ושכלו להתבונן בגדולות הבורא ברוך הוא ועל ידי זה תתלהב נפשו לה' ויעשה המצווה בהדלקה ובהתלהבות. ומאן דאמר הנחה עושה מצוה סבר כבתה אינו זקוק, פירוש כאשר נופל ממדרגתו ואי אפשר לו בשום אופן לעשות בהתלהבות ובהדלקה אינו זקוק לה, פירוש בשביל זה לא ימנע את עצמו מלעשות המצווה חס ושלום אלא יעשה בהנחה גם בלי התלהבות.

אחת השאלות החשובות בחינוך לאמונה ושיפור המידות היא: מהי הדרך הראויה להתמודד עם היצר הרע? האם דרך של "מלחמה חזיתית" בבחינת "איזהו גיבור הכובש את יצרו" (אבות, ד', א'), או שקיימת דרך נוספת? להלן תשובתו של הרב שלמה יוסף זוין:

¹⁹ רבי לוי יצחק מברדיצ'ב (הת"ק, 1940 – כ"ה בתשרי התק"ע, 1809). מגדולי האדמו"רים החסידיים, מחבר הספר קדושת לוי. ידוע בכינויו "סגורם של ישראל" שניתן לו בזכות אהבת ישראל העצומה שלו.

הרב יוסף זיון²⁰ – הדרך להתמודדות עם היצר הרע

לתורה ולמועדים, "אור או אור (אש)", עמ' 325-327

שאלה זו יש להציג בנר הנכה: מה מצותה, להדליק אש או לעשות אור? מצינו מצוה באש: קיום המערכה על גבי המזבח, אש תמיד תוקד על המזבח (ויקרא ו', ו'), ומצינו מצוה באור: נר שבת, משום שלום בית (תלמוד בבלי שבת כ"ג, ע"ב). ובכן: מה גדרה של מצות נר הנכה?

כשתימצי לומר, נחלקו בדבר אבות העולם, בית שמאי ובית הלל: "פוחת והולך", או "מוסיף והולך" (ת"ב שבת כ"א, ע"ב).

האור משמש בטוי לגר מצוה ותורה אור, לגר ה' נשמת אדם. אור הנשמה צריך לחדר לתוך כל הפנות הנדחות של האדם ("חפש כל חדרי בטן") ולהאיר את כל הרמ"ח והשס"ה שלו. ואור התורה צריך שיחדר ועתיד לחדר, לתוך כל הפנות הנדחות של העולם ולהאיר את כל מחשבי תבל ומעמק ארץ. והא בהא תליא. האדם עושה את העולם וגם את העלם נתן בלבם" (קהלת ג', י"א). כשבני האדם יאירו את נפשם הם, יתרומם אף העולם כולו לדרגת האור העליון של תורה אור.

והאש מסמל את בעור וכליון הרע. האש שורפת ומבערת את כחות הרע שבנפש האדם פנימה, כדבר שנאמר: "ויבערת הרע מקרבך" (דברים י"ג, ו', ועוד). והאש שורפת ומכילה אף את כחות הרע הפועלים בעולם כולו. והא בהא תליא, כי "את העלם נתן בלבם", עד שיגיע היום עליו נאמר: "ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ" (זכריה י"ג, ב'), "והרשעה כלה כעשן תכלה" (תפלת ראש השנה).

ודאי, אנו זקוקים לשני הכחות, לאש ולאור, אבל נחלקו שני ה"ביתים" של שמאי והלל איפה להעמיד את הדגש החזק, מהו העקר ונקודת הכבד בעבודת האדם. בית שמאי, כדרכם, מחמירים. אי אפשר לאדם להתרומם להאור העליון אלא אם כן יבער וישרף את כל כחות הרע שבקרב. כי "לא יגרף רע" (תהלים ה', ה'). אחרי בעור הרע ממילא יתקרב לאור הקדשה. בית הלל מקלים. אדרבה, על ידי אור של התורה ממילא יגרש את החשך של הרע. מעט אור דוחה הרבה חשך מאליו וממילא, כל שכן הרבה אור. "אם פגע בך מנגל (= יצר הרע) זה משכהו לבית המדרש" (ת"ב קדושין ל', ע"ב). התורה של בית המדרש תגרש ממילא את ה"מנגל". "ינהי בנסע הארץ" עם לוחות הברית, אזי ממילא "קומה ה' ונפצו איביו וינסו משנאיו מפניו" (במדבר י', ל"ה). "כי הנה ה' יצא ממקומו... ונמסו ההרים" (מיכה א', ג-ד). יש ה' בקרב כל אדם מישראל ("ושכנתי בתוכם"), אלא שהוא במעמקי הלב פנימה, וכשהוא "יוצא ממקומו", ממסתי הנפש, ומתפשט להאיר בכל הגוף אזי ממילא ומאליו "ונמסו ההרים". ולפיכך כשאותם נכרים באו לשמאי להתגבר, והוא הרגיש בהם שהשקפת

²⁰ הרב שלמה יוסף זיון (חנוכה ה'תרמ"ה 1885 - כ"א באדר א' התשל"ח 1978) כתב מספר ספרים תורניים והיה העורך הראשון של האנציקלופדיה התלמודית. חתן פרס ישראל לספרות תורנית, וכמו כן זכה פעמיים בפרס הרב קוק והיה הזוכה הראשון בפרס הרב מימון. לצד היותו אב בית הדין הראשון של בית דין רבני חב"ד בישראל היה גם מרבני הציונות הדתית ברוסיה ובישראל וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל.

עולמם עדין "גויית", עוד לא בערו את כחות הרע מקרבם, והרי הם מתניים תנאים משניים – דחפם באמת הבננו שבדוד (ת"ב שבת ל"א, א'). וכשבאו להלל קבלם ולמדם תורה, בבטחון שהאור שבה יחזירם למוטב. והאור שבה אמנם יחזירם למוטב.

ובימי מתתנחו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו, היו שתי התופעות הללו: אש ואור. בתחלה השתמשו החשמונאים באש הקדש לבער ולכלות את הטמאה של תרבות הגוים שהשתלטה בארץ. בחרב נוקמת נקם ברית יצאו נגד הגוים מזה והמתגונים מזה, שטמאו את ארץ הקדש במזבחות אלהי נכר, הכריחו את ישראל לחלל השבתות להתנאל במאכלות אסורות ולבטל אות ברית קדש, ולא נתקרה דעתם עד שהעמידו שקוף משומם בהיכל הקדש. וכשנמסרו הטמאים בגד טהורים ורשעים בגד צדיקים, ונזדים בגד עוסקי תורתך. וכחות הרשע נתבערו מן הארץ – בא האור. "ואח"כ באו בגיף – וטהרו את מקדשך": אור התורה הוא במקדש ובכל הארץ, ולגוים היתה אורה, זו תורה.

ונחלקו בית שמאי ובית הלל על איזה משתי התופעות אנו עושים את הזכרון לדורות, בית שמאי לשיתטם, אומרים: הזכרון הוא לאש, לבעור הרע וכליון הטמאה, ובית הלל, לדרכם, סוברים: הזכרון הוא לאור. ונדאי, בשעתה היתה מלחמה נחוצה, ואם נחוצה היתה – עשינו אותה, אבל אין עושים מזה סמל ופולחן, אין האמצעי הזמני הופך למטרה תכליתית. לא זהו הלך לדורות. הלמוד לדורות הוא האור.

ומאליו מובן, שאם העקר הוא שרפת הרע ובעורו, הרי כל מה שהאש שורפת יותר, הולך ופוחת יותר הרע המתבער, עד שנגיע הזמן של "ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ" לגמרי, "והרשעה בלה פעשו תכלה" כליל. פוחת והולך. ואם הזכרון הוא האור, הרי כל מה שדולק יותר, מאיר יותר. כל מה שמשתמשים יותר ב"נר מצנה ותורה אור", הרי הם מוסיפים לה אור יותר ויותר. "וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד כון היום". "הולך ואור", מוסיף והולך.

והלכה כבית הלל...

למדנו מדברי הרב זוין שתי דרכים להתמודד עם היצר הרע:

הדרך הראשונה – "מוסיף והולך" – מדגישה את הצד החיובי של הגברת האור והחיוב, ומתוך הארה זו יסתלק החושך.

הדרך השנייה – "פוחת והולך" – מדגישה את דרך המלחמה, לבער ולהפחית את הרע, ומתוך כך להתגבר עליו. ההלכה נקבעה "מוסיף והולך", כבית הלל.

ימי החנוכה מובילים אותנו, בין השאר, גם למחשבה על מקומה של תרבות יוון (תרבות המערב והמודרנה) בחיינו. מצד אחד, ההשכלה והפתיחות לעולם הרחב מחכימים ומעשירים אותנו. מצד שני, ההיסטוריה מוכיחה כי פתיחות יתר שהובילה ל"התייוונות" גרמה נזק לעם ישראל.

רעיון הגברת האור הרוחני בעולם ובאמצעותו תיקון הטבע הוא אחד היסודות הרעיוניים החשובים של חנוכה בכלל וניצחון המכבים בפרט, כפי שנלמד במקור הבא:

הרב רונן נויבירט²¹ – הניצחון שבתוך מסגרת הטבע לגעת בזמן, ברכת "שעשה ניסים" – גילוי האור מתוך הטבע, עמ' 141-144

"וכיצד מברכין... ברוך אתה ה' אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר... ואומר עשה ניסים לאבותינו" (מסכת סופרים כ, ו)

על תקנת חז"ל לברך ברכת "שעשה ניסים לאבותינו" בחנוכה ובפורים, מקשה ר' לוי יצחק מברדיצ'ב. מדוע אין אנו מברכים ברכת "שעשה ניסים לאבותינו" על נסים אחרים כגון: נסי מצרים, נס קריעת ים סוף או נס קריעת הירדן? הרי לכאורה, אלו נסים גדולים ומשמעותיים יותר מנס פך השמן למשל. מתרץ ר' לוי יצחק מברדיצ'ב, שנוסח הברכה הוא "שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם **בזמן הזה**" וזו לשונו:

"כי כל הנסים היו למעלה מהזמן כמו נסי מצרים וים סוף וירדן וכל הנסים היה למעלה מהטבע, מה שאין כן נס חנוכה ופורים היו בתוך הטבע, דחשמונאי ובניו עשו מלחמה ובפורים היתה אסתר המלכה. לכן מברכין בחנוכה שעשה ניסים כו' **בזמן הזה** רצה לומר בתוך הזמן שהוא עולם הזה בתוך הטבע עשה ניסים שהכל היה מאתו יתברך" (קדושת הלוי, דרושים לחנוכה)

הייחוד של נסי חנוכה ופורים הוא בכך שאלו נסים שבתוך הזמן נסים שבתוך מסגרת חוקי הטבע.

נסי מצרים, שהיו גרנדיוזיים בכל קנה מידה והותירו רושם אדיר, שברו את כל מסגרות הטבע. נסים אלו כווננו כולם להוכחת ההשגחה האלוקית בעולם, הוכחה שהגיעה לשיאה במכות ובקריעת ים סוף אשר הפלו בין מחנה ישראל למחנה מצרים. ברם בנסי חנוכה יש ממש נוסף – גם לנו יש חלק בנסים אלו. נסי מצרים שברו את הטבע. נסי חנוכה מרוממים את הטבע. השמן אכן טבעו לדלוק.

²¹ הרב רונן נויבירט (כ"ב בכסלו ה'תשל"א, 20 בדצמבר 1970 – ט"ו בניסן ה'תשפ"א, 28 במרץ 2021) היה ממייסדי ארגון "בית הלל" והמנכ"ל הראשון של הארגון. עד שנת תשע"ו שימש כרב קהילת "אהל ארי" ברעננה.

לאוהבי תורתך ואין למו מכשול". ואמנם עם כל הבטחון שלו, התפלל רבי נחוניא בן הקנה בכניסתו לבית המדרש, שלא יארע דבר תקלה על ידו.

המהלך השני של הרוח באומה משמש לה לא רק להעמקת הקודש אשר לתורה בתוכה פנימה. כי אם גם שביל להוצאה והכנסה, להוציא מושגים וערכים של היהדות מתוך רשות היחיד שלנו אל רשות הרבים של העולם הכללי, שהרי בשביל כך הננו עומדים לאור עמים, ולהכניס גם מדעים כלליים מתוך האנושיות הרחבה, ולהתאים את הטוב והמעולה שלהם לאוצר חיינו בטהרתם; שסוף כל סוף גם הכנסה זו משמשת להוצאה

מוסברת ומופעת מתוך עולמנו אל העולם הכללי. לשם כך תוכל המכללה לשמש כלי מכשיר גדול ונשגב.

וכאן הוא, אהובי. מקום הפחד.

נסיונות היו לנו בימים מקדם, שנעשתה פעולת הוצאה מרשותנו לרשות הרבים ביחס למושגים הכי נערכים וקדושים שלנו. זהו המאורע של העתקת התורה ליונית, שאז נתגלו ביהדות שני מהלכים כלפי המפעל הזה. היהדות הארצי ישראלית פחדה אז, ועולמה חשך בעדה, והיהדות היונית רחב לבבה מזה. וקבלה את העבודה בשמחה רבה. היתה לנו גם כן עובדה של הכנסה. זרמי התרבויות השונות, חכמה יונית ויתר התרבויות של עמי התבל, אשר נפגשו עמם במשך זמני תולדותינו השונים, חדרו אל קרבנו פנימה, וגם המהלך הזה של ההכנסה נפגש מחוגים רבים בפחד, ומחוגים אחרים ברוב לב.

כשאנו באים לידי חשבון עתה, אחרי התקופות אשר עברו. רואים אנו שלא לחנם היה הפחד, אף על פי שלא לחנם היה גם רוב הלב. הרווחנו מהזרמים הללו במובנים ידועים, אבל גם לא מעט הפסדנו על ידם.

וזה הוא דבר ברור לנו, שמכל אלה החוגים אשר קבלו את שני הזרמים הללו, של ההכנסה וההוצאה. בלא שום פחד כי אם בחדוה אופטימית בנלית ורוחב לב לבדו, לא רבים הם בקרבנו מבני בניהם שהם שותפים כעת עמנו בעבודתנו הכבדה והקדושה של בנין ארצנו ושל תחיית עמנו, כי החלק היותר גדול מאלה הלך ונטמע בין העמים, ונשטף בשטף הגלים של זרמי המון הים של חיל גויים אשר באו אלינו.

רק מאלה אשר ישבו לבטח במבצרים הפנימיים שלנו, באהלי התורה, בקדושת המצוה והחקה, וגם מאלה אשר אמנם קבלו וגם נתנו, הוציאו וגם הכניסו ערכים ומושגים על ידי השביל הרוחני הממצע בין ישראל לעמים, אבל היחס שלהם למהלך הזה לא היה רק בצורה של רוב לב, כי אם גם הפחד נלוה אצלם אל רוב לב וחדות הרוח אשר באו מעוצם החזון הגדול של המון ים אשר לחיל גויים, מאלה יצאו כל אלה כחות היצירה הנאמנים הפועלים בבנינו הגדול בכל לב ונפש, וכל הגוש הגדול של האומה הנאמן לדגלו.

ועל כן אמר הנביא בצדק: "אז תראי, ונהרת, ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים, חיל גויים יבואו לך".

אבל איך משקיטים את הפחד? איך מבטיחים את עמדת האומה נגד השטף הגדול הזה?

על זה הנני, רבותי, בתור שליח צבור עומד על הבמה הכבודה הזאת, מוסר לכם את הגות לבה של היהדות הנאמנה, בחלקים רבים ומצוינים ממנה.

אם נדע שהמכללה לבדה לא תסכם את כל הדרוש לחיינו העממיים, כי אם תהיינה לנו בראש וראשון ישיבות של תורה גדולות ואיתנות, אלה שישנן ואלה שהולכות להיוצר, ובהן אותה הישיבה המרכזית שהננו מתאמצים, בעזרת השם יתברך, לכוונה בירושלים, להיות לאור מאיר באורה של תורה בישראל לכל מקצועותיה, בהלכה ואגדה, בחכמת המעשים וחכמת הדעות. ישיבות כשמן המכוננות כמאז את רוח האומה בכל מלוא בטחונה; ועם זה תהיה המכללה עומדת על גובה כזה שיתקדש שם שמים ושם ישראל וארץ ישראל על ידה, ולא יתחלל בשום אופן בגינה, בין מצד המנהלים, בין מצד המורים, בין מצד התלמידים, וביחוד שיהיו המורים אשר ללמודי היהדות, החל מספר הספרים התנ"ך אור חיינו עד כל אפיקי התלמודים וכל אגפיהם וחכמת ישראל ותולדתו, אנשים אשר עם כל גדולת המדע שלהם כל אחד במקצועו יהיו גם שלומי אמוני ישראל בדעותיהם, רגשותיהם ובכל דרכי חייהם, שהוא גם כן אות על רוחב הלב וגודל ההשקפה המדעית בטהרתה, באופן זה יביא לנו הפחד אשר נפחד, יחד עם הראיה הגדולה שלנו במחזה הנאדר אשר ליום הזה, ועם הנהרה אשר ינהר רוחנו מזיו הנגוהות אשר לשטפי הרוח השונים והמגוונים העוברים עלינו, את אותו רוחב הלב המבוקש אשר ברכה תהיה בו.

לתכונה כזאת הננו שואפים שיבוא המכון הזה המעוטר היום בכבוד ישראל, מהמון ים וחיל גויים אשר באו לנו, ותתקיים בנו תפלת רבי נחוניה בן הקנה: שלא יארע תקלה על ידי.

וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות, ונזכה לראות בשמחת גויינו, ובבניין בית מקדשנו ותפארתנו, אשר אליו ינהרו כל הגויים לקחת תורה מציון ודבר ה' מירושלם, אמן.

ט"ו בשבט

ט"ו בשבט

מבוא

מסכת ראש השנה, פרק א' משנה א'

"באחד בתשרי ראש השנה לשנים, ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות.

באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי.

בית הלל אומרים בחמישה עשר בו"

ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות לעניין תרומות ומעשרות. פירות שחנטו (התחילו לצמוח) עד ט"ו בשבט שייכים לשנת המעשר הקודמת. פירות שחנטו אחרי ט"ו בשבט שייכים לשנת המעשר הבאה. ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות לעניין ערלה. פירות שיחנטו מט"ו בשבט ואילך, אחרי שעברו עליהם ארבע שנים מזמן נטיעתם, יתחייבו בתרומות ומעשרות.

נוהגים לאכול בט"ו בשבט משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל ומפירות ארץ ישראל בכלל.

יש הנוהגים להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג נאה לחג הסוכות.

נעמיק להלן בכמה היבטים רעיוניים של ט"ו בשבט.

בתקופת הגלות אנשים חשבו כי ההתבוננות בטבע וההתפעלות ממנו הם בזבוז זמן וכיטול תורה. דוגמא זו ניתן לכאורה לקרוא במסכת אבות:

מסכת אבות, פרק ג', משנה ז'

המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר: מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה - מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו.

דברים אלו עומדים בסתירה למקורות אחרים העוסקים בערך ההתפעלות מעולם הטבע והצומח:

שולחן ערוך, סימן רכ"ו, סעיף א'

היוצא בימי ניסן ורואה אילנות שמוציאין פרח, אומר: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם.

כיצד נוכל להבין סתירה זו?

הרב צבי יהודה קוק במאמרו מסביר עניין זה. נקרא להלן את ביאורו של הרב אורי שרקי לדבריו:

הרב אורי שרקי²² – עולם התורה והטבע

זית רענן עמי קני"ה-קני"ח

יש לדייק בלשון המשנה. לא נאמר "המהלך בדרך ושונה ואומר מה נאה אילן זה". יש במשנה שתי מילים "ומפסיק ממשנתו ואומר". מכאן שאם היה אומר מה נאה אילן זה ולא היה מפסיק ממשנתו, כלומר אם ראיית האילן וההתפעלות ממנו היו המשך של משנתו, אדרבא, היה בכך רוממות לנפשו. זאת הייתה התפשטות התורה שלו לתחום רחב יותר. הבעיה האמיתית של האדם הזה עמוקה היא מאוד. יש אצלו שני עולמות! יש משנה מצד אחד וכדי להסתכל באילן עליו לצאת לתחום אחר, עליו להפסיק ממשנתו. אם כן הוא מתחייב בנפשו כי הוא חי בעולם דואליסטי (=שניות, שני חלקים). האידיאל היה שהוא יעסוק במשנתו, ומתוך עסק משנתו, יאמר מה נאה אילן זה...

"ר' יעקב אומר: העולם הזה דומה לפרוזדור לפני העולם הבא. התקן עצמך בפרוזדור כדי שתיכנס לטרקלין" (מסכת אבות, פרק ד', משנה ט"ז). העולם הזה והעולם הבא הם שני צדדים של אותה מציאות. אך העולם הזה הוא פרוזדור והעולם הבא הוא טרקלין, הרי פרוזדור וטרקלין הם שני חלקים של אותו בית. זאת אומרת שעולם הזה ועולם הבא שייכים זה לזה ואפשר להאיר את הפרוזדור מאורו של הטרקלין... אם אתה פוסק ממשנתך ואומר "מה נאה אילן זה" זה חמור מאוד. עליך לומר מה נאה אילן זה, דווקא מתוך המשך משנתך. זה מה שאנחנו עושים בט"ו בשבט.

ראיית המציאות מתוך מבט תורני - אמוני מאפיינת נושאים רבים בעולמה של היהדות. אחת הדוגמאות הבולטות לעיקרון זה היא שאלת היחס בין פעולות "חומריות", דוגמת בניין וישוב ארץ ישראל, לבין תהליך הגאולה וימות המשיח. האם הקבלת פני המשיח סותרת את ישוב ארץ ישראל?

²² הוגה דעות, רב ומחנך במכון מאיר ורבה של קהילת בית יהודה בירושלים. יו"ר "ברית עולם" המרכז העולמי לבני נח.

אבות דר' נתן, מהדורת שכטר נוסחא ב', ל"א

"רבן יוחנן בן זכאי אומר: אם הייתה נטיעה בתוך ידך ויאמרו לך: הרי לך המשיח! בוא ונטע את הנטיעה ואחר כך צא והקבילו"

הרב עוזי קלכהיים הסביר משנה זו בדברים הבאים:

הרב עוזי קלכהיים – ישוב ארץ ישראל כחלק מהגאולה

אדרת אמונה, עמ' 247

בדברים קצרים, מציג רבי יוחנן בן זכאי את הבעיה העתידה להתחדש בסוף הגלות. בעת שתגיע התעוררות ישראל לתחייה כאשר ה"נטיעה בתוך ידך"! מפעל התחיה בעיצומו, תתייצב לפנינו אז השאלה החמורה: "הנה מתקרב ובאה המשיח"! מה לנו ולקטנות זו שבחולין, לעבודת אדמה, לגאולת קרקע וכו'. למעשים חומריים פעוטים, "הרי לך משיח" - אורו של עולם הריחו בירתה ה'! רוחניות נפלאה! מי ראה כזאת? מי שמע כאלה? התגובה הספונטנית לקראתנו עלולה להיות - בזריקת הנטיעה, בביטול ובזלזול במעשים החומריים הפעוטים, המתגמדים לפני הדבר הגדול: "משיח". - עונה לעומתם רבן יוחנן בן זכאי: "בוא ונטע את הנטיעה, ואחר כך צא והקבילו".

אין הנטיעה ויישוב ארץ ישראל בניגוד למשיח. אדרבא, הם משלימים את החיזיון ומכשירים את הדרך אליו. הופעת עצי פרי על אדמת קודש מפריחים מחדש את אמונת המשיח - ומשמיעים את בשורת הגאולה: מה נאוו על ההרים רגלי מבושר". זהו "הקץ המגולה" של הרי ישראל המניבים פירותיהם, שאליו נשואות העיניים קרוב לאלפיים שנה, לחונן עפרות הארץ ולהקים את עם ה' עליה. כחלק אורגני מן הגאולה אשר תפקידה: "לנטוע שמים וליסוד ארץ - ולאמר לציון עמי אתה". כשם שהגאולה נוטעת שמים, כן היא יוסדת ארץ. ורגלי המבושר המופיעים על הררי ציון הם הבסיס לכל הגילויים הגדולים שיבואו מן השמיים על הבסיס האיתן של העולם הארצי. מכאן הפתח להבין תורתם של גאוני עולם, אשר פעלו עם א-ל, לחדש פני הישוב באתחלתא דגאולה. אלו שדרשו את ציון, פשוטו כמשמעו, אשר עברו בשערים, ופנו הדרך לגאולת העם. כל אלו שישרו את המסילה סיקלו את האבנים בדרכו של העם לגאולה, עתידים לקבל שכרם על דרושתם את ציון.

מקורות חז"ל רבים מדגישים את ערכה של היצירה החקלאית בארץ ישראל ואת שאלת היחס בין ההווה לעתיד ובין דור האבות לדור הבנים. נפתח בדברי מדרש רבה על חריצותם של החקלאים בארץ ישראל בתקופת אברהם אבינו:

מדרש רבה, בראשית ל"ט

"וילך אברם כאשר דבר אליו ה'" – אמר רבי לוי: בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים. אמר: הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת. וכיון שהגיע לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור. אמר: הלואי יהא חלקי בארץ הזאת. אמר לו הקב"ה: "לזרעך אתן את הארץ הזאת".

ההתנהגות המוסרית, המתבטאת בחריצות ועבודת האדמה של תושבי ארץ ישראל, עומדת בניגוד לעצלות המבטאת התנהגות לא מוסרית. כדי ליצור, לבנות ולפתח, נדרשים מאמצים וחריצות מיוחדת דווקא בארץ ישראל שלא התברכה במקורות מים רבים.

תכונה נוספת המתבטאת באישיותו של החקלאי היא תחושת האחריות להמשכיות ומבט עתידי אל הדורות הבאים. נעיין במדרש תנחומא המתאר את המפגש בתקופה הרומית, בין המלך אדרינוס, קיסר רומא, לבין חקלאי זקן העובד את אדמתו:

מדרש תנחומא, פרשת קדושים, ח'

מעשה באדריאנוס המלך שהיה עובר למלחמה והולך עם הגייסות שלו להילחם על מדינה אחת שמרדה עליו. מצא זקן אחד בדרך שהיה נוטע נטיעות תאנים. אמר לו אדריאנוס: אתה זקן ועומד וטורח ומתייגע לאחרים! אמר לו: אדוני המלך, הריני נוטע. אם אזכה, אוכל מפירות נטיעותיי. ואם לאו, יאכלו בני. עשה שלש שנים במלחמה וחזר. לאחר שלש שנים מצא לאותו זקן באותו מקום. מה עשה אותו זקן?

נטל סלסלה ומלא אותה בכורי תאנים יפות וקרב לפני אדריאנוס. אמר לפניו: אדני המלך, קבל מן עבדך. אני הוא אותו הזקן שמצאת אותי בהליכתך, ואמרת לי, אתה זקן מה אתה מצטער עומד ומתייגע לאחרים, הרי כבר זכני המקום לאכול מפירות נטיעותיי, ואלה שבתוך הסלסלה מהן מנתך. מיד אמר אדריאנוס לעבדיו: טלו אותה ממנו ומלאו אותה זהובים.

הקיסר אדרינוס מייצג בדבריו את האישיות האגואיסטית הרואה לנגד עיניה רק את המציאות העכשווית ואיננה דואגת לדורות הבאים ולעתיד. לעומתו החקלאי הזקן מרגיש תחושת אחריות ואיננו פועל רק לטובת עצמו אלא רואה את חשיבות ההמשכיות: "כשם שנטעו אבותיי בשבילי, כך אטע אני לבני". בסופו של דבר זכה החקלאי להנות בעצמו מפירותיו.

הראי"ה קוק בפתגם לחודש שבט, שנכתב במסגרת אמרותיו על החגים והמועדים, כתב:

הראי"ה קוק על המועדים

"חשק נטיעת אילנות

נובע מחפץ הטבת הדורות הבאים

המובלט בתוקפו בעץ החרובים"

נעמיק בדברי הראי"ה קוק לעיל לאור פירושו של הרב עוזי קלכהיים:

הרב עוזי קלכהיים – מטרת הנטיעות בארץ ישראל

באר מגד ירחים, עמ' נ"ז

"חשק נטיעת אילנות", שמחת היצירה בנטיעת עצי מאכל, נובעת על פי רוב מעולם החומר. "החשק" קשור לעולם החושים, "כי טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעיניים" (בראשית, ג' ו'). הנוטע מתכוון להנאתו העצמית, לזכות בפירות העץ למאכל, למלא תאוות האכילה בפירות העץ. ברם, כיוון שפעולה זו משכללת את העולם ומוציאה אותו מחורבנו, הרי בשורשה של פעולה זו יש קשר לכל ה"יש" השואף לעילוי ותיקון. בנטיעת עץ החרוב שאת פירותיו ישא רק אחרי "שבעים שנה", שהם תקופת חיי האדם, מתגלה חפץ זה בטהרתו. רק לשם הטבת הדורות.

נטיעת עצים בארץ ישראל מסמלת את הקשר הנפשי ומקומה הרוחני של ארץ ישראל בעולמו של היהודי. הראי"ה קוק מחדד קשר זה בדברים הבאים:

הראי"ה קוק – עם ישראל ואומת ישראל

אורות, עמוד ט'

ארץ ישראל איננה דבר חיצוני, קנין חיצוני לאומה. רק בתור אמצעי למטרה של ההתאגדות הכללית והחזקת קיומה החמרי או אפילו הרוחני. ארץ ישראל היא חטיבה עצמותית קשורה בקשר חיים עם האומה. חבוקה בסגולות פנימיות עם מציאותה. ומתוך כך אי אפשר לעמוד על התוכן של סגולת קדושת ארץ ישראל ולהוציא לפועל את עומק חיבתה, בשום השכלה רציונלית אנושית כי אם ברוח ד' אשר על האומה בכללה.

"קשר החיים" בין האומה הישראלית לבין ארץ ישראל מתבטא גם בעובדה שאף אחת מהאומות ששלטה בארץ ישראל לא הצליחה לפתח אותה וליישב אותה כמו עם ישראל כפי שהדברים באים לביטוי בדברי הרמב"ן:

”ושממו עליה אויביכם” היא בשורה טובה מבשרת בכל הגלויות, שאין ארצנו מקבלת את אויבנו. גם זו ראייה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמוה, כי מאז יצאנו ממנה לא קיבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם.

(פירוש הרמב”ן, ויקרא כו, טז)

אכן, אחד מסימני הגאולה העיקריים הוא דווקא הפריחה החומרית של ארץ ישראל כפי שמעיד על כך הנביא יחזקאל:

”וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבֹא”
(יחזקאל, לו, ח)

בתורה נוכל למצוא הקבלה בין האדם לבין עץ השדה כפי שמופיע בספר דברים:
”כִּי תִצְוֶר אֶל עֵיר גְּמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיךָ לְתַפְשָׂהּ לֹא תִשְׁחִית אֶת עֵצָה לְגִדְחַת עָלָיו גִּרְזֹן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאַתּוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לְבֹא מִפְּגִידָה בְּמִצּוֹר”
(דברים, כ, יט)

נעיין להלך במספר מקורות העוסקים בהיבט הרעיוני של הקבלת האדם לעץ השדה.

הרב יהודה איגור²³ – כי האדם עץ השדה

שבט מיהודה, סימן תרס”ט, סעיף ג’

בט”ו בשבט ראש השנה לאילנות שבו ניתן שרף באילנות, אף שלעין רואה לא ניכר שום התחדשות באילנות. נתגלה לחכמינו ז”ל ברוח קודשם שכן הוא שבט ט”ו בשבט ניתן בחזרה השרף בחזרה. השרף באילן נראה כמו נחרב ויבש לגמרי, ובוודאי באמת אין זה שרף חדש לגמרי כי אין כל חדש יש מאין אחרי בריאת העולם, רק שבנקודה הפנימית של האילן נשארה איזה נקודה דקה מן הדקה שממנה נתפשט השרף בכל האילן וזה היא לאות נאמן ולסימן טוב. האדם מוצא עצמו חרב ויבש כמעט בלי תקווה שיהיה לו עוד חיים... והאיר לנו ה’ יתברך שבחמישה עשר בשבט מתעורר השרף והחיות באילנות הנראים כחרבים ליבשים בלי שום חיות, אשר זה האות שנקודת הארץ והחיות של האדם לא כלה לגמרי חס ושלום, לכן האדם עץ השדה אף שלפי השגתו הוא חרב ונחרב לגמרי חס ושלום בלי השגה לבוא עוד אל החיים, לא יאבד תקוותו ולא יאמר הן אני עץ יבש, כי בוודאי נשאר ונמצא בו נקודה של החיים... והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעיתו. אף מי שהוא כעץ יבש יתעורר בו נקודת השרף כבעץ השתול על פלגי מים.

²³ רבי יהודה לייב איגור (תקע”ה – כ”ב בשבט תרמ”ח, 1888) נכדו של רבי עקיבא אייגר, ותלמידים של הרב מנחם מנדל מקוצק והרב מרדכי יוסף ליינר מאיז’ביצא. מייסד חסידות לובלין.

ההקבלה בין העץ לבין האדם ניכרת גם בעבודת המידות והצמיחה הרוחנית והגשמית כדברי הרב משה חרל"פ להלן:

הרב חרל"פ²⁴ – סגולת האדמה באדם

מי מרום, חלק הי'

כל מערכת ימי החיים של האדם הם תמיד בבחינת זריעה למה שעתיד לצמוח ועל כן הוא נקרא בשם "אדם", על שם האדמה, להורות על עניין זה. שכן כל שבחה של האדמה הוא מצד הגידול והצמיחה הבאים ממנה. וכשם שכל מה שצומח מן האדם יש בתוכו זרע שזורעין אותו ושוב מעלה צמחים וגידולים חדשים כן האדם. כל מה שמציא על ידי טהרת מחשבתו וכושר מעשיו בגדר זריעה הוא, שממנה עתיד לצמוח ולפרוח גידולים חדשים עד אין סוף ואין תכלית. וכשם שלזריעה הנתונה באדמה דרוש עיבוד והשקאה וכדומה במלאכות שבשדה, שרק על ידם מתעורר באדמה כח הגידול, כן אצל האדם: הנשמה העליונה, האלוקית, מעוררת בי כח הגידול והצמיחה. העבודות הקשות הן הן הפועלות להחיות את כח הגידול שלו.

²⁴ יעקב משה חרל"פ (תרמ"ב 1882 - תשי"א 1951). תלמיד מובהק של הראי"ה קוק, ראש ישיבת מרכז הרב ובית זבול. רבה של שכונת שערי חסד בירושלים. חיבר ספרים רבים. הבולטים בהם סדרת "מי מרום".

פורים

פורים

מבוא

אחד המועדים המבטא באופן מיוחד רעיונות יסוד חשובים בעולמה של היהדות הוא פורים. שמחת פורים מבטאת את הקדושה הנצחית של עם ישראל ואת העובדה כי למרות חטאיו, עם ישראל נשארים תמיד בנים ל-ה' אלוקינו. גזירותיו הקשות של המן הרשע עוררו בעם ישראל את כח הסגולה ודווקא ע"י הגזירות הקשות התבררה מסירות הנפש של עם ישראל שלא נטמעו בגויים ודווקא התחזקו באמונתם. למעשה, כפי שמציינים חז"ל: "הדור (חזרו) קבלוה בימי אחשוורוש". קבלת התורה מתוך רצון חופשי ודביקות בבורא עולם. לאור חשיבות סיפור המגילה ויסודות האמונה המוטבעים בו, כתבו אנשי כנסת הגדולה את מגילת אסתר ברוח הקודש וקבעו את פורים לדורות. להלן נעמיק במספר יסודות אמונה חשובים הבאים לידי ביטוי בפורים.

הרב יעקב אריאל – גילוי ההסתרה

מאוהלי תורה – לתורה ולמועדים, עמ' 359 - 361

הספר היחיד בתנ"ך בו שם ה' אינו מוזכר הוא מגילת אסתר. והדבר תמוה. הרי אסתר ברוח הקודש נאמרה ובכתבי הקודש נכללה, וכיצד ויתר כותב הספר על אזכור שם ה' אפילו פעם אחת? רומזי רמזים מצאו את שם ה' רמוז, כגון בפסוק "יבוא המלך והמן היום", אולם מדוע ההצפנה הזאת ולא הזכרה בגלוי ובפרהסיא?

אולם היא הנותנת. גדלותה של המגילה היא דווקא בהסתרת שם ה'. מטרת המגילה אינה סיפור עובדות שאירעו בעבר. ערכה הוא בחינוך הדורות לראייה עמוקה יותר של החיים, לגילוי יד ה' בכל מאורעות החיים.

השגחה ומקריות

העלילה המתוארת במגילה יכולה להתפרש לכאורה כצירוף מקרים מוצלח:

- א. במקרה החליט אחשוורוש להראות את יופייה של ושתי לעיני כולם.
- ב. במקרה סירבה ושתי לבוא.
- ג. במקרה נבחרה אסתר, אשה בלי שם, ללא אב ואם, ללא ייחוס.

ורמוזים הדברים בשמה של אסתר. חז"ל דרשו: אסתר מן התורה מנין? שנאמר: "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא". הנהגתו של ה' בעולם היא לפעמים בהסתר. וכבר לימדנו ריה"ל שהנהגה זו מתאימה דווקא לרמה אינטליגנטית גבוהה יותר, כשאפשר לדרוש מהאדם שיגיע להכרת ה' בעצמו. תפקידו של האדם הוא לגלות בעצמו את המסתתר מאחורי האירועים. אכן אתה אל מסתתר. זוהי אולי המשמעות הנסתרת של המילים "מגילת אסתר" – גילוי ההסתר. לכן מובן מדוע הוסתר בכוונה שם ה' במגילה.

תורה שבעל פה

מסירת היוזמה לידי האדם, המודגשת בפורים, באה לידי ביטוי ברעיון נוסף בדברי חז"ל (שבת פ"ח ע"א): "הדור קיבלוה בימי אחשוורוש" ובמדרש תנחומא (פרשת נח) מוסבר שקבלת התורה בפורים מתייחסת לתורה שבעל פה, בעוד שקבלת התורה בשבועות מתייחסת לתורה שבכתב. תורה שבכתב היא כולה מן השמים. התורה שבעל פה מסורה לחכמת אנוש. האדם בעמלו ובתבונתו, מגלה וחושף את החכמה הא-לוהית הגנוזה בתורה ומיישם אותה בחיי המעשה.

עצם קביעתו של פורים כיום טוב מדרבנן, חייב פרשנות אנושית וסמכות אנושית להוסיף יום טוב נוסף על מועדי התורה. אולם דבר זה לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו, על כל מהותה של תורה שבע"פ וסמכותם של חכמים. בפורים קיבלו את התורה מרצון, מהכרה, מבחירה אנושית, ולא על ידי כפיית הר כגיגית מלמעלה. כי כל מהותו של יום זה היא מסירת כח האמונה להכרה אנושית, למאמץ שכלי ארצי ולגילוי ההנהגה האלוקית.

מחיית עמלק – הפיכת המקריות להשגחה

המלחמה האידיאולוגית בין עם ישראל לבין עמלק מבטאת את הניגוד העמוק בין עם ישראל, הדוגל בהשגחת ה' על העולם ודבק באלוקיו ובתורתו, לבין עמלק שהוא המקריות וחוסר ההשגחה האלוקית. עצם מציאותו של עמלק מבטאת ערעור על המציאות והמשמעות הרוחנית של בריאת העולם ולכן צריך למחות מהעולם את זכרו. נעיין בדברי המהר"ל המתאר את ההבדל במהותי בין עם ישראל לבין עמלק.

על השְׁכָרוֹת והשמחה בפורים

מצוות הפורים "לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים" (אסתר, ט', כ"ב) כוללת שמחה מיוחדת המתבטאת בסעודה מכובדת, במתנות לאביונים, במשלוח מנות ובאהבת איש לרעהו ואחדות עם ישראל. מצווה מיוחדת מתבטאת בדאגה לעניים שאין להם יכולת לשמוח ולהתענג ומי שמתעלם מצערם ודואג רק לשמח את עצמו לא יהיה מסוגל לחוות שמחה אמיתית שעיקרה נתינה לזולת. הרמב"ם, בהלכות שביית יום טוב ובהלכות מגילה, מגדיר את מהות השמחה בשלושת הרגלים מול אופייה של שמחת פורים ומדגיש את מקומה של ההשתכרות ביין הפורים.

הרמב"ם – שְׁכָרוֹת ביום טוב

הלכות שביית יום טוב פרק ו', הל' כ' – כ"א.

(כ) כשאדם אוכל ושותה ושמוח ברגל לא ימשך ביין ובשחוק ובקלות ראש ויאמר שכל מי שיוסיף בזה ירבה במצות שמחה שהשכרות והשחוק הרבה וקלות הראש אינה שמחה אלא הוללות וסכלות ולא נצטוינו על ההוללות והסכלות אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכל שנאמר (דברים כ"ח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב (מרב כל) הא למדת שהעבודה בשמחה ואי אפשר לעבוד את השם לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שכרות:

1. מוצא
לדעתכם
השמחה כל
כך חובה
מצוות ה'?

(כא) חייבין בית דין להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו מסבבין ומחפשיין בגנות ובפרדסים ועל הנהרות כדי שלא יתקבצו לאכול ולשתות שם אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה וכן יזהירו בדבר זה לכל העם כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם לשמחה ולא ימשכו ביין שמא יבואו לידי עבירה

בהלכות יום טוב מדגיש הרמב"ם את חשיבות השמחה אבל מזהיר מפני ההשתכרות ואיבוד השליטה. לעומת זאת בהלכות מגילה, המבטאות את ענייני פורים, מדגיש הרמב"ם את שתיית היין כחובה "עד שישתכר וירדם בשכרות".

הרמב"ם – מצוות "לבסומי"

הלכות מגילה פרק ב' ה"א ט"ו

(טו) כיצד חובת סעודה זו שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרותו.

דברי הרמב"ם מתבססים על קביעת הגמרא במסכת מגילה להלן:

מסכת מגילה, דף ז'

אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי

רבה ורבי זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי איבסום. קם רבה שחטיה לרבי זירא.

לשנה אמר ליה: ניתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי?

אמר ליה לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא.

2. מדוע לדעתכם רבא אחייב השתכרות בפוריט "עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי"? מה זה כל כך חשוב?

תרגום:

אמר רבא: כל אדם מחויב להשתכר בפורים עד שלא ידע [להבחין] בין "ארור המן" ל"ברוך מרדכי".

רבה ורבי זירא עשו סעודת פורים ביחד.

השתכרו. קם רבה ושחט את ר' זירא.

למחרת ביקש עליו רחמים והחיה אותו.

בשנה שאחרי כן אמר לו [רבה לר' זירא]: האם מר רוצה שנעשה סעודת פורים יחדיו?

ענה לו [ר' זירא]: לא בכל שעה ושעה מתרחש נס (- כלומר אני חושש שגם השנה הדברים יחזרו על עצמם ולא בטוח שתצליח להחיות אותי אח"כ...).

3. האם קיים קשר בין הסיפור על רבה ור' זירא, לבין ההלכה שקובע רבא קודם לסיפור: "חייב אדם להשתכר בפוריט"?

4. מה לדעתכם הסיפור על רבה ור' זירא בא ללמד אותנו? נסו להציג שתי אפשרויות מתשובתכם.

נעיין להלן בדברי המהר"ל המסביר את חשיבות המשתה והשמחה בפורים.

המהר"ל²⁵ – "עד דלא ידע"

ספר אור חדש עמ' מח-מט

וזה שאמר (מדרש שוחר טוב משלי ט, א) שכל המועדים יהיו בטלים ואלו פורים לא יהיה בטל לעולם ויש לו יסוד קיים לנצח... ויש לפרש... כי ימי הפורים [נקבעו] מפני שהמן היה רוצה לכלות אותם מן העולם ודבר זה הוא ביטול גופם ומפני כך ימי הפורים הם ימי המשתה ושמחה וזהו הנאות הגוף וצריך שיהיה השכרות כ"כ עד שישלך השכל וכמו שאמרו (מגילה ז, ב) צריך לבסומי בפוריא עד שלא ידע בין ארור המן ובין ברוך מרדכי כלומר כיון שתקנו ימי הפורים למשתה ושמחה שהוא הנאת הגוף לכך צריך שיהיו נמשכים לגמרי אחר הנאת הגוף עד שישולק השכל לגמרי כי הגוף והשכל שני הפכים שאם האחד קם השני נופל וכל אשר הוא נוטה אחר השכל הוא נגד הנאת גופו לכך אמרו (שם) שצריך לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי שאז ישולק השכל לגמרי והאדם נעשה גופני לגמרי ואפילו בין ארור המן ובין ברוך מרדכי לא ידע אף שבשביל [העניין של] ארור המן וברוך מרדכי הוא המשתה והשמחה עצמו ואפילו זה אינו יודע כל שכן שלא ידע להבחין בין דבר לדבר בשאר דבר[ים].

5. מדוע לפי המהר"ל יצונו מ'אחז' פסוקי פורים? כי ימי הפורים הם ימי המשתה ושמחה וזהו הנאות הגוף וצריך שיהיה השכרות כ"כ עד שישלך השכל וכמו שאמרו (מגילה ז, ב) צריך לבסומי בפוריא עד שלא ידע בין ארור המן ובין ברוך מרדכי כלומר כיון שתקנו ימי הפורים למשתה ושמחה שהוא הנאת הגוף לכך צריך שיהיו נמשכים לגמרי אחר הנאת הגוף עד שישולק השכל לגמרי כי הגוף והשכל שני הפכים שאם האחד קם השני נופל וכל אשר הוא נוטה אחר השכל הוא נגד הנאת גופו לכך אמרו (שם) שצריך לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי שאז ישולק השכל לגמרי והאדם נעשה גופני לגמרי ואפילו בין ארור המן ובין ברוך מרדכי לא ידע אף שבשביל [העניין של] ארור המן וברוך מרדכי הוא המשתה והשמחה עצמו ואפילו זה אינו יודע כל שכן שלא ידע להבחין בין דבר לדבר בשאר דבר[ים].

המהר"ל מדגיש כי השמחה החומרית בפורים והנאות הגוף הן כנגד גזירת אחשוורוש והמן להשמיד, להרוג ולאבד את כל היהודים. באמצעות שתיית היין וההשתכרות אדם מאבד את השליטה השכלית ונעשה לגמרי גופני. שמחת הגוף כנגד רצונו של המן להשמיד את הגוף. יש להדגיש שהמהר"ל כותב על השכרות אך ורק בעניין פורים וכמוכרן השכרות במהלך השנה אסורה ואיננה מקובלת. לא מצאנו גדולי ישראל שהשתכרו במהלך השנה. יתרה מזאת, יש אומרים שדברי המהר"ל מתייחסים להיבט הרעיוני של השכרות ואינם מכוונים להשתכרות ממשית. עלינו להשוות את דברי המהר"ל המצדד בעניין השכרות לדברי הרמב"ם לעיל (הלכות שביתת יום טוב) המדגיש "שהשכרות והשחוק הרבה וקלות הראש אינה שמחה אלא הוללות וסכלות ולא נצטוונו על ההוללות והסכלות אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכל". כלומר: יש לאזן בין המודעות לביטול השליטה האנושית באמצעות השכרות, לבין הצורך לא להגיע להוללות.

להלן הסברים נוספים לשתיית היין בפורים:

²⁵ רבי יהודה ליווא בן בצלאל (נולד בסביבות 1512, הירע"ב – ספטמבר 1609, י"ח באלול ה'שס"ט), המוכר בכינויו מהר"ל (מורנו הגדול רבי ליווא) מפראג (בספרות הגרמנית כונה "רבי לב הגבוה"). היה רב, פוסק הלכה, מקובל והוגה דעות, מגדולי ישראל הבולטים בתחילת העת החדשה.

1. כל הניסים בפורים נעשו באמצעות היין.
2. בבחינת "נכנס יין יצא סוד", שתיית היין בפורים מגלה כי המציאות החיצונית איננה המציאות הסופית ומתחתיה יש מציאות אחרת שהקב"ה מכוון אותה. זה עיקר המגילה להראות כיצד הרע הופך לטוב.
3. שתיית היין "עד דלא ידע" מבטאת את ביטול הדעת האנושית והשליטה האנושית והתמסרותנו המוחלטת להשגחת ה'.

רבי נחמן מברסלב²⁶ – השמחה

ליקוטי מוהר"ן, מהדורא בתרא, סימן כ"ג

בְּעֵינֵי הַשְּׂמֵחָה. עַל-פִּי מִשְׁל, שְׁלַפְעָמִים כְּשֶׁבְּנֵי-אָדָם שְׂמֵחִים וּמְרַקְדִים, אֲזִי חוֹטְפִים אִישׁ אֶחָד מִבְּחוּץ, שֶׁהוּא בְּעֶצְבוֹת וּמְרָה שְׂחֵרָה, וּמְכַנִּיסִים אוֹתוֹ בְּעַל-כָּרְחוֹ לְתוֹךְ מַחּוֹל הַמְרַקְדִים, וּמְכַרְיָחִים אוֹתוֹ בְּעַל-כָּרְחוֹ שְׂיִהְיֶה שְׂמֵחַ עִמָּהֶם גַּם-כֵּן, כִּן יֵשׁ בְּעֵינֵי הַשְּׂמֵחָה. כִּי כְּשֶׁאָדָם שְׂמֵחַ, אֲזִי הַמְרָה שְׂחֵרָה וְיִסּוּרִים נִסְתַּלְקִים מִן הַצַּד. אֲבָל מֵעַלָּה יִתְרָה לְהַתְאַמֵּץ לְרִדְף אַחַר הַמְרָה שְׂחֵרָה דוֹקָא, לְהַכְנִיס אוֹתָהּ גַּם - כִּן בְּתוֹךְ הַשְּׂמֵחָה, בְּאִפְסוֹ שֶׁהַמְרָה שְׂחֵרָה בְּעֶצְמָהּ תִּתְהַפֵּף לְשְׂמֵחָה. שְׂיִהְיֶה הַמְרָה שְׂחֵרָה וְכָל הַיִּסּוּרִין לְשְׂמֵחָה, כְּדָרְךָ הַבָּא לְתוֹךְ הַשְּׂמֵחָה, שֶׁאִזּוּ מִגְדֵּל הַשְּׂמֵחָה וְהַחֲדוּדָה מִתְהַפֵּף כָּל הַדְּאָגוֹת וְהַעֲצָבוֹת וְהַמְרָה שְׂחֵרָה שְׁלוֹ לְשְׂמֵחָה. נִמְצָא שְׁחוּטָף הַמְרָה שְׂחֵרָה וּמְכַנִּיס אוֹתָהּ בְּעַל-כָּרְחוֹ לְתוֹךְ הַשְּׂמֵחָה, כְּמִשְׁל הַנִּי"ל:

וְזֶה בְּחִינַת (יְשַׁעְיָה ל"ה): "שִׁשׁוֹן וְשְׂמֵחָה יִשְׁיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וְאֲנָחָה" שֶׁהַיָּגוֹן וְאֲנָחָה בּוֹרְחִים וְנָסִים מִן הַשְּׂמֵחָה, כִּי בְּעַת הַשְּׂמֵחָה דָּרְךָ הַיָּגוֹן וְאֲנָחָה לְעַמֵּד מִן הַצַּד כְּנִי"ל, אֲבָל צָרִיךְ לְרִדְף אַחֲרֵיהֶם דוֹקָא, וְלִהְשִׁיגָם וְלִהְגִיעֵם, לְהַכְנִיס אוֹתָם דוֹקָא לְתוֹךְ הַשְּׂמֵחָה כְּנִי"ל. וְזֶהוּ: "שִׁשׁוֹן וְשְׂמֵחָה יִשְׁיגוּ" וְכִי שֶׁהַשִּׁשׁוֹן וְשְׂמֵחָה יִשְׁיגוּ וְיִתְפָּסוּ אֶת הַיָּגוֹן וְאֲנָחָה, שֶׁהֵם נָסִים וּבּוֹרְחִים מִן הַשְּׂמֵחָה, לְהַכְנִיס אוֹתָם בְּעַל - כָּרְחוֹם לְתוֹךְ הַשְּׂמֵחָה כְּנִי"ל. כִּי יֵשׁ יָגוֹן וְאֲנָחָה שֶׁהֵם הַסְטֵרָא-אַחֲרָא, שְׂאִינֵם רוֹצִים לְהִיּוֹת מְרַבָּה אֶל הַקְדָּשָׁה, וְעַל-כֵּן הֵם בּוֹרְחִים מִן הַשְּׂמֵחָה. עַל-כֵּן צָרִיךְ לְהַכְרִיחַ אוֹתָם לְתוֹךְ הַקְדָּשָׁה, דְּהֵינּוּ הַשְּׂמֵחָה בְּעַל - כָּרְחוֹם, כְּנִי"ל:

²⁶ רבי נחמן מברסלב (א' בניסן ה'תקל"ב, 4 באפריל 1772 – י"ח בתשרי ה'תקע"א, 16 באוקטובר 1810) היה מייסד חסידות ברסלב והאדמו"ר היחיד שלה. רבי נחמן היה מורה רוחני מקורי שהדגיש את המכשולים הרבים בדרך לדעת האל ואת חשיבות השמחה, האמונה הפשוטה והתמימות, וכן ההתקשרות לצדיקים ובפרט "צדיק האמת".

האדמו"ר מסלונים – כוח האחדות

נתיבות שלום, פורים, עמי יי

והנה חז"ל תקנו ב' מועדות, פורים וחנוכה, שיאירו לישראל באורם את כל חשכת הגלות הארוכה. וראוי לבאר החילוקים בין פורים לחנוכה. בפורים יש כמה מצוות מיוחדות, מקרא מגילה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים, והעולה על כולנה מה שאמרו חז"ל (מגילה ז'): חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, שבפורים צריכים להיות בשמחה מופלגת כזו שלא מצינו דוגמתה בכל הימים טובים ואפילו בזמן שמחתנו שאין בהם מצוה להיות שמחים כל כך עד דלא ידע. ואילו בחנוכה אין את כל העניינים הנזכרים. ואם אמנם בפורים הייתה גזירה להשמיד את כל היהודים מה שאין כן בחנוכה שהיו גזירות רוחניות, אך הרי לכאורה אצל עם ישראל השמדה רוחנית יותר גרועה מהשמדת הגופים, ואין לך השמדה יותר גדולה מאשר להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך וכתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל. ואם כן ישועה רוחנית היא יותר גדולה, ומדוע נאמרו כל אלו העניינים של שמחה דווקא בפורים.

ויש לבאר העניין שאור הפורים הוא למעלה מכל השגה. כאשר מצינו שדבר הגזרה כבר נכתב ונחתם בטבעת המלך אשר אין להשיב... שבכל מקום שנאמר במגילה המלך הכוונה למלכו של עולם, הקב"ה כביכול חתם בטבעת המלך להשמיד את כל היהודים, וכזו גזרה שנחתמה בטבעת המלך מעולם לא הייתה. ולכן אמרה אסתר לך כנוס את כל היהודים וצומו עלי, כי זו גזרה שאין בכוחם של יחידים לשנותה כי אם ע"י שתכנוס את כל היהודים. בחנוכה הייתה גזרה ככל הגזרות שלא נחתמה בטבעת המלך ויכולים עוד לבטלה. משום כך לא

7. *מדוע קיימת
שמה
מיוחדת
דווקא בפורים
יותר מאשר
מוצגים לפי
האדמו"ר
מסלונים?*

נצרכו חשמונאי ובניו לכנוס את כל היהודים, אלא יצאו יחידים למלחמה ששיתפו בה את כל כלל ישראל וניצחו במלחמה. מה שאין כן בימי מרדכי ואסתר נחתמה הגזרה בטבעת המלך, וכדי לשנותה נזקקו לכח של למעלה מן הטבע, וכח זה ישנו בכלל ישראל שיכולים בכח הכלל לשנות אפילו גזרה שנחתמה בטבעת המלך.

הראי"ה קוק – עד דלא ידע

מאמרי הראי"ה, עמ' 155 – 157

עם ישראל הוא עם אחד השואב את כוחותיו מנפש האומה

...אמנם כל האומר ששקר בדה המן הרשע באמרו "ישנו עם אחד מפורד ומפורד" אינו אלא טועה. באמת מפורד ומפורד הוא העם האחד, אבל בכל זה עם אחד הוא. ושמה תאמר איך יתכן שיהיו שני הפכים בנושא אחד, עם אחד מצד אחד ומפורד מצד השני. אל תתמה על החפץ. ישנם פלאים בעולם. והעם הזה שכל עמידתו בעולם מרופדת היא בפלאי פלאות, הוא מראה בהוייתו גם כן את הפלא הזה, ובמהותו העצמית הרי הוא עם אחד, למרות מה שהוא מפורד ומפורד.

אמת הדבר שמחלתנו הגדולה, מחלת הגלות, בין מחלת הגלות שבפועל שנתכה עלינו במלוא זעפה, בין מחלת הגלות שבכח, שלפפה אותנו מאז, אשר על ידה באה עלינו הקטסטרופה הגלותית "ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתינו", היא מלפפת אותנו ועושה אותנו לעם מפורד ומפורד, אבל נצח ישראל לא ישקר. הגלות עם כל נוראותיה מוכרח שקץ יבא לה, ובעת אשר הרוח מתחיל לבא מארבע כנפות הארץ, מהמצוקות הסובבות אותנו מעבר מזה ומהתגלות הנפשית הממלאה את קרבנו גם יחד לשוב ולהבנות בארץ חיינו מעבר מזה, הננו קרובים להכיר כי ישנה תרופה גם למחלת הפיזור והפירוד שלנו. וסוף כל סוף עם אחד אנחנו ועם אחד נהיה, ועוד הפעם יקום ישראל, באמרתנו הנצחית של "לך כנוס את כל היהודים".

אבל עוד הפעם הקושיא גדולה היא ועומדת על דרך הגאולה כקיר ברזל ואבן נגף. הרי סוף כל סוף הפיזור והפירוד אוכל אותנו בכל פה. אף אתה אמור להסתם מקשה הלזה, כי כשם שהרפואה העצמית של הפרט משתמשת היא כבר למעשה לחשוף מעיינות של עוצמה ושל בריאות מתוך האדם עצמו, מנפשו אל נפשו, מתוך הנפש הבלתי ידועה, הטמירה ומכוסה כל כך עד שהאדם עצמו אינו מכיר את מהותו, מפני שידוע הוא שהמחלות הנפשיות ותוצאותיהן הגופניות, אינן מקננות אלא בצד הזיבורית (=חיצוני) של האדם, וזהו הצד הידוע שלו, דווקא הצד הפומבי והמפורסם שלו. אבל הצד הגנוז שלו, הצד הבלתי ידוע שלו, הוא תמיד מלא אומץ, מלא חיים וכח, ומאוצר בריאותו הגנוזה יש סיפוק רב, להשפיע על הצד הידוע והפומבי שלו, המטעה אותו לחשוב על עצמו שהוא חולה ורצוף, בשעה שבאמת הוא בעל נפש אמיצה בריאה ומלאה חיים ועוז.

ומה שנמצא בפרט, נמצא הוא במידה הרבה יותר גדולה בכלל כולו. ובכלל ישראל ביחוד שסוף סוף באמת הוא עם אחד "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", הננו הפעם מוכרחים להודות על שגיאותינו שאנו חושבים לתאר לנו את עצמנו, את מהותה של היהדות על פי המראה החיצון שלה, על פי הפומביות שהיא הזיבורית שלה. ומזה בא הפחד שאנו מתפחדים מפני קלסתר פנינו אנו. ואנו דנים רק על אותו הצד של הפיזור והפירוד שלנו. וגם ההמנים של כל הזמנים שהם פוגעים בנו בארס

שנאתם, וביחוד בזמן המעבר הזה, הם תופסים את הצד החלש לפי שהוא הצד הפומבי והידוע אבל דווקא על ידי מזעזעינו אלה נבוא לחוש שיש לנו נפש כללית בלתי ידועה, נפש אומתית גדולה אשר אנחנו הסחנו את דעתנו ממנה, והיא מלאה עוצמה ויש בה כח להעמידנו על רגלינו, לחדש את חיינו כימי עולם ולעמוד גם כן נגד כל מיני העמלקים החפצים כל כך לזנב את נחשלינו...

ומתוך כל הגואלים הפודים והאוהבים, ומתוך כל המשעבדים המוכרים והשונאים, מתוך כל מועצותיהם השונות, יושב בשמים ישחק, להעמיד לנו אור ישועה וגאולת עולמים, ומתוך המעמד של "עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", תבוא הכרה עליונה למצא את היהודי הבלתי ידוע שבתוכנו, ואח אל אח יתודע, ויד ליד תנתן, וקול גדול ישמע: קומו ונעלה ציון אל בית אלקינו, וכבימי מור והדס יאמר גם היום ישנו עם אחד מאוגד וגבוש עומד בחסנו, לבנות את כל הריסותיו מאוצרו הפנימי הסמוי מן העין אשר בו גנוזה היא הברכה של "לך כנוס את כל היהודים". ו"מחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", ונאמר לחיים, לחיים, ולחיים טובים "ולשלום" לכל ישראל, ואמרו אמן.

פסח

פסח

מבוא

חג הפסח מוזכר בתורה בשני שמות: חג המצות וחג הפסח. חג המצות מבטא את גילוי האמונה וחג הפסח מבטא את סגולתו ויחודו של עם ישראל.

ליל הסדר, עיקרו של חג הפסח, הוא הזדמנות מיוחדת להתקדמות רוחנית כפי שנכתב בספר "כף החיים":

הרב יעקב חיים סופר²⁷ – התחדשות הארת הזמן

"כף החיים", סימן תנ"ג סעיף קנ"ב

ידוע הוא שבכל יום טוב ובכל יום שהייתה בו הצלה לישראל מתחדשת אותה הארה באותו יום בשנה לעולם. ומכיוון שכל האורות שנתגלו בליל פסח, בזמן יציאת מצרים, חוזרים ומתגלים בליל הסדר בכל שנה ושנה מחדש, לכן מרגיש כל אדם על עצמו שיש לו הארה ושמחה רבה (בליל הסדר) יותר משאר לילות יום טוב.

להלן נעמיק במספר מושגי יסוד של חג הפסח. בראש ובראשונה נעסוק במושג החירות. מהי חירות? מהי משמעות היציאה מעבדות לחירות? נעיין בדברי הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ המדגיש כי חירות איננה רק יציאה מעבדות:

הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ²⁸ – מהי חירות?

חיי שנה עמי 182-188

היסוד המרכזי של העבדות הוא בכך שעבודת העבד נעשית במוחלט עבור אחרים. לא האיש העומד הוא הקובע לעצמו את מטרת העבודה, ולא רצונותיו ומאווייו שלו הם המתבטאים בה; האחר קובע

²⁷ **הרב יעקב חיים סופר** (ה'תרכ"ז-ה'תרצ"ט, 1869-1939). היה מקובל, מחבר ופוסק הלכה. נולד בבגדאד ועלה לארץ ישראל. כתב את סדרת ספרי ההלכה כף החיים.

²⁸ **הרב אבן עדין ישראל שטיינזלץ** (ג' באב ה'תרצ"ז – י"ז באב ה'תש"פ, 1937-2020). היה מחבר ספרי הגות יהודית וביאורים, בפרט לתלמוד ולחסידות. נודע בעיקר בשל פירושו לתלמוד והיותו בעל ידע רחב בתחומי דעת שונים. חתן פרס ישראל למדעי היהדות, עיטור נשיא מדינת ישראל לשנת 2012 ויקיר ירושלים לשנת 2017. שימש כנשיא הסנהדרין החדשה (2004-2008) היה רב בית הכנסת צמח צדק בירושלים ונשיא הישיבות התיכוניות מקור חיים ושפע מקור חיים ונשיא ישיבת תקוע.

את המטרות ואת היעדים, ואילו העבד כפוי לעשות תמיד את רצונו של המשעבד. מכיוון שכך, אין זה משנה אם העבד אכן עובד עבודת פרך כפשוטה בחומר ובלבנים בשדה; העבד יכול גם לשבת בחדר ממוזג ולכתוב מאמרים ספרותיים – אך גם במצב זה, הוא עדיין עשוי להישאר עבד.

כאשר מתיירא פרעה מלך מצרים מפני התעצמותו הגוברת של עם ישראל בתוך מצרים, הרי הוא מביע את החשש שמא יגיע עם ישראל לידי הכרת זהות עצמית – "ונלחם בנו ועלה מן הארץ". כדי שעם ישראל יישאר בארץ מצרים, צריך פרעה למנוע את יצירתה של זהות עצמית, ולכן הוא מחייב את עם ישראל לעסוק בדברים שאינם מענייניו של העם – "למען ענותו בסבלותם" – בסבלותם של המצרים. "ויבן ערי מסכנות לפרעה, את פיתום ואת רעמסס" – המפעלים הללו עשויים להיות מפעלים חשובים לעצמם, והעבודה – מועילה ופרודוקטיבית, אולם עבודה זו היא בעבור פרעה ובעבור מצרים. משום כך, הרי העסקתו של עם ישראל בה היא היא הפיכתו לעם עבדים – עם היוצר בעבור אחרים, עם העושה את מלאכתם של אחרים...

"לקחת גוי מקרב גוי"

השעבוד מתחיל בכך שהעבד עובד בעבור האחרים, הם הקובעים את דרך חייו ואת מטרותיו. אולם **השעבוד יכול להעמיק אף יותר, כאשר הוא פוסק מלהיות טרחה חיצונית, והוא נכנס לנפש פנימה.** כל עוד קיימת בעד ההרגשה כי יש לו, כאדם או כאומה, רצונות עצמיים וכי הוא נאלץ מפני סיבות שונות לעבוד עבודתם של אחרים; כל עוד קיימת בו תחושת סבל העבדות – עדיין אין היא עבדות גמורה ומחלטת. אולם כאשר העבד שוכח שהוא עבד ומתחיל להזדהות עם עבודתו – אזי העבדות חודרת גם לנפשו, הוא מאבד את קיומו העצמאי. בדברי הנביאים ובדברי חז"ל מודגש כי עם ישראל חדל מעט מעט להרגיש את העבדות, והחל להזדהות עם העבודה ועם המצרים, בנקודה זו הוא איבד את הווייתו העצמית. אין פירושה של ההזדהות עם המצרים שהיהודים הופכים להיות מצרים לכל דבר, שהרי המצרים (אז, ממשיכיהם בכל הדורות) אינם חפצים לתת ליהודים את הזכות הזו; אולם כאשר היהודים מתחילים לשאוף לאותם דברים, ורואים בעבודה שהוטלה עליהם מטרות חיים השייכת להם – אזי הם מקבלים, למעשה, את ההכרה היסודית במטרות של העם המצרי ובשאיפותיו.

מי שאין לו רציה עצמית, בין משום שהעבדות טמטמה ושברה את רוחו, בין משום שלא הגיע לכלל פיתוח אישיות עצמאית – ממילא אינו מסוגל להיות בן חורין. אדם כגון זה, שאינו בעל מהות עצמית, גם כאשר עול השעבוד סר ממנו והוא חדל להיות עבד, הרי אינו נעשה על ידי כך חופשי; הוא בסך הכל נעשה לחפץ מופקר – עבד ללא בעלים...

אין לנו ידיעות מה הייתה הרציונליזציה שנתנו היהודים במצרים לעבדותם, אך אין לנו צרכים לחפש הרבה, כדי למצוא יהודים כיום, שעשו ועושים את אותם הדברים עצמם. העבדות, הגולה, הוויית החיים בין הגויים נעשות על ידם לאידיאלים בפני עצמם. האידיאל של היהודי נעשה להיות

ההתבוללות, כאשר היהודי איבד את עצמיותו. יהודי כזה, גם בצאתו מן הגלות הפיזית ובהגיעו לארץ משלו, מוסיף לשאת את הגלות עמו. הוא מוסיף להיות משועבד לעולם החיצון – שעבוד של ההכרה, של דרכי המחשבה ושל יסודות האמונה. העולם החיצון שוב אינו יכול למשול בגופו – אך מוסיף הוא לרדות בנפשו...

יפה אמר על כך אחד מגדולי החסידות: קל יותר להוציא את היהודים מן הגלות מאשר להוציא את הגלות מן היהודים. היציאה החיצונית מן הגולה יכולה לשמש להרבה דברים גדולים, אך היא כשלעצמה איננה אפילו 'אתחלתא דגאולה'. הניסיונות שנעשו באופנים שונים, להגיע לשחרורו של העם היהודי על ידי יציאה חיצונית בלבד מן הגלות, אין בהם כדי להביא לגאולה של ממש. במקרה זה אין כאן שחרור, אין כאן יציאה מבית עבדים – יש בכך רק הגירה של עבדים ממקום אחד למקום אחר. כביכול, אין העבדים מסוגלים לצאת מארץ אחת אלא כדי להקים מושבה של עבדות בארץ אחרת. תחילתה האמיתית של הגאולה באה כאשר שוללים לא רק את העול המצרי, אלא אף את עולה של המצריות.

כדי להגיע לגאולה, לא רק להעדר גולה בלבד, לא די לעם ישראל בכך שייצא מ'מדבר העמים', עליו גם לחזור ולקנות לעצמו את מהותו העצמית, את אופיו, את רוחו, את דרכי המחשבה והחיים שלו – כדי שיוכל להיות עם של בני חורין.

יציאת מצרים הן בהקשר של המכות והן בהקשר של קריעת ים סוף, מכילה ניסים רבים. מהו מקומו של הנס בעולם האמונה? האם אנו מבססים את אמונתנו על ניסים, או שהנס איננו יכול לשמש כהוכחה וודאות פנימית? נעיין להלן בדברי הרב שג"ר המתייחס אל הנס לאור השקפות הכוזרי, הרמב"ם והמהר"ל.

הרב שג"ר²⁹ – הנס בעולם האמונה

זמן של חירות, עמ' 78-82

עיון בפשטי המקראות יעלה כי יציאת מצרים נתפסת כיסוד האמונה הישראלית. הדבר מודגש ביותר בדיבר הראשון, דיבר האמונה המורה: 'אנוכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים' (שמות כ', ב). ואכן, חלק מן הראשונים מצאו שהאמונה המתייחסת כאן נשענת על הניסים הרבים המלווים יציאה זו. לפי נקודת מבט זו, הנס הוא ההוכחה לאמונה ולעיקריה, כמו חידוש העולם, ההשגחה, השכר והעונש...

²⁹ הרב שמעון גרשון רוזנברג (1949-2007). היה ראש ישיבה והוגה דתי מודרני, בעל הגות עם מאפיינים נאו-חסידיים ופוסטמודרניים. בה'תשנ"ו הקים את ישיבת שיח יצחק ועמד בראשה עד פטירתו.

על מיעוט המציאות, כי אשר הוא משועבד לאחרים הרי נתלה באחר, ואין זה נקרא מציאות כיוון שתלוי באחר, וכאשר היו ישראל מאמינים היו חוקי המציאות אשר אין ראויים אל השיעבוד מאחרים, ולהיות נתלים בזולתן. ולכך בשביל חוזק מציאות היו יוצאים לחירות ודבר זה הוא ענין עמוק... וזה כי האמונה שיש לו בזה חוזק המציאות הוא מעלה אלוקית, כי דברים החומרים תלושי המציאות מקבלים שני תמיד ואין חוזק להן."

לדידו של המהר"ל, האמונה קשורה דווקא לגאולה משום שאיננה נסמכת על דבר, לכן היא ביטוי של חירות וחוסר שיעבוד – וכאשר היו ישראל מאמינים היו חזקי המציאות אשר אין ראויים אל השיעבוד מאחרים, ולהיות נתלים בזולתן. הגאולה האמיתית הנה בוודאות שאיננה תלויה בדבר, אף לא בהוראת הנס המופלא. לפיכך האמונה היא שמתנה את החירות, שהיא איננה אלא חוסר התלות של האדם...

התבוננות נוספת תמצא כי הפגם בתפיסה זו של הנס עמוק עוד יותר, וכך מלמד המהר"ל: גם אם הנס היה ניצב לנגדנו כאקדח הצמוד לרקה ומאלץ אותנו להודות במה שהוא מורה עליו, עדיין לא היינו הופכים מאמינים. האמונה היא פונקציה של הכרה ממשית, הכרה הנובעת מעצמיותו של האדם, שהיא מצדה איננה עניין קוגניטיבי גרידא אלא תלויה במכלול המלא של אישיותו של האדם, מכלול שאי אפשר לנתקו ממעשיו, ממידותיו וממחשבותיו של האדם. הנס איננו חלק מן המכלול הזה, אלא היסמכות שבאה מחוצה לו, ומותירה את האדם כמי 'שמציאותו חלש באמונתו' ולא די לו בעצמותו, ולכן הנס 'אין ראוי להיות עיקר בעולם הזה ולא בעולם הבא'... בעבור המהר"ל איש אמונה הוא מי שיכול לעמוד בפני עצמו. בסופו של דבר האמונה לא נשענת על יסוד חיצוני, אלא על היסוד החזק שאדם מוצא בפנימיותו שלו. מבחינה זו, הכיוון הפוך – האמונה היא תכונה נפשית פסיכולוגית של האדם, היא עולה מבפנים ויוצאת החוצה, וכופה את עצמה על החוץ.

אנו חושבים שליהודי המאמין ישנה מעין 'פוליסת ביטוח', הוא 'אוחז בזקנו' של משהו וסומך עליו. אך לפי דברינו כאן האמונה היא אתה עצמך, היכולת שלך לומר כן, למרות המכות שאתה סופג, שהן הסתירות והספקות האמוניים שלך; לומר כן ולא להתייאש. 'מי שיש לו אמונה יש לו מציאות', יש לו מציאות אישית משלו. אני מתאר בדברי חוויה שאם זוכים בה חשים משהו חזק מאוד. אדם שמתנוצצת בו אפילו לרגעים אמונה אמיתית בקב"ה, לא כהבנה שכלית אלא כהכרה פנימית עצמית, חש את העולם באופן אחר – כי אנו חיים בעולם של מצוקה; יש לנו ספקות ואי-ודאויות. אך כאשר אדם מגיע לנקודת הוודאות של האמונה, הוא חי מתוך תודעה אחרת – תודעה של יציבות. לסיכום נקודה זו נאמר, כי עקב הופעתו של הנס היינו הופכים אולי למאמינים, אך היינו בעצם מאמינים תלויים, זן מוסווה של האפיקורסים כפי שקובע המהר"ל.

על הצורך בהכרה פנימית עמוקה, המבוססת על אמונה, ולא הסתמכות רק על הנס בלבד, אנו קוראים בדבריה של פרופ' נחמה ליבוביץ' להלן:

פרופסור נחמה ליבוביץ³⁰ – אמונת הלב

הגדת נחמה, עיונים בהגדה של פסח, עמ' 156-157

”בצאת ישראל ממצרים... הים ראה וינוס” (תהילים קי”ד) וכן הוא אומר ”וימרו על ים בים סוף” (תהילים, ק”ו, ז’).

מהו שני פעמים? אלא על הים המרו (מרדו) שלא היו רוצים לירד. אילולא שבט יהודה שקפץ תחילה וקידש את שמו של הקדוש ברוך הוא... ובים סוף מנין שהמרו (=מרדו)? אלא כיוון שירדו לתוך הים, הים היה מלא בטיט, שהיה עד עכשיו לח מן המים והיה בו כמין טיט... והיה אומר ראובן לשמעון: במצרים – טיט, ובים – טיט. במצרים – בחומר ובלבנים, ובים – חומר מים רבים. הווי אומר ”וימרו על ים בים סוף” (מדרש רבה, שמות, פרשה כ”ד, פסקה א’)

לא השתנו האנשים גם אחרי הנס ולא פסקו הקטנוניות, כפיות הטובה ואהבת הנוחות. במקום לראות את חסדי הבורא, אהבתו ודאגתו לעמו, הם רואים את מעט הבוץ אשר נעליהם, ודבר זה מספיק להם כדי להשוות שעבוד לגאולה, אפילה לאורה! אין הנס משנה בני אדם אוטומטית, ואין בראיית הנס הכוח להטות ליבו של אדם לאהבתו ויראתו את ה' יתברך, אם אין אדם בעצמו יטה ליבו אליו.

ההתבוננות בעולם ופרשנות האירועים שעוברים עלינו הם תוצאה של חינוך. מרכזו של ליל הסדר והמצווה העיקרית היא מצוות ההגדה. במהלך קריאת ההגדה איננו יכולים להסתפק רק בקריאה ”טכנית” אלא אנו חייבים להפוך את ליל הסדר לחוויה משמעותית שבמרכזה עומד חינוך הבנים והבנות. ”כנגד ארבעה בנים דיברה תורה אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול”. כל אחד מהילדים עלינו לענות בצורה המתאימה לו בבחינת ”חנוך לנער על פי דרכו” (משלי, כ”ב, ו’). כל אחד ראוי לקבל הכוונה חינוכית המותאמת לרמת הידע שלו, לאישיותו ולדרכי התנהגותו.

נעיין להלן בנוסח ההגדה ובנוסח המופיע בתלמוד הירושלמי – תלמודה של ארץ ישראל. נלמד מהבדלי הנוסחים השונים על הגישה החינוכית בארץ ישראל שבה תלמידי חכמים ”מנעימים זה לזה בהלכה”, מול הגישה החינוכית בבבל שבה תלמידי חכמים ”מרורין זה לזה כזית” (מסכת סנהדרין, דף כ”ד).

³⁰ נחמה ליבוביץ (גי באלול ה'תרס"ה – ה' בניסן ה'תשנ"ז, 1905-1997). הייתה פרשנית ופרופסור למקרא, מורה ומחנכת, כלת פרס ישראל בתחום החינוך. עסקה בהוראת תורה נביאים וכתובים, וחיידשה דרך לימוד חדשה בתנ"ך.

הרב עוזי קלכהיים – גישה חינוכית בארץ ישראל

”וכאן הבן שואל” – המענה לבנים בדרכי נועם של ארץ ישראל

א. חובת התשובה לבנים

זה עתה עומדים לצאת מבית עבדים לחירות עולם. מתניהם חגורים ומקלם בידם, ואוכלים הם את הפסח בחיפזון. הנה נשמעות מפי הגבורה ההוראות האחרונות לפני היציאה לצורך השעה ולדורות. ומתבשרים הם על לידת הבנים, שישאלו – ויתלבטו ביחס לדברים הגדולים שמתרחשים עתה בעוצמה כה גדולה לעיניהם. במהלך הדורות יקומו גם כאלה שירצו לערער על עובדות כה ברורות במציאות, ולפקפק באמיתות קיימות. דווקא בשעה מרוממת זו, מזכירה לנו התורה את השעות הקטנות, ללמדך!! – שהתורה אינה רק מצווה ופוקדת תוך העלמות מן המקבל. היא מחייבת להתייחס לשאלות ולתת תשובה! היא מחנכת את האדם לקליטת דבר ה' בהתאם לכליו, ועונה לקושיות המתעוררות לפרקים. לימוד גדול הוא זה שהתורה מציבה אותנו מיד עם היציאה אל מול פני שאלות הבנים, להודיע לדורות הבאים את חובת השליחות המוטלת על כל נושאי מורשת יציאת מצרים – לתת את התשובה ההולמת בכל דור – ולכל דור.

ב. סגנון של גולה – ושל ארץ ישראל

בדרך חינוכו של עם ישראל מצייר לנו הנביא זכריה בחזונו (פרק יא) את תמונת שני המקלות הרועים את הצאן. האחד נקרא נועם – והשני חובלים, ופענחו לנו חכמים חלון נבואי זה כך: הנועם – אלו תלמידי חכמים של ארץ ישראל המנעימים זה לזה בהלכה, כשמן המעדן ומרכז את נקודת החיכוך: ואילו החובלים – אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמחבלים זה לזה בהלכה, ומרורין זה לזה כזית (עפ"י סנהדרין כד', א').

יש להבחין אם כך בין תורת חוצה לארץ – לתורת ארץ ישראל בין אלו שאינן בני מקומן לאלו הנטועים בגבולם. ובדרך רמז הסביר כך האר"י הקדוש את חטאו של משה רבינו, בהכותו בסלע בפעם השנית. משה, לפי דרכו, חשב כי כשם שנצטווה בפעם הראשונה להכות את הסלע ולהוציא מים, כן בפעם השנייה, כשנצטווה לקחת את המטה – נראה שגם הפעם יהיה זה לצורך הכאת הסלע. וטעותו הייתה בכך, שהציווי הראשון ניתן בתחילת דרכם של ישראל במדבר, בהיותם קרובים יותר לגלות מאשר לגאולה. אבל בפעם השנית, כשהיו סמוכים כבר לשערי ארץ ישראל – כאן כבר התאים יותר סגנון הדיבור – וללא הכאה.

על פי עיקרון זה נתבונן בנוסח התשובה לארבעת הבנים, כפי שהוא מופיע בתלמוד הירושלמי, תלמודה של ארץ ישראל – לעומת נוסח ה"הגדה", "שנהגו בה ישראל בזמן הגלות" (הרמב"ם).

ג. כנגד ארבעה בנים

הבחנה דקה בין נוסח ה"הגדה" ובין תלמוד ירושלמי נמצא כבר בפתיחה: "כנגד ארבעה בנים דברה תורה: בן חכם, בן רשע, בן טיפש, בן שאינו יודע לשאול".

אף הנוסח בהגדה פותח בארבעה הבנים. אבל בהמשך מופיע הכינוי "אחד חכם", "אחד רשע" וכו'. אחד סתמי, כביכול נשכח הבסיס היסודי של בנים, ואז מקבל הבן את התואר של האחד המספרי: אחד חכם, אחד רשע, וכו'. **לא כן בירושלמי. כאן מובלטת הגישה החמה: כולם בנים: בן חכם, בן רשע, וכן כולם.** גם בשעת הרצאת הטענות קובעת נוסח ההגדה לכל אחד תואר עצמי: "חכם מה הוא אומר", "רשע מה הוא אומר", וכו'. כל בן נושא את תוארו כמציאות מוגמרת וחתומה, שאין לה תקנה. ואילו בירושלמי מזכירים: בן חכם מה הוא אומר" וכן הלאה. הכינוי בן החוזר ונשנה בכל פעם, בא להזכירנו שבבנים עסקינן, ולא בזרים, והיחס צריך להיות כאל בנים, מתוך הרגשת השייכות. אפילו הרשע אינו יצירה מוגמרת. הוא נקרא "בן רשע", יש תקווה לתקנו בעתיד, על ידי חינוך מתאים. ומתוך הגישה של "בין כך ובין כך – קרויים בנים" – יש תקווה להשיב לב בנים אל אבותם.

התשובה לבן החכם

דרך התשובה לחכם ב"הגדה" הוא בבחינת "תן לחכם ויחכם עוד". הוא שואל על עדות, חוקים ומשפטים מהתורה שבכתב. הוא מגלה יכולת ניתוח וכושר הבחנה בין הסוגים השונים של המצוות. משיבין לו מתורה שבעל פה, מחכימים אותו ב"הלכות הפסח", החל מראש מסכת פסחים עד לסופה, עד ל"אין מפטירין אחד הפסח אפיקומן". **כלומר על פי דרכה של ההגדה – ברור שכלי גורר אחריו ברור שכלי אחר.**

אולם תלמודה של ארץ ישראל מבקש להעלות את החכם למדרגת האמונה. משמיעים לו את הפסוק שמשמיעים בהגדה לתם: "בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים". לומר לו, שלאחר כל התחכמותו, יש לעבוד את ה' ללא חכמות (ר' נחמן), "כי במעלת התם יגיע האדם לדבקות בה' – כמעלת אדם הראשון לפני התחכמותו". (על פי המהר"ל, נתיב התמימות). וכעין מה שהסביר המהר"ל, על מה אבדה הארץ? על שלא ברכו בתורה תחילה. חכמים, מרוב אהבתם לתורה, נהנו מחוכמתה ושכחו את נותן התורה. הברכה לה' מבטאת את ההודאות לו והדבקות בו. כך קיים החשש, שמרוב התעסקות בהלכות המשתרגות של הפסח עלולים לשכוח את גואל ישראל, ולכן באה התשובה והתזכורת שבפסוק, להחזירנו אל השורש, וללמדנו, שהוצאת ישראל ממצרים בחוזק יד, הוא מופת אמונת ישראל, כתשובת החבר למלך כוזר. מופת זה מועיל להכרת האל-יותר מן הטענות ומן התשובות של ההיקשים השכליים, שרבו בהם הספקות. (עיין כוזרי מאמר א', י"ג, ומאמר ה', ט"ז)

התשובה לבן הרשע

התשובה לבן הרשע באה להבליט לפנינו ביתר ברור עד כמה נעימות הן דרכיה של תורת ארץ ישראל. הרשע שבהגדה מופיע כפחות מתריס מן הבן הרשע שבירושלמי. זה האחרון מעיז פנים ומתיז: "מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה?!" אף על פי כן עונה הירושלמי לאותו בן ביתר נועם ממה שבהגדה, הגורסת: "אף אתה, הקהה את שיניו". תשובת הירושלמי נאמרת בנחת. "ישר לעניין" עונין לו, ללא יצירת אווירה סביבתית מעכירה. מזהירים אותו על יציאתו מן הכלל, אבל אין תולין עליו את השלט של "כופר בעיקר" – כפי שעושים לו בהגדה. אומרים לו שדרך זו שהוא הולך בה – ורוצה להוביל בה אחרים – לא הייתה מביאה גאולה לעם ישראל, אלא הייתה מוליכה להתבוללות ולהתבטלות הצורה הישראלית בין הגויים. אין פוסקין עליו את דין ההגדה – "אילו היה שם לא היה נגאל", כלומר, היה מת בג' ימי האפלה ככל הרשעים שנתאוו להישאר במצרים. בעדינות מעירים לו, כי אילו היה אותו איש שם – "לא היה ראוי להיגאל". כי לכל יהודי יש תקווה, ושומר ישראל מגן על כל זיק של תקווה, "לבלתי ידח ממנו נדח"...

בן שאינו יודע לשאול

כל עוד אדם שואל אין הוא אדיש, אפילו תהיה שאלתו שאלת תם. אך מי שהגיע למצב של "שאינו יודע לשאול", של חוסר תגובה והתעניינות – הוא צפוי לכליה ולאפיסה. כי הוא שרוי בעלפון רוחני, שעלול להוליך אותו לחדלון. על כן המשימה הראשונית היא לעורר את כוח החיים הרדומים שבו: "פתח פיך לאלם", שיהא בבחינת "חי-מדבר" ושואל, שירגיש בקושי ויגלה סימני חיים ותנועה. בנוסח הירושלמי לא מופיע הכתוב "והגדת לבנך" כמו בהגדה, כי אין טעם להרעיף עליו מטר רוחני, כשאין הקרקע מוכשרת לקלוט את השפע הבא אליו מלמעלה. בלי היפתחות מצדו – אין ערך לתורה המושפעת עליו בגודש...

כזו היא דרכו של הירושלמי. כאן עוסקים מראש ועד סוף בארבעה בנים. כאן עוסקים בבניין הקודש החיובי של תורת ארץ ישראל, אשר דרכיה דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום.

לסיום פרק זה, נתייחס לשניים מהסמלים העיקריים של חג הפסח: "חמץ ומצה". הבנת משמעותם העמוקה תוסיף להבנתנו את ליל הסדר בכלל. ביחס למצה אנו אומרים "מצה זו שאנו אוכלים..." ביחס למרור אנו אומרים "מרור זה שאנו אוכלים..." רק לגבי הפסח איננו יכולים לצערנו להצביע עליו כיוון שאיננו לפנינו. אנחנו מסתפקים בציון העובדה שאבותינו היו אוכלים אותו. אנחנו מתפללים ומצפים ליום שבו נוכל בע"ה להצביע גם על הפסח ולומר: "פסח זה שאנו אוכלים..." נתפלל לגאולה השלימה במהרה. להלן נעיין בהסברו של הרב חיים דרוקמן על ההיבט הסמלי של החמץ והמצה.

הרב חיים דרוקמן³¹ – חמץ ומצה – בטחון והשתדלות

הגדה של פסח לזמן הזה, עמ' 51

גם את החמץ וגם את המצה מכינים מקמח ומים, אך בעוד החמץ הולך ותופח ומלא באוויר – הרי המצה היא מה שהיא – קמח ומים בלבד – מעשה ד' בלבד, ללא שילוב מעשה ידי אדם, ללא תפיחה. יש בזה אמירה לאדם – הכרה בערך מעשה ד', בלא חיבור מעשה ידי אדם. שכן, יכול אדם להגיע למחשבה שהוא הכל: "אני הכנתי, אני עשיתי, אני פעלתי". המצה מנמיכה את קומתו של האדם, מצמצמת את גאוותו, כאילו העולם עומד עליו, ואין בלתו. באכילת המצה במשך שבעת ימי הפסח אנו מפנימים שהכל הוא מעשה ד', ואין לאדם מקום בכלל. אומנם, לאחר מכן, בחג השבועות, יש מצווה לאכול חמץ – קרבן שתי הלחם המובא בבית המקדש ונאכל לכוהנים – מוכרח להיות לחם חמץ. אחרי ה"דיאטה" של פסח, אנו מצוים לאכול חמץ. אחרי שהפנמנו שמצד האמת הכל הוא מעשה ד' – אנו יכולים לעלות שלב, להגיע לתפיסה השלימה – שילוב של מעשה הבריאה ושכלולו על ידי האדם. זה הדבר שד' רוצה שיהיה. אך האדם לא היה מגיע לכך בלי הוצאתו מהשילוב הזה בימי הפסח.

הרב חיים דרוקמן – לא להחמיץ את השעה

הגדה של פסח לזמן הזה, עמ' 136-137

גאולת מצרים

ההגדה מבארת את טעם אכילת המצות: שלא הספיק בצק אבותינו להחמיץ בשעת היציאה ממצרים. מאידך, משה מסר לישראל ציוויים ביחס לליל היציאה ממצרים שבועיים קודם היציאה, ובין ציוויים אלו גם אכילת המצה ואיסור החמץ! הרי שציווי המצה תוכנן מראש ולא נבע מיד המקרה בלבד.

אכן, הכל תוכנן מראש – היציאה החפוזה תוכננה מראש על ידי הקדוש ברוך הוא. ד' חפץ בכך שישראל יצאו ממצרים במציאות וללא יכולת להחמיץ את בצקם, ועל כן ציווה עליהם להכין מצות שבועיים קודם לכן.

³¹ הרב חיים מאיר דרוקמן (ט"ז בחשוון ה'תרצ"ג- ב' בטבת ה'תשפ"ג, 1932-2022). היה רב ישראלי, ראש ישיבה, מחנך, חבר כנסת, מחבר ספרי הגות רבים ומנהיג ציבור ציוני דתי. מהרבנים הבולטים בציונות הדתית. כיהן כראש ישיבת אור עציון ונשיא מוסדותיה, רב היישוב מרכז שפירא, נשיא איגוד ישיבות ההסדר, יושב ראש מרכז ישיבות ואולפנות בני עקיבא וחבר ההנהלה הארצית של תנועת בני עקיבא. כיהן כחבר הכנסת וסגן שר הדתות מטעם המפד"ל. בשנים 2004-2012 כיהן כראש מערך הגיור במשרד ראש הממשלה. היה חתן פרס ישראל על מפעל חיים לשנת ה'תשע"ב.

ישנם זמנים שאין להתמהמה בהם, כיוון שכל עיכוב יכול להביא לפספוס. במיוחד נכון הדבר בעיתות גאולה, יש להיזהר שלא לפספס את השעה, שלא "להחמיץ" אותה. דבר זה בא לידי ביטוי במצה – איננו מחכים ולו שנייה אחת שמא נחמיץ את ההזדמנות לגאולה.

במצרים הלכו ישראל ושקעו בטומאה, בליל היציאה ממצרים עמדו ישראל על הגבול, עוד רגע קט ושוב לא היה את מי להציל, ישראל היו מאבדים את צלם הישראל שבהם. על כן הוציאים ד' משם במהירות. המצב במצרים היה כזה, שהמתנה קלה נוספת וישראל היו "מחמיצים" – ההזדמנות לגאולה הייתה מוחמצת. החיפזון אם כן, היה הכרחי!

דגם לכל הגאולות

גאולת מצרים היא מעין דגם, שעל פיו יתרחשו כל הגאולות העתידיות.

ניתן לראות מספר דוגמאות להחמצת שעת הגאולה בדורות עברו – בין אם זה בחטא במרגלים – אשר סירבו להיכנס ארצה, ולאחר מכן בחטא המעפילים, כאשר רצו להיכנס – אך איבדו את השעה ונותרו ארבעים שנה במדבר. וכן, בימי שיבת ציון, בתחילת בית שני, רק מעטים שמעו לקריאת עזרא לעלות ארצה ורוב העם נותר בגלות, וכיוון שכך, בניין זה היה רעוע במהותו וחסר בפנימיותו.

בגאולתנו האחרונה, ערב הקמת המדינה, עמדה השאלה הגדולה בפני מנהיגי הישוב בארץ – האם להכריז על הקמת המדינה חרף איומה הערבים לטאטאנו הימה? ברוב מועט, התקבלה החלטה והמדינה הוקמה – בפעם זו לא החמצנו את השעה! ומדינת ישראל הוקמה!

מדוע קיימת חומרא כל כך גדולה בעניין החמץ ויש מצווה לשרוף ולבער אותו? יתירה מזו – מהי הדרך הטובה ביותר לעשות זאת? בלב, שריפה, שתי האפשרויות גם בלב וגם שריפה? נעיין להלן בדברי ה"שפת אמת" ובביאורו של הרב משה שפירא.

הרב משה שפירא³² – ביעור חמץ

הגדה של פסח – פניני "שפת אמת", עמ' 9

א. אותה האש המבעירה את הקורבן, היא גם המשמשת את האדם לביעור החמץ בכל ערב פסח. וזהו עניין ביעור חמץ, דכתיב "תשביתו שָׂאֵר". פירש רש"י: "תבטלו". ובאמת אמרו "אין ביעור חמץ אלא שריפה", כמו שהקשו התוספות שם על רש"י. לעומת רש"י – הסבור שביעור החמץ בלב נלמד מהמילה "תשביתו" והוא ציווי מדאורייתא – סבורים התוספות שרק השריפה מהווה את הביעור מדאורייתא. אכן הרמז כי זה הביטול בלב, מרוב התלהבות הרצון לה'

³² הרב משה שפירא (כ"ה באייר ה'תרצ"ה – י' בטבת ה'תשע"ז 1935-2017) היה הוגה דעות חרדי ליטאי. תחום עיסוקו העיקרי היה מחשבת ישראל. הרב שפירא היה ראש כולל, ראש ישיבת שב שמעתתא, נשיא ישיבת פתחי עולם לחוזרים בתשובה ולימד במוסדות נוספים.

יתברך נשרף ומתבטל המחשבה זרה. רבנו סבור שהביטול בלב משמעו שריפת המחשבות הזרות על ידי איש ההתלהבות. משום כך, פעולת הביטול בלב ופעולת השריפה – אחת הן. **כעניין "בטל רצונך מפני רצונו". "מפני רצונו" דייקא, מרוב אהבה ודביקות וכלות הנפש לעשות רצון ה' יתברך, עד שכל הרצונות יתבטלו כהמס דונג מפני אש.** ביטול המחשבות הרעות אינו נעשה על ידי המלחמה בהן, אלא עד ידי כך שהאדם מעורר בתוך ליבו את אש אהבת ה' – וממילא מחשבות ההבל נמסות מאליהן. **ובוודאי בימים אלו קודם פסח מתחדש אהבה ורצון בלבנות בני ישראל,** "התְּדַשׁ הַזֶּה לָכֶם" – זמן ההתחדשות של העם. **שהם הימים שבחר בנו ה' יתברך, ועשו בני ישראל מצוה הראשונה בשמחה.** זמן ניסן הוא עת דודים, זמן התעוררות הטבע, זמן התעוררות האהבה שבין ישראל ואביהם שבשמיים. **לכן עדיין בימים הללו מתעורר אהבת בני ישראל לה' יתברך. לכן בכח זה יכולין להשבית ולבטל החמץ.** בזמן התעוררות האביב, מתעוררת גם בליבות בני ישראל התשוקה לבער את החמץ שבלב.

ב. שעה שהאדם נלחם בהרהורים הרעים שבתוכו ומדמה שבתוכי נפשו יוקדת אש השורפת אותם, מביא הדבר לכך שאור הקדושה מאיר בו. **כפי מה שנשרפת הפסולת, כמו כן מתגלה הקדושה שבאדם.** השריפה היא גם תהליך של זיכוך מן הטמא אל הטהור, **יש מ"ט פנים 'טהור' ו'טמא', ויש בלב איש ישראל גם-כן מ"ט שערים.** מ"ט השערים שבלב האדם הם שערי הבינה אשר על ידם הוא מסוגל לגייס את כוח ההתבוננות שלו על מנת ליצור את הבסיס העיוני לעבודת ה'. שערים אלה הם שערי הבחירה של האדם והם מציבים בפניו את האפשרות להגיב על המחשבות הזרות העולות בקרבו. אם האדם המתבונן מגייס את כוח ההתבוננות שבתוכו להתבוננות בטוב הופכים שערי הבינה לשערים אל הטהרה. אם הוא מתבונן ברע, הם נעשים לשערים אל הטומאה. האדם אינו מסוגל למנוע את המחשבות הזרות העולות בקרבו, שהרי הן באות מעצבן. ביכולתו רק להימנע מהזדהות עם המחשבות הללו. אם הוא מחליט להילחם בהן צריך הוא לגייס את האש היוקדת בליבו באופן טבעי מתוקף היותו בעל רגשות.

תפילה בשעת ביעור חמץ

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ כְּשֵׁם שְׁאֲנִי מְבַעֵר חֲמֵץ מִבֵּיתִי וּמִרְשׁוֹתַי כִּי ה' אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי תְּבַעֵר אֶת כָּל הַחֵיצוֹנִים וְאֶת רוּחַ הַטְּמָאָה תְּבַעֵר מִן הָאָרֶץ וְאֶת יִצְרָנוּ הָרַע תְּבַעֲרָהּ מֵאֲתָנוּ וְתִתֵּן לָנוּ לֵב בָּשָׂר וְכָל הַסְּטָרָא אַחֲרָא וְכָל הַרְשָׁעָה כְּעֵשׂוֹן תִּכְלָה וְתַעֲבִיר מִמִּשְׁלַת זְדוֹן מִן הָאָרֶץ וְכָל הַמְּעִיקִים לְשִׁכְיָנָה תְּבַעֲרֵם בְּרוּחַ בָּעַר וּבְרוּחַ מִשְׁפָּט כְּשֵׁם שְׂבַעְרַת אֶת מִצְרַיִם וְאֶת אֱלֹהֵיהֶם בְּיָמֵם הֵחָּם וּבְיָמֵךְ הַזֶּה, אָמֵן.